

RECENSIONS

Marco MESCHINI, *Innozenz III. und der Kreuzzug als Instrument im Kampf gegen die Häresie*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 61 (2005), 537-583.

Marco MESCHINI, *Innocenzo III e il negotium pacis et fidei in Linguadoca tra il 1198 e il 1215* (Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie. Serie IX. Volume XX. Fascicolo 2), Roma, Bardi Editore 2007, 365-908.

El Llenguadoc només pertany a Catalunya en la seva petita part de la Val d'Aran, però pocs esdeveniments l'han afectada tant com la pèrdua de sobirania o senyoriu eminent damunt aquelles terres per efecte de la tragèdia de Muret el setembre del 1213, en un moment en què la dita sobirania o senyoriu eminent era reconegut almenys sobre el comtat de Foix, sobre els vescomtats de Carcassona i de Milhau i darrerament, des del febrer d'aquell any, sobre la ciutat de Tolosa de Llenguadoc: en un instant desaparegué aquell Regne únic entre el Llenguadoc i Catalunya (i potser damunt tota o almenys alguna part de Provença), que havien anat construïnt els Comtes de Barcelona. Cal, doncs, considerar que tot estudi damunt els documents relatius al dit luctuós esdeveniment és a casa en aquestes pàgines, més encara és un dels esdeveniments cabdals de la Història de Catalunya.

En línia ascendent, el ‚negotium pacis et fidei‘ arribà al cim el 1208 amb la Croada antialbigesa: la croada era només un element del ‚negotium‘ i, en aquest sentit, l'autor es pregunta quin fou l'ajut teòric que el papa esperava de la croada per a la solució del problema de l'heretgia en el Llenguadoc (538). Ja abans, la croada s'havia utilitzat contra l'heretgia (539-545) i Innocenci III només l'hauria acceptada el novembre del 1207 en presentar al rei de França i als barons del seu regne la possibilitat d'oferir-se ‚ad vindicandum iniuriam Crucifixi‘ (555) i l'autor es pregunta si l'objectiu fou el d'anar contra els heretges o contra llurs defensors (567-576), però, si la finalitat de la croada era la de desarrelar d'Occitània l'heretgia, el resultat no pogué ésser més negatiu: l'heretgia n'anava sortint enfortida i a fi de desarrelar-la calgué un altre instrument, la Inquisició (568); per això, la pregunta és la de si la finalitat de la Inquisició fou realment la de derrotar la ‚spurcicia hereticorum‘ o si, en canvi, l'objectiu era la liquidació dels ‚fautores‘, dels barons que els afavorien o els toleraven (571-575); de fet, la financiació fou un problema mai no resolt: entre 1209 i 1210 la Croada es convertí en un pou sense fons, que ho havia engolit tot: homes, mitjans i ideals (582).

En la pàgina 380 del llibre, sota el títol d'*Una rilettura europea*, trobem aquesta pregunta: «come è stato possibile per la Chiesa medievale sviluppare una completa e coerente teoria repressiva della dissidenza e tradurla in pratica fino alle conseguenze più tragiche». Per això, l'autor es fixa en els registres d'Innocenci III i en d'altres fonts dels anys 1207-1215 entorn l'heretgia, considerada per aquell papa ‚negotium pacis et fidei‘ (381-384): el dret canònic havia fet passar l'heretgia del camp doctrinal al de la identificació amb una entitat institucional l'Església Romana: «catholicum non habeatur qui non concordat Romanae Ecclesiae» (391); la situació s'havia d'endregar per mitjà d'una professió de fe (395), exigida a ‚credentes, fautores, defensores, receptatores‘ (396-401); negar-s'hi equivalia a crim de lesa magestat, d'apostasia o d'enemistat (402-408), a ‚nomen infamiae‘, i els culpables eren «perfidiores iudaeis et crudeliores paganis» (410).

A partir d'ací, el primer gran capítol exposa la presa de posició d'Innocenci III davant l'heretgia del Llenguadoc (427-523), una entre les diverses situacions herètiques davant les quals el papa hagué de prendre posició (417-435), que ell volia presidida per l'‚aequitas‘ (436-438): respectada la jurisdicció dels bisbes i dels metropolitans (439-440), o els problemes concrets arribarien a mans al papa per recurs jurídic, o ell prenia la iniciativa i la posaria en pràctica mitjançant legats (441-446), on era previst un doble desenllaç: o la reinserció dins la comunió de

l'Església o l'exclusió fins a la ,damnatio memoriae' (447-458): teòricament ben salvada l'autoritat, en molts de casos aquesta actuaria amb misericòrdia (459-460).

La normativa antiherètica anterior a Innocenci III era com una línia de cercles concèntrics que, en estrènyer-se s'endurien tant com s'acostaven a l'heretge a fi de fer-lo tornar a l'ortodòxia romana (460-476), però al Llenguadoc, fallant el baronatge, la solució no funcionava. Per això, el papa s'emprenquè d'elaborar una nova legislació amb la decretal *Vergentis in senium* del 25 de març del 1199, que transportava el remei des del pla medicinal al punitiu del càstig també per als ,defensores, fautores et credentes haereticorum' (481) amb confiscació de tots els béns aplicable als successors: però, i si el braç secular es negava a col·laborar? (482-492). Les decretals del 1199 al 1207 equiparaven la fautoria d'heretges a la lesa magestat i arribaven a negar-los una sèrie de drets humans, com la validesa d'un testimoniatge, encara que en la pràctica s'inspirés en principis diversos a l'hora d'aplicar les penes (493-503) i les pàgines 502-523 delimiten el concepte teòric del ,negotium pacis et fidei' i la seva aplicació al Llenguadoc: el ,negotium' era el de la ,fidei'; la ,pax' havia d'ésser imposada a qualsevol preu, a fi que el Llenguadoc recuperés la vera fe cristiana i catòlica. Calia, doncs, trobar solució a aquell estat de coses gràcies a l'activitat dels cistercencs, la reforma dels grans clergues, la col·laboració amb el poder temporal, la lluita espiritual mitjançant la predicació i, en darrera instància, una intervenció des de França. Encara que d'abast menor, no mancaven precedents del ,negotium pacis et fidei'.

L'autor aplica tot seguit el dit ,negotium' a la primera croada antialbigesa: malgrat les limitacions de l'època (dificultats d'informació, distància geogràfica i temporal de les comunicacions, 527-531) , tenim al davant el comte Ramon VI de Tolosa, la distanciació del qual amb el papa augmentà a conseqüència de l'assassinat del legat papal, Pèire de Castelnaud (531-534; cf. també 545-548, 581-590 i 619-622); les pàgines 591-605 resumeixen la posició dels Trencavel, vescomtes de Carcassona, mai no favorables als albigesos, però reticents a fer-los víctimes de la guerra; les pp. 636-648 porten per títol *L'intervento di Pietro I d'Aragona e la sospensione della crociata*; les tres darreres paraules són importants, perquè l'autor constata que després d'haver sospès la croada, fiant-se de les garanties donades per Pere I (gener del 1213), el papa es deixà convèncer pels qui defensaven el camí de la croada (juliol de 1213): «La verità è che Innocenzo III peccò di mancanza di iniziativa e di contraddittorietà» (650) i així aquells mateixos mesos havia escrit que els croats s'havien de concentrar en la recuperació de Terra Santa «cum illum [laborfem] itineris Hierosolymitani] maioris meriti esse constet» (651).

En aquell moment, «il nemico dichiarato è il conte di Tolosa» (591): es volgué sotmetre, però fou refusat i a fi de poder-lo vèncer més fàcilment, la croada s'adreçà contra el vescomte Trencavel de Carcassona amb la intenció d'implantar en el vescomtat els resultats de la croada, basats en «il connubio tra fedeltà politica e fede religiosa, [che] si fece ancora più stringente» (600-601) amb l'elecció de Simó de Montfort a nou vescomte de Carcassona: els efectes de la croada començaven d'ésser duradors (604-605).

A partir de la pàgina 671, l'autor centra la seva atenció en els setanta anys de propaganda, resseguida a través de la seva repercussió en els texts papals (675). Ja abans de Muret, el vescomte Trencavel era acusat d'haver-se col·locat amb els heretges (687-696), i immediatament després, la lletra del papa als legats presentava la victòria com un miracle a favor de la pau de l'Església i acusava el rei Pere I d'haver-se unit amb els heretges, fent-se així mereixedor del desastre; el triomf era de Simó de Montfort (693-695). Per contra (696-702), la propaganda favorable a Pere I acusava els croats d'haver, per avarícia, tractat els catòlics com a heretges i d'haver envaït les terres del rei o dels seus; també propugnava que, havent-se obtingut l'objectiu de la croada, aquesta s'havia d'aturar, a fi que guanyés en eficàcia l'actuació a Terra Santa (699-701); aquesta alternativa antimusulmana hauria estat un recurs intel·ligent perquè frenava l'ajut papal a la croada antialbigesa, permetia de convèncer els barons de França i havia arribat a proposar el matrimoni del rei Pere I amb una princesa de la Casa de França, però el papa no havia volgut anul·lar el seu matrimoni amb Maria de Montpeller (701-702).

Hi hagué una propaganda profrancesa, que, sobretot en la ploma de Pierre de Vaux-de-Cernay, acusava el rei Pere I d' 'infame' per la seva ,malícia', car havia ofès la sobirania del rei de França damunt la ciutat de Tolosa, i de ,fals' i ,impiu' per haver intentat de desencaminar la trajectòria del papa (753). No mancà la versió d'alguns trobadors, per als quals el rei Pere I havia estat la darrera gran esperança (772); d'altres com Guilhem de Puylaurens, l'acusaven d',ambiciós i lasciu' i l'atacaven perquè «contra sarracenos fuerat fortunatus [et] fortunam suam contra christianos voluit experiri» (784). Però el mateix Simó de Montfort hauria resultat inefaç per la ,cupiditas et voluptas' dels seus ,milites' (785).

La bibliografia ocupa les pàgines 849-873 i les taules finals, les 877-899.

Les pàgines ací resumides ens introdueixen al coneixement de les elaboracions i reaccions intel·lectuals que precediren, acompanyaren o seguiren les accions bèl·liques de la Croada antialbigesa, en particular el desastre de Muret: i com que normalment allò que és conegut és l'aspecte guerrer i les conseqüències polítiques d'extensió del regne de França fins als Pirineus, crec que no ha estat decisió desassenyada de posar l'aportació de Marco Meschini sobre els pressupòsits doctrinals i sobretot els jurídics del «negotium pacis et fidei», que fou la croada antialbigesa i la política papal francesa posterior a Muret, a l'abast intel·lectual dels lectors del present anuari.

Josep Perarnau

Pere QUER, *La Història i Genealogies d'Espanya. Una adaptació catalana medieval de la història hispànica*. Pròleg de Lola BADIA (Textos i estudis de cultura catalana, 137), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 256 pp.

La recensió anterior té un centre: el desastre de Muret, un dijous de setembre del 1213. I si aquelles pàgines ens informen del camí que seguí la doctrina sobretot jurídica i canònica que l'emmarcà a través de la croada antialbigesa, a la qual Muret féu de centre, el títol que ara ens ocupa podria molt ben ésser vist com una de les conseqüències del desastre d'aquell dijous, en el sentit que aquella incipient Corona Catalanoaragonesa n'isqué esquarterada de totes les terres d'Occitània (amb la sola excepció de la Val d'Aran), perquè, entre d'altres raons a favor seu, França ja començà de fer valdre el principi que li pertanyia tota la terra al nord dels Pirineus. Fos o no fos veritat (no ho devia ésser, car segons que sembla, el mateix rei de França no ho veia clar), tant París com Roma s'ho cregueren i ho imposaren; i un dels efectes de la imposició fou el de dibuixar una frontera que feia impossible en el futur l'expansió de Catalunya o de la Casa de Barcelona vers el Nord, i la determinació d'un altre camp d'actuació vers el Sud: aquest és el planteig, més geopolític que altra cosa, en el qual es trobaren emmarcats els anys del gran rei En Jaume (1213-1276) i d'ací venen les dues grans gestes seves, sempre en el sentit d'engrandir la cristiandat a compte de l'Islam, amb les conquestes de les Balears i Pitiüses i del Regne de València, col·locades automàticament dins la grandiosa estructura europea de la cristiandat medieval.

Jo no sé si, atesa la seva familiaritat amb la cort papal, l'arquebisbe de Toledo de la primera meitat del segle XIII, Rodrigo Jiménez de Rada († 1247), s'adonà d'allò que estava succeint davant mateix dels seus ulls, però tot conduïx a pensar que fou conscient que Muret estava canviant la trajectòria dels regnes ibèrics i que Castella (i en ella Toledo) s'hi trobava al centre. Home de lletra, contribuï a aprofitar el vent de la història i llençà la primera interpretació peninsular dels nous temps, intitulada *Historia de rebus Hispaniae*. Matava no sé quants ocells d'un sol tret: deixava enrere els crònics i les simples llistes de reis; donava una interpretació que integrava les dades de les històries tant romanes com visigòtiques; i, segurament sense ni adonar-se'n, llançava potser el primer intent de fer saltar «Hispania», que abans era la terra sota domini sarrà i aleshores s'havia desplaçat a significar Castella i seguiria limitant-s'hi durant tota l'Edat Mitjana, a englobar tota la Península Ibèrica. Teníem, doncs, Hispania=Castella, completada als marges pels altres regnes peninsulars: Aragó, Portugal, Navarra.

El llibre tingué el seu èxit i, fou copiat en llatí (Barcelona, BC, ms. 485) i en traducció catalana (París, BN esp. 13; Barcelona, BC, ms. 6), atribuïda a Pere Ribera, de Perpinyà; de més a més fou integrat en el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* i en els comentaris als *Usatges* tant de Guillem de Vallseca com de Jaume Marquilles (21-23); i són documentades d'altres còpies medievals, per exemple la de la biblioteca papal de Peníscola (cf. «ATCA», VI (1987), 134, núm. 890), i possiblement l'actual BC ms. 485 (23-25).

L'edició suara publicada posa una atenció particular a conèixer els estudis dedicats a aquell text des de fa un segle per investigadors catalans (de Jaume Massó i Torrents a Lola Badia, passant per Miquel Coll i Alentorn, Pere Bohigas i Jordi Rubió i Balaguer) i forasters (Alison G. Elliot i Diego Catalán). L'autor, per la seva banda, concentra la seva aportació en el fet de donar-nos el text de l'abreujament de l'original llatí de la *Historia de rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada a partir de la còpia de Barcelona, BC, ms. 485 (97-117), el d'una primera versió catalana, transcrita de Perís, BN, esp. 13 (140-161) i el d'una segona reelaboració catalana, basada en la BC, ms. 6 (181-203).

No cal dir que allò que interessa l'autor és la presència (creixent) de les informacions sobre Catalunya en les tres versions, reduïda en l'original llatí a dotze línies (p. 111, línies 430-441), ja ampliada en la segona a vint-i-set (hom hi afegí la presa de Barcelona per Lluís el Piadós: pp. 156-256, línies 464-491), i completada en la darrera amb les informacions sobre Otger Cataló i els nou Barons de la fama (líns. 345-404), sobre la infeudació dels comtats catalans a Carlemany (líns. 443-453), i sobre la unió d'Aragó i Catalunya i els successius reis fins a Joan II (líns. 603-704) (192-195).

L'edició de les tres versions és completada en cada cas amb taules de mots i de conceptes freturosos d'explicació; i també amb el capítol final, segons el qual, el resultat de les ampliacions que acabem de conèixer fetes per autors catalans a la narració de Rodrigo Jiménez de Rada hauria estat el de convertir «Catalunya en un territori definitivament hispànic i de població hispanogoda, que es regeix autòctonament a través de l'autoritat i el poder de Carlemany» (218).

No cal dir que la versió històrica formulada per Rodrigo Jiménez de Rada a mitjan segle XIII té encara tots els ingredients que el fan un text plenament interessant per al segle XXI; més interessant és encara el coneixement de la insistència, amb què fins a la segona meitat del segle XV, des de Catalunya hom hi féu petits o no tan petits complements a fi d'assegurar el coneixement o el record d'allò que li era propi dins aquell conjunt.

Seria interessant el segon aspecte de la font d'informació, amb allò que pogué significar la font que era la *Historia de rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada per als tres grans cronistes catalans posteriors, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere III el Cerimoniós, perquè en el treball d'aquests trobaríem, més que en la traducció d'En Pere Ribera, de Perpinyà, i en els successius complements ja esmentats, la recepció d'aquella història i de la seva teoria subjacent en la Catalunya dels darrers segles medievals; potser encara més interessant, atès el detall d'ésser pràcticament contemporanis, d'esbrinar si en el seu *Llibre dels fets* Jaume I accepta o almenys d'alguna manera coneixia el llibre del Toledà i les seves tesis. Només aquests estudis ens permetrien de dir si la tesi del Toledà era oficialment o almenys oficiosament acceptada en els ambients del poder de Catalunya. Potser encara seria més interessant d'establir una comparació —una mena de vides paral·leles plutarquianes— entre els llibres del Toledà i del Gironí, aquest de la segona meitat del segle XV.

I una pregunta final: la realitat europea, que sembla imposar-se de forma cada vegada més imperiosa, de quina manera afectaria aquella formulació historiogràfica de mitjan segle XIII.

L'editor Pere Quer ens ha posat a l'abast de la mà un llibre plenament viu, no sols per a la comprensió de la història de la Península Ibèrica dels darrers segles medievals, sinó també per a la de segles posteriors. Enhorabona.

Llibre de privilegis de Palafrugell (1250-1724). Edició a cura de Joan VILLAR I TORRENT (Llibres de Privilegis, 12), Barcelona, Fundació Noguera 2007, 194 pp.

El 1194, el rei Alfons I atorgava a l'orde militar del Sant Sepulcre de Santa Anna de Barcelona els drets senyorials damunt Palafrugell i Llofríu i uns quants anys més tard el 1212, Pere I, un any abans de Muret, hi afegia els termes i poblacions de Torroella de Montràs i d'Esclanyà, que l'orde del Sant Sepulcre trobà en mans de petits senyors feudals i, malgrat les confirmacions tant reials com pontificies, li calgué recórrer a la compra almenys de part del terme i dels drets corresponents, fins que el 1390 Santa Anna comprava per 27.500 sous a Joan I «el mer i mixt imperi i la jurisdicció criminal alta i baixa» (11); el senyoriu de Santa Anna no fou definitivament efectiu fins a Ferran II Trastámara, el Catòlic, però un segle després Santa Anna es transformava en col·legiata secular governada per un prior i aquesta fou la situació de Palafrugell fins al 1811.

Allò que acabem de resumir permet de suposar que Palafrugell té una història institucional moguda (14-16) i no ho fou menys la del seu arxiu municipal (13-14); el *Llibre de privilegis*, que també té la seva, gairebé rocambolésca (29-33), n'és alhora prova i font per a conèixer-la i té a favor seu aquella part de l'antic arxiu de Santa Anna relativa a Palafrugell, ara a l'ADB: l'aplec de la documentació municipal de Palafrugell fou obra de la primera meitat del segle XVII, quan la població i el seu consell municipal, trobant-se impotents a l'hora de defensar-se contra les exigències d'una soldadesca, que oblidada de l'administració reial, s'abraonava com una enèsima plaga bíblica damunt les poblacions indefenses i cada dia més cansades i fastiguejades no sols per les exigències militars de subsistència, sinó sobretot per la manca absoluta d'humanitat i pels abusos de tota mena, comesos en nom del rei d'Espanya, per uns exèrcits rapaços que no eren precisament personificació de cap forma d'honorabilitat, situació cada dia més insuportable, que desembocaria en l'alçament de tota la terra el 1640. Per això el *Llibre de privilegis de Palafrugell*, significativament comença amb la transcripció notarial dels dos documents de Jaume I, el primer alliberant la vila empordanenca de qualsevol intrusió de veguer o altra autoritat reial mentre el baró respongués de l'estat de coses (document 1: 39-40); i el segon alliberant la vila de qualsevol obligació d'alberg que no fos a la persona del rei o dels seus fills (41-42). Evidentment, la situació de la primera meitat del segle XVII era tota una altra que la dels anys 1250 i 1251, però Palafrugell i el seu consell municipal havien de valdre's d'allò que tenien a les mans, encara que davant la tribulació i la imposició brutals i diàries fossin armes inútils. I què podia fer el pobre baró davant uns exèrcits famolencs i sense paga ni principis, tothora exigint del poble amb els mosquets i els sabres a la mà, allò que els havia de proporcionar el rei al qual servien, però se n'havia oblidat?

Aquella situació, doncs, ens ha proporcionat la compilació que és el *Llibre de privilegis de Palafrugell*, la lectura del qual ens fa passar davant els ulls els o almenys alguns dels problemes, als quals hagué de respondre aquella vila i es troben d'alguna manera reflectits en els vint-i-tres documents que hi són aplegats. A través d'ells ens podem fer una idea de l'evolució institucional d'una vila de senyoriu eclesiàstic entre el segle XIII i el XVIII, des del moment en què té personalitat oficial fins a aquell en què li és reconeguda una certa capitalitat social mitjançant la concessió d'un dia de mercat setmanal els dijous.

I així ens van passant davant els ulls les dues concessions de Jaume I i la confirmació del seu hereu, Pere II: mentre l'autoritat baronial controli la situació, les autoritats reials no han d'intervenir en cap cas a Palafrugell i ni tan sols l'exèrcit reial no té dret a exigir allotjament en la vila, exceptuat només el cas de presència del rei o dels seus fills (39-42 i 50-53); entremig, la vila havia comprat drets de propietat damunt el terreny on era edificada i la seva rodalia (43-49); passaria un segle i en la segona meitat del segle XIV el senyoriu baronial s'engrandia adquirint de la Corona la jurisdicció alta i baixa, el mer i mixt imperi damunt Palafrugell i tot el seu terme (56-68), adquisició confirmada pel papa Climent IV el 1265 (54-55); i el prior de Santa Anna de Barcelona posava el seu vist-i-plau a la nova situació creada.

Així les coses, arribava amb un nou prior-baró una situació particularment nova: era ell mateix, Joan de Prades, qui abans del 12 de juny d'aquell 1418, s'havia basquejat a fi que la baronia completés la seva situació jurídica:

«... lo dit reverent senyor, que novellament era vingut dir certes paraules escusant-se com tant avia trigat de venir al dit castell. E après dix que ell, desijant lo bé avenir e lo profit e utilitat del dit castell e dels habitants en aquell, avia ordenats certs capítols sobre lo regiment de la universitat del dit castell, los quals volia e manave que fossen en lo temps sdevenidor observats en e sobre lo regiment demunt dit, jurant e donant a mi notari devall scrit los dits capítols scrits de la mà pròpia del dit senyor...» (74).

És a dir: el nou prior-baró no sols es basquejà perquè Palafrugell disposés d'unes *Ordinacions municipals*, ans encara, en comptes d'encarregar-ne l'elaboració a algun jurista reconegut, les elaborà ell mateix i, no content d'elaborar-les, les copià personalment, autògrafes de la seva pròpia mà; tenim, doncs, que existiren unes *Ordinacions municipals de Palafrugell*, d'autor segur: Joan de Prades.

Cal que ens preguntem qui era aquest personatge: primerament, era un Prades, potser fill o nét d'aquell fra Pere d'Aragó, fill de Jaume II, comte de Prades abans de deixar-ho tot i de fer-se franciscà; abans d'ésser fra Pere d'Aragó, aquest infant havia estat pare del qui seria primer cardenal català, Jaume d'Aragó, bisbe de València, i del, encara aleshores, bisbe de Mallorca i alhora cambrer (que vol dir, administrador) de Pero de Luna-Benet XIII; recordem que la darrera reina de la corona catalanoaragonesa abans del Compromís de Casp, segona muller de Martí l'humà, era una Prades, Margarida, qui sap si germana del nostre Joan. Una família, doncs, a l'altura de reis i de papes.

El Joan de Prades, prior de Santa Anna i baró de Palafrugell, tenia fesomia pròpia: era, en primer lloc, un home de la més estricta confiança de Benet XIII, que, en el moment en què aquest fou elegit papa, encara a Avinyó el 1394, posà a les seves mans el govern de la Biblioteca papal avinyonesa, segurament la més important d'Europa en aquell moment, i el mantingué al seu costat, fins que abans del 5 de gener del 1418, per exigències de la política, tant eclesiàstica com profana, hagué de prescindir d'ell com de tots els catalans que s'havien mantingut al seu costat, perquè el Concili de Constança ja havia posat papa únic en l'Església i el rei de la corona catalanoaragonesa no volia passar per cismàtic i exigia als seus súbdits de separar-se de Benet XIII marxant de Peníscola: així s'entén que el Prior-baró s'excusi de no haver-se presentat abans a la seva baronia.

I les *Ordinacions municipals de Palafrugell*, d'on isqueren? En aquest moment només puc assenyalar una possible línia de recerca: Francesc Eiximenis era un dels catalans d'èstricta fidelitat a Benet XIII el qual, tot i que el gironí ja era vell (molt vell, sobretot per a aquell temps), és sabut que el papa el féu bisbe d'Elna, on morí el 1409/1410. Davant d'aquestes dades, no puc deixar de preguntar-me si Joan de Prades no copià o almenys s'inspirà en el *Dotzè, De regiment de prínceps i de comunitats* de Francesc Eiximenis, a l'hora d'escriure autògrafes les esmentades *Ordinacions...* Esperem que aquell text hagi arribat als nostres dies colgat en algun arxiu, tant de bo que en la lletra autògrafa de Joan de Prades, i que no manqui qui el descobreixi i n'estudiï la possible relació amb el gran llibre d'Eiximenis.

Després d'aquest moment tan important de donar a la comunitat humana de la baronia de Palafrugell unes ordinacions per al seu govern, només s'afegiran al conjunt detalls com és l'elecció d'autoritats locals mitjançant terna (92-104), la precisió que només un canonge de Santa Anna podia ésser nomenat procurador del prior-baró (105-108), llicència de carnisseria i de peixateria (109-111), concòrdia sobre allò que el prior-baró ha de percebre de les pesques de peix i de corall en les mars del terme, amb les corresponents confirmacions apostòliques (115-131), la defensa del privilegi de no estar obligats a allotjar tropa (135-139), el conveni per a la construcció d'una torre de defensa entre Calella i Llafranc (140-142) i la concessió de mercat setmanal els dijous (144-146). Segueixen els títols amb què són resumits els documents (147-

156), les altres anotacions del *Llibre de privilegis* (157-163), i les taules del llibre (165-191). Assenyalem, per la seva importància demogràfica, les llistes de caps de casa del 1422 (73) i del 1570 (115-118 i 123).

Allò que acabem de dir demostra la importància que pot tenir un *Llibre de privilegis* d'una vila més enllà dels seus límits municipals.

Josep Perarnau

Manuel FORCANO APARICIO, *La lletra apologètica de R. Iedaia ha-Penini. Un episodi de la controvèrsia maimonidiana a Catalunya i Provença* (Catalonia Hebraica, II), Barcelona, Universitat de Barcelona 2003, 51 pp.

L'autor d'aquesta tesi doctoral, Manuel Forcano i Aparicio, no és per res un desconegut en aquest camp d'estudis. Si bé les seves publicacions no són moltes —i això no és pas per culpa seva— tenen qualitat més que suficient per demostrar la seva preparació per a una excel·lent tesi doctoral. Es pot veure en els seus articles publicats sobretot a l'«Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona». En el simposi commemoratiu del vuitè centenari del naixement de Nahmànides (publicat a Girona 1994, pp. 257-266) ja va fer un primer assaig interessant sobre el temps que ocupa ara la seva tesi doctoral: *Rabí Xeixet Benveniste versus Rabí Meir Abulàfia: un episodi de la controvèrsia maimonidiana a Catalunya*. Aquests pocs treballs i especialment la tesi doctoral que volem comentar, tenen una alta qualitat. És una llàstima que el món universitari, tan mancat de bons investigadors, se l'hagi deixat perdre a la Universitat de Barcelona.

Context de la *Lletra...*: l'autor descriu bé la lluita que manté la burgesia jueva per desbancar del poder els aristòcrates de les aljames, els 'prínceps' o 'messiim' de Catalunya i en particular de Cerdanya: el poder d'aquests prínceps era tant que al final es veien com si fossin la noblesa i l'aristocràcia del país (43 ss.). Tal com els retreu en dura crítica Nahmànides (Bonas-truc de Porta), els falta, per liderar la comunitat jueva, el sentit de la responsabilitat i una autèntica preocupació per la vida espiritual: a més, tenen massa desfici de moure's entre gent poderosa dels palaus reials i de la noblesa (pp. 55-57). D'altra banda, l'aristocràcia jueva acusarà la burgesia dels calls de voler usurpar amb diners els drets 'heretats' per llinatge familiar (drets que mai no esmenta la tradició talmúdica, tal com també els recordarà Nahmànides). La burgesia i els mercaders, que amb la Reconquesta començaren d'enriquir-se (i que també intentaven de moure's per les sales dels palaus a fi d'adquirir parcel·les de poder), mantenien les opcions religioses tradicionals: lectura literal de l'Esclatúra sense intentar obviar els antropomorfismes d'aquesta (si de cas, sols acceptació de la lectura cabalística), sense que per res hi hagués la intenció d'una comprensió racional o filosòfica de la fe tradicional jueva, pensant més aviat que res no podia destorbar més la fe que els llibres de l'anomenat 'el grec', Aristòtil. En aquesta lluita semblava que tot s'hi valia en ambdós camps: la calúmnia, la cremadissa pública de les obres de Maimònides a Montpeller (?), les peticions al rei que castigüés els culpables d'aquest insult al venerat metge del barri antic del Fustat (el Caire), i, només mancaria, el recurs a l'autoritat eclesiàstica conservadora a fi que penalitzés les aproximacions jueves a la filosofia grega. L'autor explica bé tot l'entrellat i els perquè d'aquestes lluites, diferenciant l'època de l'embat pròpiament antimaimonidià, del moment en què fou enviada la *Lletra exculpatòria* a Salomó ben Adret el 1305, quan ja feia uns quants anys que Maimònides gaudia de plena acceptació, sobretot com a jurista, 'halakhista' en totes les comunitats jueves de Catalunya, Cerdanya inclosa, i, de fet, arreu de Sefarad i d'Al-Àndalus.

Provença (en sentit rabínic ample) era una cruïlla, el primer lloc i el més important on es realitzava l'intercanvi més puixant entre els textos àrabs de filosofia grega —que arribaven als cristians pel camí de les traduccions de jueus— i la cultura cristiana. Des del segle XII, Provença es trobava políticament en mans dels comtes de Barcelona. I és justament aleshores que hi arribaven els jueus d'Al-Àndalus, fugint de la persecució almohade. Vivifiquen, amb els tex-

tos que acompanyaven llur fuita, els jueus de Provença, que procedien de cultura completament altra, la de la França septentrional i d'Alemanya ¿Això explica també en part per què la càbala s'hi originà a finals del segle XII? (Pp. 36-37).

Precisament una de les poques crítiques que al meu entendre potser es podrien fer a aquesta obra és la de no haver posat una mica més de dedicació a la càbala: hi trobo a faltar una exposició més extensa sobre la natura de la càbala i la seva incidència en la polèmica: aquesta es troba de fet al bell mig de la trifulga, formant un subgrup dins el dels fidels que llegien l'Es-critura en la seva literalitat (els cabalistes, en canvi, interpretaven els textos bíblics esotèricament i místicament, sovint): es tractava d'una lectura més aviat naïf o infantil, pel que fa a la majoria del dit grup, el dels talmudistes tradicionals; però no pel que respecta als cabalistes. Per la lectura dels així anomenats racionalistes, feta a través de l'anàlisi abstracta de l'actuar diví que permetia la filosofia, el jueu atenyia un Déu del tot llunyà. Els cabalistes opten pel camí del mig: hi ha una explicació, 'raonada' de l'actuació de Déu a través dels elements gnòstics tradicionals (pace G. G. Scholem) amb un fort impuls místic que apropa Déu al lector fidel. El fidel cabalista, a més, rep cada 'nova' interpretació del text bíblic o litúrgic o de l'Hagadà talmúdica, com quelcom procedent de la 'tradició' (= càbala) amb certa aureòla, doncs, de canonicitat que l'allunya dels perills del paganisme «del grec» Aristòtil. Aquells cabalistes formaven, doncs, un subgrup important dins el gran grup tradicionalista oposat a la filosofia... Però la càbala és tan rica i permet tantes ziga-zagues, que obliga a tenir en compte també l'existència de cabalistes del tot partidaris de la filosofia com, per exemple, el neoplàtonic i cabalista Azriel de Girona. Hauria estat bo d'exposar directament la incidència pròpia d'aquest subgrup (el dels cabalistes) com un element diferenciat en la trifulga.

Em pregunto també si en lloc de seguir la manera comuna d'etiquetar els grups (tradicionalistes versus racionalistes) no hauria estat més il·luminador parlar del bàndol dels 'creients-filòsofs' (amb un subgrup d'exagerats i cridaners al-legoristes) i el dels 'conservadors-talmudistes' (que incloïa el subgrup dels cabalistes)? De fet, el DIEC defineix així el mot 'racionalista': «doctrina, segons la qual, en religió, cal guiar-se només per la raó, amb exclusió de la revelació». R. Iedaia i els seus adlàters no entren per res dins aquesta definició: avantposaven la Torà i els seus preceptes a la filosofia que, és clar, honoraven al màxim perquè els servia per a fer palesa la raonabilitat de la fe i per a escombrar supersticions, prejudicis religiosos, mites i antropomorfismes innecessaris per a una recta comprensió de la fe, admetent a la vegada la possibilitat del miracle. Però en això l'autor ha seguit simplement el corrent que veig estès arreu. Llàstima.

Estructuració de l'obra: els tres primers capítols de la tesi (pp. 17-121) versen sobre qüestions introductòries ja conegudes, que l'autor resumeix bé i puntualitza com cal, amb suficient documentació a peu de pàgina. Primer, història de la transmissió del pensament filosòfic, des del tancament de l'Escola Filosòfica d'Atenes (obra de l'emperador bizantí Justinià, amb ànsies unificadores a favor de l'ortodòxia, el 529). Segon, la polèmica maimonidiana a Catalunya i Provença. Tercer, el conflicte sobre els estudis de filosofia (fins a l'expulsió dels jueus de França, el 1306).

L'aportació realment valuosa de la tesi rau, al meu entendre, en la segona part: estudi sobre el personatge R. Iedaia ha-Penini i la seva *Lletra* (cap. 4); estudi crític dels manuscrits d'aquesta, (cap. 5), traducció de la *Lletra apologetica* (cap. 6: pp. 273-342); edició crítica de la carta (cap. 7, pp. 343-430); segueix un apartat, que té el seu interès com a resum de les posicions i hipòtesis de l'autor (pp. 431-441): en el tercer decenni del s. XIII arribà el primer embat, nomès vint-i-cinc anys després de la mort de Maimònides: l'aliança del bàndol tradicionalista amb la jerarquia eclesiàstica (que també lluitava contra la filosofia grega) desprestigià en bona part el grup en qüestió. «R. Jonà Gerondí es retirà, R. Salomó ben Adret es disculpà, Nahmànides cercà per la via de la conciliació un compromís que refés la malmesa unitat d'Israel en tot aquest assumpte» (p. 345). Uns seixanta anys més tard, en el darrer decenni d'aquell segle, arribà el segon embat entre tradicionalistes i racionalistes (creients tradicionalistes i creients filòsofs, diria jo). En aquesta etapa de la trifulga, importants personatges tradicionalistes i a la

vegada propers a la càbala (aquesta, en general, no refusava pas l'estudi del Talmud, encara que de vegades tendia a posar-lo en segon lloc) iniciaren virulentes campanyes de desprestigi i anatema de Maimònides, transportades a tots els indrets on podien arribar: Alemanya, França, Provença, Itàlia, Síria, Palestina. Aquestes campanyes no tingueren èxit (p. 435). En el següent terç i definitiu embat, el blanc fou l'ensenyament descontrolat de la filosofia, tot evitant, però, d'atacar Maimònides i les seves posicions doctrinals. A principis del segle XIV, l'esperit racionalista (vull dir, els 'creients filòsofs') —superats els dos embats precedents— ateny el seu punt cim: l'exegesi al·legòrica de l'Esriptura es radicalitza i es predica obertament la filosofia aristotèlica (p. 436), fins al punt que alguns consideraren al·legòrica la vida dels patriarques, els mateixos preceptes i les 'agadot' del Talmud. Contra aquesta opció s'alçaren els tradicionalistes com R. Abamari de Lluell o Montpeller —emparat per l'anatema de R. Salomó ben Adret. En realitat, més que d'un terç embat antimaimonidià, en aquell moment es tractava de la polèmica sobre el programa educatiu del judaisme. El tema era un altre, ja no es tracta de Maimònides sí o no, ja ningú no en discuteix. Els capdavanters dels tradicionalistes —Salomó ben Adret i el mateix Abamari de Lluell/Montpeller— s'omplen la boca de Maimònides, sense que per això admetin tots els postulats de la filosofia grega: creació a partir de la primera matèria, negació de la possibilitat dels miracles i de la Providència, etc.

Després de molts intents fallits, finalment el 1305, Abamari obté l'anatema promulgat per Salomó ben Adret. Els prohoms jueus de Provença, partidaris de l'aplicació dels estudis filosòfics en l'anàlisi de la Torà, s'alcen dolguts, però alhora amb valentia, contra la condemna. Valentia —tot s'ha de dir— no exempta d'estratagemes, per exemple, alçar-se en defensa de Maimònides com si en aquell moment els tradicionalistes encara l'ataquessin! Els homes de Provença, diu la *Lletra*, «estan disposats a lluitar per [l'honor] del gran rabí (= Maimònides) i dels seus llibres i per la santedat de totes les seves disposicions sacrificarien llur fortuna, llurs béns, llur pròpia ànima i fins i tot la vida es deixarien prendre, i aiximateix ho manarien fer a llurs fills i a tots els seus descendents. Per què, aleshores, continuar amb tot això (= l'anatema)? No seria pas millor deixar-ho córrer, ja que no n'heu tret res en net? Vós ja heu complert amb la vostra obligació, però amb això, del que en sou innocent, no heu fet cap favor ni a Déu ni a Israel. [Així, doncs,] abandoneu la reprensió, deixeu de banda els blames, que siguin retirats de llurs ciutats i que no es recitin més pels seus carrers» (p. 341-342). Tot i les nombroses i profundes argumentacions de la *Lletra* de R. Iedaia (de vegades gens fàcils de seguir), les paraules de R. Menakhem b. Salomó ha-Meïrî (mort el 1316), resumeixen quasi a la perfecció el per què hom s'havia de contraposar a l'anatema: la filosofia no és la culpable, sinó els excessos d'alguns, quan al·legoritzen la Torà. A més, sense la filosofia (almenys uns coneixements bàsics) no es pot entendre la *Guia dels perplexos* (p. 106): ni la *Guia dels perplexos* ni cap text de l'Esriptura, afegiríem nosaltres (sobre Meïrî, cf. pp. 106-110).

Sigui com sigui, l'anatema no obtingué el resultat que volia: de fet, acabats o disminuïts els efectes del tràngol de l'expulsió decretada per Felip IV de França, la filosofia va adquirir durant el segle XIV més i millors adeptes jueus. L'expulsió, d'altra banda, acabà amb les guerres d'anatemes i de calúmnies mútues. Però no del tot: després de l'expulsió, Abamari es plantà en una carta a Adret que el seu intent d'establir-se a Perpinyà (aleshores part del regne de Mallorca) havia fracassat perquè, afirma, segons que sembla, s'hi han oposat els nostres antics adversaris. De fet, les batesses intel·lectuals s'estroncaren i s'acabà l',Edat d'Or' del judaisme provençal (p. 121).

Gènere literari de la *Lletra*: l'òptima descripció del gènere epistolar de controvèrsia —que la *Lletra* palesa— és un dels mèrits de M. Forcano. És escrita en aquell hebreu que les traduccions del Tibon van fer conèixer i estendre, per això coneguda com a 'llengua tibònida': una manera d'escriure tan deutora de l'àrab, que alguns gramàtics jueus consideren pobre i poc elegant (196-197). Malgrat tot, l'imposà arreu, fins i tot en obres originals en hebreu. Així es formà la prosa ampul·losa anomenada 'melisah'. La 'melisah' manlleua considerablement del 'badi' àrab (que vol embellir el text a base de citacions de l'*Alcorà* esparses a tort i a dret, norma que trobem en la *Lletra* a base de citacions de la Torà); també paga tribut a la 'maqama' (narracions en

prosa rimada, on són intercalats versos o poemes, tal com trobem exactament en la *Lletra*). L'autor, doncs, ha fet un considerable esforç a fi d'entendre i desentranyar l'estil i els continguts de la lletra (sobre l'estil, vegeu les pp. 198-201). Dels continguts n'ofereix un bon resum (sobretot dels arguments filosoficoteològics que volen rebatre l'anatema), en les pp. 149-195.

No sabria assenyalar gaires defectes realment importants de l'obra. M'estranya només que, havent examinat els manuscrits de tantes biblioteques europees (en compta i descriu catorze i n'ha pogudes consultar tretze), no hagi comptat amb el de l'Institut de Manuscrits de la Universitat de Jerusalem (Givat Ram), n. 180/051, abans Rotschild 24, n. actual a Israel 32638, ff. 357v-381v; cal dir que la descripció dels manuscrits examinats és acurada. L'autor escull per a text de base el del ms. 1980 de la Biblioteca Bodleiana d'Oxford perquè és «d'alta qualitat i de luxe.»

Vull indicar només algunes petites coses discutibles (com és ara el sistema de transcripció, perquè aboca el lector a confusió, per exemple, entre la ,het' i la ,kaf' (la fricativa, no l'explosiva), com si fossin la mateixa lletra. Això em semblaria bé en qualsevol tipus d'obra sobre temes jueus o hebreus, que no fos precisament una tesi doctoral (cf. pp. 13-14, on és justificada l'elecció del tipus de transcripció). Posats a fer, ja que aquest sistema de transcripció no ajudarà pas a entendre els mots a qui sap una mica d'hebreu, potser valdria més el sistema purament científic i així almenys aquesta mena de lector no estaria exposat a l'error..., i els qui en saben realment podrien llegir sense que la transcripció els faci mal a la vista. Però és clar que els editors també poden exigir que se'ls faciliti la feina... Ara bé, instal·lats en aquest pla, també el lector podria demanar que no se'l faci patir tant en la lectura de les notes, on l'hebreu és tan curt de talla que fa suposar, fins als joves, que ja els ha arribat l'època de la presbícia. Parlant sobretot de les notes, abunden les frases en hebreu mal alineades: l'editor ha oblidat les conseqüències nefastes que té tallar una línia en hebreu pel mig pel fet d'escriure de dreta a esquerra. Això s'observa molt sovint. No ho assenyalem ara per fer-ne retret a l'editor o a l'autor, sinó per contribuir a una segona edició o reimpressió.

Error d'impresma: p. 35, n. 33: el text hebreu és mal alineat; el mateix en p. 47, n. 88; p. 79, n. 48; p. 91, n. 88; p. 129, paràgraf quart; p. 141, final; p. 148, n. 116; p. 197, n. 236; p. 202, paràgraf segon; p. 206, primer i segon paràgrafs; p. 218, últim paràgraf; p. 236, paràgraf quart; p. 239, paràgraf primer; p. 240, quart paràgraf; p. 316, n. 374; p. 438, n. 19; altra mena d'errors d'impresma: p. 266, ratlla penúltima; p. 339, línia 9; p. 82-83 (falta alguna ratlla); p. 314-315 (també manca alguna ratlla).

Crec que un altre petit defecte del llibre és el de no haver inserit un índex de citacions bíbliques. Els índexs d'aquesta mena són sempre necessaris, molt més per a aquest tipus d'obres de l'Edat Mitjana: tal com l'autor diu, aquestes citacions, que són moltes, signifiquen sovint un enriquiment del sentit que tradicionalment s'ha donat als textos bíblics, o poden significar-lo.

No cal dir que un mèrit afegit de l'obra és també el fet que fins ara la *Lletra* mai no ha estat traduïda íntegrament a cap altra llengua, tot i tractar-se d'un text capdal en la història d'aquella polèmica. És certament un text de lectura àrida, «que destaca per la seva dificultat interpretativa» (p. 269). M. E. Renan parlava d'un text «intraduïble dans notre langue, no traduïble en la nostra llengua». La traducció de l'autor persegueix sobretot el sentit i la coherència (ibid.). Per això —i pel gran esforç que l'autor hi ha esmerçat, n'ha d'ésser felicitat ben de cor. És una obra que no pot mancar en les biblioteques, al costat dels volums sobre filosofia, teologia, història medieval o judaisme en general.

Enric Cortès

Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)* [Prólogo de Francisco de MOXÓ Y DE MONTOLIU] (Fuentes Históricas Aragonesas, 47), Saragossa, Institución Fernando el Católico 2009, 864 pp.

En aquest volum s'ha de distingir entre la part introductòria i el cos del volum. La primera exposa la necessitat d'un itinerari del comte de Barcelona, Rei d'Aragó i sobirà de tots els Estats de la Corona, Jaume II, recordant que tots els sobirans de la Casa de Barcelona fora d'ell, de Jaume I a Martí I tenen el seu, cosa que, com si fos la cançó de l'enfadós, repeteix en cada un dels paràgrafs de les pàgines 13-14 amb frases com «la inexplicable inexistència de la publicació del Itinerario de Jaime II» (14), repetida dues pàgines més enllà amb «se nos hace de todo punto inexplicable esta laguna tan llamativa e injustificada» (16), car el treball de Joaquim Miret i Sans, Cosme Parpal i Marquès, Francesc Carreras i Candi i Andrés Giménez Soler, fou ininterromput fins al 1939 (i aquesta és data, per ventura freudianament significativa, que se li ha escapat al prof. del Estal en la nota 6 de la pàgina 17).

Que, fora de la contribució de Ferran Soldevila en el seu llibre sobre Pere el Gran dels anys 1950-1953, i de la ben delimitada de Miquel Gual Camarena sobre Jaume I, del 1980, la cadena d'aquells itineraris fou tallada (per dir-ho com el prof. del Estal) el 1939, és quelcom tan evident que no necessita ésser repetit a cada pas. Allò que, en canvi, és inexplicable i potser inadmissible és que tot un professor universitari d'història, ni que sigui medieval, consideri 'inexplicable' i 'injustificable' la manca després del 1939 d'una obra de ciència històrica com és l'itinerari d'un rei tan important (i la seva importància és coneguda almenys des dels temps de Heinrich Finke) com Jaume II. Té tota la raó el prof. del Estal en dir que aquella absència és injustificable, però no la té en afirmar que és inexplicable i l'explicació és òbvia: el 1939 la institució d'estudi que, almenys els temps immediatament anteriors havia fet possible la publicació de les recerques sobre itineraris reials era, a través dels «Estudis Universitaris Catalans» l'Institut d'Estudis Catalans, que el 1939 fou assassinat legalment (i en uns primers anys, també fàcticament), fulminat per l'espasa del Caudillo de España i policialment perseguits els seus homes, molts dels quals, malgrat de no tenir les mans tacades per ni una gota de sang, ans plenes de mereixements per haver-se jugat fins i tot la vida per salvar els patrimonis documental, bibliogràfic i artístic dels Països Catalans, de les mans dels incendiaris incitats pel Glorioso Alzamiento Nacional del 18 de Julio del 1936, l'endemà de la ‚Liberación‘, precisament el 1939, eren desposseïts de llurs càrrecs, reduïts al pacte de la fam i portats davant un tribunal militar, si, tement per la seva vida innocent, no s'havien exiliat i suportaven una situació extremadament inhumana. No cal cercar gaire per trobar una explicació al silenci, que alguns volien de mort, i planava damunt el camp de la publicació d'itineraris reials. Només el 1979 l'Institut d'Estudis Catalans reprenia a caminar com a institució legalment reconeguda, però aquesta ja és una altra història, la d'una reconstrucció lenta i difícil, segurament encara inacabada. En una paraula, aquell silenci, que també s'imposà com la llosa d'una tomba en el camp dels itineraris, és certament injustificable, però, almenys per a mi que també en vaig ésser víctima, no pas inexplicable i, en tot cas, tocaria al prof. del Estal d'intentar explicar-lo i, si li fos possible, justificar-lo.

Però deixem de banda les elucubracions freudianes, prescindim de possibles batusses historiogràfiques i toquem de peus a terra, a la terra dels documents. No cal valdre's d'adjectius per reconèixer que el prof. Juan Manuel del Estal ens ha posat a les mans una obra substantiva, car el llibre es justifica per ell tot sol. Ell mateix ens explica en la introducció que és fruit de vint o més anys de feina esmerçada a resseguir els almenys tres-cents quaranta registres de Cancelleria reial de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), als quals s'han de sumar els pergamins que corresponen als tretze mil dies d'aquell regnat, i les innombrables Cartes Reials Diplomàtiques (24-25), base per a la reconstrucció tant tòpica com cronològica de la itinerància d'aquell monarca. I encara que en un primer moment el treball es presentava com una immensa èxapla, en la qual, dins un any i un mes hauriem trobat en set columnes 1) datació original llatina del dia; 2) dia del mes; 3) dia de la setmana; 4) lloc de la datació; 5) referència arxivística; i 6) mínim resum del document (19); després fou resumit en tetrapla, car els tres primers números del projecte inicial conflüïren en indicació única de dia i mes en llengua moderna, a la qual seguïren els tres números darrers, que esdevindrien el segon, terç i quart del cos del volum publicat.

No cal dir que en aquest cos del volum es troba tota la vàlua del present itinerari que, allargassat pels trenta-set anys i als tretze mil dies del regnat de Jaume II, ens posa a l'abast de la mà lloc i moment de l'estada del rei en un punt determinat de la seva geografia personal, que salta per damunt dels Regnes i Terres de la corona de la seva dinastia de Barcelona i s'allarga per tota la Mediterrània occidental (144-150, primera estada en mars i terres italianes, gener-abril del 1297, i 174-192, segona estada, agost 1298-agost 1299). Només que fos pels nombres acabats de recordar, l'obra seria important, perquè per als anys esmentats sabem cada dia on es trobava el rei, detall realment enriquidor no sols per a un rei, ans per a tota una dinastia que es volgué itinerant.

Amb raó, doncs, el prof. del Estal pot fer valdre el o els casos, en què ha corregit qualque interpretació, com la que confonia el poblet de Llor a la Segarra amb la vila de Lorca en el regne de Múrcia, raó de més per deplorar que ell s'hagi de fer responsable d'alguna nova confusió, com la d'un Aquelare, que el lector tendeix a associar mentalment amb 'aquellarre' i que ell identifica amb la població d'Aiguafreda/Begur, en la seqüència que entre el 7 i el 17 de maig del 1297 ens porta de Barcelona el dia 7 fins al 17 a Lleida, passant no pas per Aiguafreda/Begur, ans pel camí encara ara normal entre Barcelona i Lleida o a la inversa, el que passa per la important (també aleshores) vila d'Igualada (en l'original, Aqualata o potser Aqualate/Aquelate, en genitiu), tram que potser es feia en una jornada de camí. Ell és certament responsable, en positiu, d'haver clarificat algun malentès, però també ho és, en negatiu, d'haver-ne introduït algun altre de més elemental que el primer. I no és cas únic, car en la pàgina 123 trobem el fet, per aleshores miraculós en no poder comptar amb els serveis d'avió, de trobar-se el rei un 19 de juliol a Barcelona, l'endemà, 20 de juliol, a Roma, i l'endemà passat, 21 de juliol, a Poblet (o és que el prof. del Estal ha descobert alguna Roma desconeguda entre Barcelona i Poblet?). Només una lectura pausada de totes i cada una de les informacions del volum ens permetria d'avaluar amb objectivitat i justícia aquest llibre, per altra banda prometedor. En la impossibilitat de dedicar a la dita lectura una quantitat d'hores i de dies, de les quals el crític no ha pogut disposar, ha de limitar la seva constatació a dir que no li ha estat gens difícil de trobar en el volum que ens ocupa els dos casos confusionaris, cosa que li posa davant els ulls la pregunta de quants n'hi haurà en tot el llibre.

Assenyalem que el repàs d'alguna d'aquestes pàgines ha deixat en el lector una sensació de manca: a les 120-121 trobem que el rei Jaume II s'estigué del 25 d'octubre al primer de novembre del 1295 a Vilabertran, església i priorat de l'Empordà, prop Figueres: vuit dies en un poblat de poques cases, una de les quals era església i convent religiós, quan vuit dies el rei només els passa en capitals dels regnes o almenys de comarques, i a hom li ve la pregunta de com s'expliquen els dits vuit dies i troba l'explicació encertada en el fet que aquells són els dies del casament del rei amb la princesa Blanca d'Anjou: cerca en les dues pàgines la confirmació d'un fet tan important per al rei, que amb aquella seva primera esposa visqué uns anys de matrimoni i família feliços, i socialment i políticament importants per la fillada, que pràcticament omplí tot el segle XIV: ni una lletra sobre l'extraordinari esdeveniment, res de res. I no és pas aquesta l'única manca, car les transcripcions de l'original llatí dels documents en proporcionen alguna d'altra, com, per exemple, el 'meri et errantium', que en el document original deu fer 'mercium errantium' (pàgina 105, amb data del 23 de juliol del 1294).

I com que el matrimoni, al qual ens acabem de referir, fou resultat del tractat d'Anagni, que posà un primer punt final a la tongada de guerres procedents de les Vespres Sicilianes, entre elles a la Croada contra Catalunya, el lector pot cercar en les pàgines 118-119, alguna referència al dit tractat del juny del 1295 entre els documents dels mesos del juliol-setembre, i es repeteix el desencís: res de res. És a dir, l'autor d'aquest llibre no ha tingut entre els seus objectius el d'aprofitar el pas per la documentació per a recordar-hi, sense sortir dels instruments que li han servit de base, els fets importants que s'hi esdevenien, als quals és destinada la darrera columna, la quarta, del tetragrama. No sé si se'n pot deduir que la intenció de l'autor ha estat eficaçment delimitada en els desplaçaments d'un rei, sense veure-hi les indiscutibles connexions amb la institució reial, que ell en aquells moments personificava, i molt menys les de la

institució nacional i política de la Corona amb les vel·leitats de la fortuna, possibilitat que la intervenció en el Regne de Múrcia li oferia en safata.

Tenim, doncs, en el llibre que acabem de recensionar, un instrument per a conèixer els desplaçaments tant topogràfics com cronològics de Jaume II, dins i fora dels seus regnes i terres, sense, però, que aquella impressionant activitat, també d'arxivació, i la seva transcendència política (i dic impressionant, perquè un gegant de la investigació com Heinrich Finke en resultà 'impressionat' i ho féu constar en la introducció dels seus *Acta Aragonensia*) hagin estat percebudes ni constatades, o així ho sembla, pel prof. Gabriel del Estal. Així, per exemple, no sembla que s'hagi adonat de la importància de les repetides informacions de les pàgines 93-94 entorn un personatge que seria home d'absoluta confiança tant de Jaume II com de Frederic III com d'Arnau de Vilanova, en les quals trobem notícia sobre el camí pel qual arribà a home de confiança del rei de Trinàcria: és Pere de Montmeló (Petrus de Montemolone), ja ben conegut per l'*Alia informatio beguinorum*, Barcelona 1978, 114-115. Les rellicades en la identificació de topònims (recordem la confusió de la capital de l'Anoia amb un poble de la Costa Brava) potser convencen que ell emprengué la feina sense un indispensable coneixement del país, que era l'escenari dels desplaçaments del rei, i ara, de tant en tant aquell desconeixement li passa factura; també en la identificació d'antropònims: si hom només es refia del prof. del Estal, afirmarà que, absolutament contemporanis, hi ha hagut dos comtes d'Empúries, un anomenat Malgaudo i l'altre Maugaulino (790); no són dos, ans un de sol, i encara el darrer de la nissaga carolíngia dels comtes d'Empúries, Malgaulí. Hi ha, almenys, una confusió d'antropònim i de topònim: l'antropònim és el de 'Lillet, Ferrer de' (788), i el topònim és 'Lillet' (836), sense el 'Ferrer de', absolutament idèntic a l'antropònim, amb les mateixes referències a les pàgines indicades en aquell: Lillet, com a topònim, creuria que no existeix, car el que un servidor conec és 'la Pobra de Lillet', a l'Alt Berguedà, terres del vescomtat de Pinós i Mataplana. Per això, resto amb la pregunta, que el prof. del Estal m'hauria de clarificar, què hi fa 'Lillet' tot sol en la llista dels topònims.

Tot i que l'obra no es pugui considerar arrodonida, el seu servei serà indubtablement apreciable i tant l'autor com l'editor n'han d'ésser sincerament remerciats.

Josep Perarnau

Raimundi LULLI, *Quatuor libri Principiorum*, cura et studio María Asunción SÁNCHEZ MANZANO (Raimundi Lulli Opera Latina, xxxi; Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 185), Turnholt, Brepols Publishers 2006, xlviii i 582 pp.

En el lllindar del llibre l'autora ens recorda que el pensament de Lull en el camp de l'epistemologia és deutor de les fonts que encara ragen dels llibres dels autors antics dedicats a la Lògica i dels de la tradició cristiana que, començant per sant Agustí i Boeci i sant Anselm, arribà als mestres del segle XII, sobretot als de l'escola de Sant Víctor de París, entre els quals destaquen els noms de Ricard i d'Hug de Sant Víctor, entestats a elaborar un coneixement teològic (existència i essència trinitària de Déu) a base de 'rationibus necessariis' (xiii-xiv).

Segurament la frase inicial de la introducció al *Liber principiorum medicinae* explica la raó d'ésser tant de la introducció general al volum com les de cada una de les quatre facultats universitàries afegides per l'editora: «Fontes certe... huius libri diligenti indagine invenire conamur» (416). I en realitat les introduccions als principis de teologia (3-11), als de filosofia (157-168) i als del dret (127-337), han estat presidits pels alfabetes de les respectives figures, perquè en darrera instància tant la teologia com la filosofia i la justícia o el dret en tant poden pretendre de donar algun resultat en els respectius camps de coneixement, en quant l'aplicació de les diverses possibilitats de l'art al tema concret d'estudi permetin a l'estudiós d'arribar a la conclusió que la resposta a la pregunta formulada sigui tan pròxima com sigui possible als valors absoluts formulats en les lletres majúscules dels alfabetes. Només la introducció als principis de

medicina va per un camí divers, ni que només fos perquè l'elaboració d'un diagnòstic o la descripció de remeis no parteix dels valors absoluts de les 'dignitats', ans de la constatació de les quatre matèries bàsiques del cos humà i de la dels quatre humors que tant influeixen en les situacions de salut o de malaltia, les quals no s'estableixen a priori per llur possible proximitat als valors absoluts i, per descomptat, espirituals, ans per la constatació de com es troben en el cos material d'una persona determinada.

La prof. Sánchez Manzano, dins la secció destinada a presentar els manuscrits que han conservat el text dels quatre tractats lul·lians publicats en el present volum (XXXI-XLII), en fer (p. XXXVI) la descripció del manuscrit de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10534 (M), ens informa que els seus «ff. 51-52 [són] damnata ex tintae (?) corruptione»: aquestes paraules equivalen a una confessió que ella només coneix el dit manuscrit a través de microfilm, perquè en realitat d'aquelles quatre pàgines o dos folis, l'única grafia que no es pot donar per segura (i, per tant, s'ha de considerar 'damnata'), no és pas tota la dels dos folis esmentats, ans només la de les línies 1266-1267 de l'edició, pàgina 56, que fan «ex[stat etiam e]qualiter», lletres escrites entre parèntesis quadrats; i les de la línia 1297, pàgina 57: «precept[a proban]do», també només les set lletres escrites entre parèntesis quadrats.

I com que l'editora ens ha informat que li ha estat impossible d'acollir en el seu aparat crític les variants de les quatre pàgines o dos folis del manuscrit muniquès esmentat, les poso ací a disposició del lector, de la forma següent: 1. Línia o línies de l'edició, amb dos punts al final; 2. Grafia d'aquesta; 3. M, (= Clm. 10534); 4. Grafia del manuscrit acabat d'indicar. Són les següents:

- 1206-1207: subiectione M, subiugatione
- 1207: paratum sibiectum M, per actum subiectum
- 1208: mundum M, mundus
- 1212: existeret M, extet
- 1215: existisse M, extitisset | bene M, *add int lin*
- 1220: quam M, propter (^p^p)
- 1225: resuscitatus M, Ressucitatus
- 1230: resuscitatus M, ressucitatus
- 1247: sanctissimum M, sanctum
- 1248: resuscitatum M, resucitatum | B M, D
- 1249: etiam M, ecciam / ecclesiam
- 1254: impossibilitatem M, imposibilitatem
- 1256: Multa M, Multe | uerumtamen M, verumptamen
- 1261: et M, *om* | his M, hiis
- 1265: uerumtamen M, verumptamen
- 1266: existat M, extat
- 1273: intrinsecum M, intrinsecus
- 1274: operatione M, opere
- 1277-1278: principium atque finis habeant maius T in ipsis QR M, maius T in ipsis QR habeant principium atque finis
- 1285: contra V Z M, contra z u *suprascrib signum invers duarum litterarum* | impossibilitatem M, in potestatem
- 1293: Incipit M, Hic incipit
- 1294: Quinta distincio que est de F significat decem precepta M, In hac arte, f. significat decem precepta
- 1295: ac legem ueterem M, *sign invers ordin verbor: ac ueterem legem*
- 1299: diuersificare F M, f diuersificare
- 1301: florem M, floribus
- 1302: Decem M, *add int lin*
- 1306: tui proximi M, proximi tui

- 1310: aliquod M, ob quod
 1312: probemus M, *in calc pag add al man* ab aliis
 1317: Igitur M, ergo
 1319: exstat M, extet
 1323: textus M, *seq* et

És cosa ben sabuda que en una edició de text, sobretot si es proclama crítica, el punt més important és el text que s'ofereix al possible lector com a resultat de tots els sedaços, als quals ha estat sotmès a fi de poder-ne garantir la fidelitat. I en aquest punt m'he trobar amb grafies que m'han deixat en dubte, per exemple, en la pàgina 17, línia 40, ‚acipimus‘, sense cap indicació de variant en l'aparat crític; puc dir que els dos exemplars muniquesos tenen ‚accipimus‘, amb abreviatura el Clm. 10534, i amb doble ‚cc‘ ben clara el Clm. 10514, f. 1v, lín. 5; a la pàgina 8, línia 11: ‚conectantia‘, i en l'aparat crític ‚conectatis‘; però tant M com M, ‚connet-tatis‘; p. 19, lín. 41: ‚inmesurabili‘, quan tant M com M, fan ‚inmensurabili‘;

En aquest capítol d'incoherències de grafia puc afegir detalls, que omplen de dubte el lector, com el que en la pàgina XIX de la *Introducció general* lleigeixo ‚conexionibus‘ i en la XX ‚connexio‘, grafia repetida en la pàgina XXVI, ‚connecta‘; el dubte augmenta en constatar que Forcellini només admet ‚connecto‘ i en canvi el *Thesaurus Linguae Latinae*, només ‚conecto‘; afe-gim-hi el ‚Praetera‘ de la mateixa pàgina (Praetera uero figura...) i l'«ab simplicibus elemen-tis» a la pàgina XXVII, quan hom, recordant el seu llatí elemental esperaria «Praeterea» i «a simplicibus elementis»). En el curs de la introducció, en les pàgines XXIV-XXV l'editora repeteix paràgrafs que després trobarem en el text de Lull: comparem una frase de XXIV amb la mateixa de 18/17-22: ‚principia, quorum‘ > ‚principia, circa quorum‘; ‚fundamentum ver-santur‘ > ‚fundamentum versatur‘; XXV: ‚omne, quod est in C est infinitum secundum potes-tas est in C; ergo...‘ > (33/473-474): ‚omne, quod est in C est infinitum; sed potestas est in C; ergo...‘; ‚in alio infinito‘ > (33/479): ‚in altero infinito‘; ‚cuilibet ipsorum litterarum unam‘ (172/17-18): ‚cuilibet ipsorum literam unam‘; ‚prima enim est, quae‘ > (343/28): ‚prima enim est quod‘; ‚reperiendae veritati‘ > (343/30): ‚reperiendae veritatis‘.

L'important, però, és que aquest volum ens facilita tenir a l'abast de la mà uns texts tan importants com les primeres formulacions de doctrina lul·liana sobre les quatre facultats uni-versitàries.

Josep Perarnau

Raimundi LULLI, *Ars demonstrativa*, cura et studio Josep Enric RUBIO ALBARRACÍN (Raimundi Lull *Opera latina*, xxvii; Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 213), Turnhout, Brepols Publishers 2007, LXIV + 16 d'il·lustracions, i 344 pp.

En un dels moments de la introducció, en repassar les biblioteques que conserven manus-crit de l'*Ars demonstrativa*, trobem la referència a la Bayerische Staatsbibliothek i al Clm, 10539 amb la meua descripció d'aquell volum dins *Els manuscrits lul·lians medievals de la Baye-rische Staatsbibliothek de Munic. II Volums de textos llatins*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1988, 129-130; ara aprofito per completar-la, car només d'obrir-lo m'he adonat d'algun detall que, en descriure'l, no entrava en l'esquema de la descripció; el primer és el de l'alfabet amb l'equivalència de cada lletra (4-6, líns. 10-32), que no és pas el definitiu de l'*Art lul·liana* (el dels divuit principis, que seran les majúscules definitives dels conceptes lul·lians bàsics, tant absoluts com relatius), ans un alfabet com els que trobem en alguns dels capítols finals del *Llibre de contemplació en Déu*, fet a mida per a cada cas; l'altre detall és que en el manuscrit ara muniqueu resta en blanc l'espai per a les figures de les cambres, repetides en el capítol inicial del llibre (en l'edició del prof. Rubio es troben en les pàgines 10, 14, 22, 26, 29, 33, 37, 39, 40).

Després de la introducció, l'autor amb molt bon encert ens permet de llegir en reproducció fotogràfica aquella pàgina prèvia en la qual «ego magister Raymundus Lul cathalanus» ofereix al Doge de Venècia l'actual manuscrit de la Biblioteca de San Marco, i quinze pàgines més a tot color, que ens acosten a l'original, entre d'altres raons perquè consta que el llibre, ni que només fos materialment, hauria sortit de les mans de Ramon Llull i perquè segurament des de tots els punts de vista és el que dóna el millor text. També és d'agrair la làmina següent (la segona làmina després de la pàgina X), en particular la columna escrita amb tinta vermella, perquè manifesta la prevenció, posada en boca de Llull, que «omnes rationes facte de articullis fidei, et de alliis pertinentibus ad ipsam fidem, humanum intellectum excedentibus, non sunt demonstrationes, sed sunt persuasibiles rationes», advertiment que col·loca tota la ,demonstrativa' lul·liana en línia amb la doctrina de la limitació de la intel·ligència humana formulada, per exemple, en el capítol CCVI del *Llibre de contemplació en Déu* i en particular, en allò que toca el concepte tan lul·lià de ,rebava', ja elaborat i explicat en el capítol CLXXVII del mateix *Llibre*, un resum de la qual doctrina es pot llegir dins «ATCA», XXVIII (2009), 925-927.

He pogut comparar el text de l'edició amb el ja citat de la Staatsbibliothek de Munic; el que ens ofereix el prof. Rubio Albarracín, tenint en compte les normes d'edició del «Corpus Christianorum» per a la «Continuatio Mediaevalis», és fidel, també quant a les variants; però en la pàgina 6, línia 43, no trobo que després de ,quando per', M segueixi amb: «effectum causa ostenditur, ut, si dies sit, oportet solem esse», *canc*, qui sap si perquè en el microfilm no es veia la línia que suprimeix les primeres paraules; d'altres minúcies poden ésser les següents:

- P. 10/lín. 42 (en endavant 10/42): illas M *int lin*;
- 12/68: pro collectis M *seq A canc*
- 13/77: sed M *set*
- 13/79-80: etiam I est per primam intentionem et N R per secundam M *add in mg*
- 14/93: etiam M *om*
- 14/96: in M *seq rectud canc*
- 14/98: se M *add ipsum*
- 15/100: etiam sequitur M *iter., primo canc*
- 15/101: significat M *om*
- 15/102: S M *add significat*
- 17/143: in alio M *praeit et*
- 18/146: hae M *hee*
- 18/148: hae M *hee*
- 18/150: hae M *hee*
- 19/154: M, f. 6r *inter significandum et quomodo vacat textus*
- 19/163: scribitur M *seq scri canc*
- 19/164-165: M, f. 6v *in mg*: in multis locis ponitur causam finalem et non perfectionem, quia perfectio significat actum, nam arbor habens fructus in potentia potest tendere ad finalem causam, tamen non est in perfectione, cum fructus non sint in actu
- 21/168: intentionis M *corr intersicionis/interficionis*
- 22/209: M maiorem *canc -iorem subst -lius*
- 23/218: De figura V M *iterat in mg*

Les precedents indicacions manifesten que, encara que l'aparat crític de la present edició no hagués acollit totes les variants de tots els manuscrits, el text donat pel prof. Rubio seguiria ésser plenament vàlid.

En la introducció, l'autor de l'edició recorda que a les dues maneres aristotèliques de demostració (,propter quod' i ,quia') Llull hi afegeix la de l'equiparància, vinculada a la Figura A i a la identificació de totes les ,dignitats' amb Déu i entre elles, que permetran de veure la primera manifestació de l'Art, la de les ,camerae/cambres' o en les fulles del *Llibre del Gentil i dels Tres Savis* o dels *Quatuor libri Principiorum*, en l'*Art demonstrativa* repetides, com ja sabem.

Les cambres permeten de multiplicar-les i, tot seguit, de donar resposta a totes les preguntes fetes en virtut de la relació entre els dos conceptes de cada cambra o fulla.

En la pàgina xxiii, l'editor es pregunta com funciona la demostració; la resposta es trobaria en la part final del llibre, la justament destinada a formular i a donar indicacions 'artístiques' per a la resposta a les preguntes. Però la referència explícita als *Analytica posteriora* en la pàgina XIX de la introducció obliga a preguntar pel seu sentit davant la declaració del mateix Ramon Llull en el seu *Liber, in quo declaratur quod fides sancta catholica sit magis probabilis quam improbabilis*, de l'agost del 1310, en el qual estableix de forma ben explícita que el concepte aristotèlic de 'demostració', propugnat pels averroïstes, li era inacceptable per massa estret (cf. «ATCA», XXVIII (2009), 924); el mateix detall que, segons la convicció de Ramon Llull, el resultat d'una 'demostració' seva porti a adonar-se que una proposició sigui «magis probabilis quam improbabilis» i no pas a la certesa indubtable de la seva veritat, com fan les demostracions aristotèliques 'a priori' i 'a posteriori', crec que indica prou bé que la 'demostració' lul·liana té unes característiques que no són les aristotèliques. M'és llegut de dir que m'hauria agradat de trobar en l'edició justament de l'*Ars demonstrativa* l'explicació de per què al capdavant de la mateixa, per a Llull el resultat sigui només «magis probabilis quam improbabilis»?

La frase acabada de recordar fa diana en la particularitat de la teoria lul·liana de la demostració, en indicar quin és el seu resultat, de la mateixa manera que fa diana el detall d'afegir a l'a priori i a l'a posteriori (sense desestimar-los), la «demonstratio per aequiparantiam»; el prof. Rubio Albarracín ha entrat en el tema i li ha dedicat algunes pàgines; no podem fer altra cosa que animar-lo a prosseguir per aquest corriol a fi de desvelar al possible lector tot el sentit de la 'demostració' lul·liana dins el context de les teories aleshores contemporànies de la demostració.

No cal dir que qualsevol pas endavant del mateix autor o de qualsevol altre haurà de tenir en compte l'edició de l'*Ars demonstrativa* que ens n'ha ofert el prof. Rubio Albarracín, per la qual ha d'ésser sincerament remerciat i rebre'n l'enhorabona.

Josep Perarnau

Annemarie C. MAYER, *Drei Religionen - ein Gott? Ramon Lulls interreligiöse Diskussion der Eigenchaften Gottes*, Freiburg, Basel, Wien, Herder 2008, XII i 484 pp.

Ja de bell antuvi i abans d'obrir-lo, ha d'ésser efusivament saludat i remerciat un llibre sobre un tema teològic en Ramon Llull, que, de més a més ha superat les forques caudines a les quals s'ha de sotmetre tota tesi doctoral digna d'aquest nom, sobretot si ha estat presentada i defensada en una Universitat alemanya i, encara amb molta més raó, si aquesta universitat és la de Tübingen. Hi ha, encara, una altra raó que, ja 'a priori', inclina a favor de la tesi de la dra. Annemarie C. Mayer, la del fet que, a fi d'elaborar-la de forma responsable, li ha calgut aprendre català i ho ha fet fins al punt de poder-se expressar públicament en la llengua d'aquest anuari, esforç pel qual es mereix una ben sentida enhorabona. Tenir, doncs, aquest llibre entre les mans és una gran satisfacció, però ara, dit això, revestim-nos de la serietat de la crítica bibliogràfica i intentem de veure el llibre objectivament i per dintre.

Després de les primeres pàgines que subratllen el fet que els anys d'estada de Ramon Llull a Mallorca (els seus primers, fins als trenta-cinc anys d'edat) representaren per al nostre autor una experiència viscuda de convivència entre una comunitat cristiana, amb l'empenta de 'créixer i multiplicar-se' sobretot a Ciutat després de la victòria del 1229, i la població musulmana que, fora Ciutat, seguia ocupant la Part Forana de l'illa, si no tota, poc se'n mancava, i la població jueva, enfortida en la nova situació, però cadascuna fent la seva vida, que difícilment arribava qualque vegada a l'aiguabarreig, l'autora ens encara amb el llibre de Llull, que encara ara el converteix en autor de moda, el *Llibre del Gentil i dels Tres Savis*, on ja trobem una característica de la tesi, la d'exposar el tema que toca de tractar i alhora informar dels estudis recents

que s'hi han referit, on ja hi podem llegir les primeres preses de posició de l'autora, per exemple, en relació a la carbassa en àrab que Fatma Benhamamouche dóna a Ramon Llull (18-19), o a Erika Lorenz, per a la qual l'opció de Llull per la racionalitat no passava d'ésser una jugada de missioner (35-36); i així ja ens trobem en plena feina, encarats amb la pregunta de què és el dit *Llibre...*, en el qual alguns voldrien només veure una intromissió en un tema de moda o un vell exercici de l'actual diàleg interreligiós (19-24). Perquè per a l'autora el *Llibre...* respon a tres punts de referència: la valoració positiva de la participació de tots en l'única naturalesa humana (30-31), la conveniència que com més cristians millor passin de la senzilla fe a una 'intelligentia fidei' ('dimittere credere pro intelligere'; compte, la 'intelligentia fidei' és un objectiu propugnat per la gran teologia prèvia a Llull: 31-34; després, els teòlegs valorarien més la 'scientia fidei' en el sentit aristotèlic i universitari d',epistème'); i la inoperància de les raons d'autoritat en fer el pas a la intel·ligència (34-37).

El cos del volum conté una molt apreciable informació i resum d'allò que els teòlegs, en particular els dels darrers temps, diuen del problema del coneixement teològic humà de Déu, i en concret sobre dos punts: el fet de conèixer el 'que' ('dass') i el 'com' ('wie') d'aquest coneixement, dins el qual trobem excursos sobre punts concrets, com, per exemple, les pàgines 159-162 sobre un tema tan lull·lianament important com el de les 'rationes necessariae' o l'*Excursus zur Terminologie* (172-180).

La mateixa autora ha resumit el contingut del llibre en el darrer capítol, intítulat *Ertrag und Ausblick* (resultat i perspectiva), on ella mateixa ens diu que hi ha sintetitzat els 'punts essencials' de la posició de Ramon Llull (400-423): em deixaré guiar per aquest resum de l'autora, que ella comença recordant que Llull es concentra en una doble temàtica, ben relacionada la una amb l'altra: la doctrina sobre les propietats, és a dir, les dignitats de Déu i la destinació interreligiosa de la seva teologia. El primer tema és el de la demostració de l'existència de Déu: «ateses les moltes raons, de raonament o d'experiència, a favor de l'existència, almenys és més racional i plena de sentit l'afirmació que la negació». No sembla acceptable una demostració deductiva, però Llull segueix procediments deductius que no resulten afectats per les negacions de la ciència o de la filosofia, ans condueixen a acceptar que l'afirmació de l'existència de Déu és altament i objectivament més versemblant. «La fe en Déu representa per a Llull una elevació de la racionalitat de la vida humana» (401), tant per al cristià com per al gentil. Llull arrodoneix la seva idea de Déu mitjançant la doctrina de les qualitats de Déu i de llur infinita perfecció gràcies als 'argumenta ex gradibus', que superen tota altra realitat i només es troben en la Realitat Summament Perfecta, i alhora afirmen en els graus inferiors una semblança d'aquella, exceptuada la Perfecció (402), que indica la manera normal com hom pot parlar de Déu i assenyalat com és possible de parlar de Déu de forma adequada.

Però el sol fet de plantejar la possibilitat d'una forma adequada de parlar de Déu equivaldria a convertir-lo en un ídol i la teologia en una forma de superstició, car una afirmació de la parcial cognoscibilitat de Déu ha d'ésser alhora una afirmació de la seva fonamental incognoscibilitat. I coherent, Llull subratlla que coneixem més allò que Déu no és i encara que l'afirmem bo, gran, etern, etc., no podem conèixer allò que és, com la capacitat cognoscitiva d'un infant en el ventre de la mare i que en relació a Déu l'home no és «comprehensor, sed tantum apprehensor» i parla de la «fides adiuans intellectum». D'ací el problema: És possible d'afirmar, com a veritat, quelcom sobre Déu transcendent? O la forma com Llull parla de Déu no és massa afirmativa i positiva? Ací encaixa la doctrina sobre l'analogia perquè reconeix allò que és ver en la teologia negativa 'in statu viae', però també reafirma la possibilitat d'afirmacions sobre Déu dotades de veritat, que sobrepassen les simples negacions.

Malgrat tota la distància, Llull manté sempre la semblança entre el Creador i la seva creació, que és participació creada de la Perfecció divina, tot i reafirmar la infinita distància entre la Perfecció i les perfeccions creades, semblança que, doncs, permet una certa univocitat en les afirmacions humanes sobre Déu i en aquest sentit les veritables afirmacions humanes sobre Déu encaixen amb les de la *Bíblia*, tot i que per a ell la font de les dites afirmacions segueix essent

la creació i per això són vàlides per a les tres religions monoteistes; d'ací la importància de la racionalitat en el diàleg amb les altres religions monoteistes i amb les respectives doctrines teològiques; per això només se'ls pot exigir coherència lògica, tal com trobem que fa el *Gentil* al començament del llibre (409): «Das Rationalitätskriterium greift / el criteri de racionalitat s'imposa», en el sentit de fer sentir la seva força o eficàcia (410), cosa que ja havia vista Joan de Salisbury en afirmar que la «pietas gratis et sine ulla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem et amabilem esse» (410, nota 31). I així, Llull està convençut que les tres religions monoteistes comparteixen la idea de Déu creador i jutge de l'Univers, cosa de la qual donen testimoni llurs 'hadrâr', 'sefrot' o 'dignitates', com també la filosofia antiga, tant en la forma de Motor Immòbil d'Aristòtil o en la de Bé Suprem, de Plató (411-412). També cal recordar que el cristianisme ha completat la seva idea de Déu amb l'afeïtí d'«en tres Persones» sobre la base de la Creació Reveladora perquè la doctrina dels Atributs divins comporta la de l'activitat íntima de Déu i, conseqüència lògica, una certa Trinitat de Persones dins la dita intimitat de Déu.

Per això és tan important en la teologia lul·liana, fins a constituir-ne la diferència bàsica, la idea de l'activitat divina 'ad intra' (das Handeln Gottes: 412); aquesta és la diferència bàsica envers les altres religions, la de comptar, a l'hora de fer teologia, amb els atributs divins: vistos a la llum activa dels correlatius trobem a l'interior de la realitat divina la tríada de l'agent, el receptor i l'acció amb les corresponents relacions consubstancials entre ells, refusades tant pel judaisme com per l'islam i fins i tot, segons Llull, pels cristians orientals en el punt del Filioque (413-414).

Ací es presenta la pregunta de si és el mateix o idèntic el Déu de les tres religions; Llull respon que sí, tot i les considerables diferències en la idea de Déu de les tres religions esmentades, car en la cristiana és Persona i actua, en les altres dues, no, car els manca la co-existència i la relacionalitat, tot i que aquestes siguin només «second order activities» (415).

I heus-nos arribats a un problema major: «Die Wahrheitsfrage: la pregunta sobre la veritat», que no sols no és de moda en aquest moment ans és vista de forma molt crítica, però era bàsica en temps de Llull, tal com demostren les grans obres de Ramon Martí i de sant Tomàs d'Aquino; el mateix Llull era pastat d'idees platòniques, convicció que podia tenir conseqüències desastroses: violència, inquisició, guerres: Ramon Llull no es desconnecta mai de les exigències de la veritat cristiana, que, com en el *Gentil*, almenys són sempre implícites, però sap, per contra, com evitar la topada entre les pretensions de veritat de cada una de les religions: ell no sols no s'aparta mai de la convicció que els «infideles sunt homines sicut et nos», ans afirma ras i curt que «das Christentum sei die einzig wahre Religion - el cristianisme és l'única religió veritable», més encara afegeix que elements d'aquesta veritat també es troben en les altres religions, encara que no en la seva forma millor («in ihrer Bestform») (417).

I aquesta temàtica porta a la de l'evolució mental de Llull, en la qual autors diversos han vist dues o tres etapes (Llinarès, Colomer), que de la pau haurien desembocat en la polèmica, alhora que d'altres no ho veuen clar (418). L'autora subratlla que la posició personal de Llull és la dibuixada en el llinar del *Gentil*, allunyada de qualsevol polèmica i plena d'atencions envers l'interlocutor: cap topada entre els tres savis i la descripció de les posicions doctrinals de cada un és exclusivament objectiva i encaminada a la comprensió de les pròpies conviccions per part dels altres i en moments excepcionals de 'comú encercament' arriba a cobrir amb expressions de tipus més general la doctrina cristiana de la Trinitat i de l'Encarnació, sempre amb l'objectiu que per la seva racionalitat fos acceptable als 'savis' no cristians com a imatge més objectivament justa de Déu, cosa que, ni que només sigui de forma implícita, és clar que només una es pot permetre d'afirmar, no pas les altres dues (419-420), car als ulls de Llull el cristianisme s'acosta al màxim a la religió verdadera perquè és capaç de donar les respostes més plausibles i d'explicar de forma més convincent l'empelt de les qualitats divines en el Déu cristià (421).

La doctrina sobre les qualitats o propietats divines és, finalment, per a Llull el punt de partida per a formes de religiositat viscuda, com la pregària; en aquest sentit, les que ell inclou en

llocs diversos del *Gentil* són escrites de tal manera que poden ésser utilitzades per creients de les tres religions, com la que clou el llibre. Amb raó Ramon Llull pot ésser considerat el protagonista d'un diàleg interreligiós, que s'esforça a integrar-hi les possibilitats de la pregària interreligiosa (423).

Em permetria només de tancar aquesta ja massa llarga recensió amb dues observacions: entorn el tema de l'evolució de Ramon Llull des de posicions de diàleg pacífic a exercicis de polèmica, quan no de croada, em permetria de suggerir la lectura del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, en el qual, si no m'erro, l'autor tingué en compte diferents hipòtesis de situació històrica que s'haurien donat en moments col·lectius diversos durant la vida de Ramon Llull (418; demanant disculpa, indicaré que en el meu *Certes, hipòtesis i preguntes entorn el tema 'conversió i croada' en Ramon Llull: 'croada militar' o 'croada gramatical'?* dins «ATCA», XXV [2006], 479-506), són assenyalats certs indicadors no menyspreables; l'altra és la pàgina dedicada al tema de la 'vera religio', que s'acaba amb la sentència: «eine dies tue und zwei nicht» (420), és a dir, una (de les tres religions monoteistes) és la 'vera religio' i condueix pel camí de Déu (la cristiana), cosa que ni són ni fan les altres dues (Israel i Islam): el detall rau en el fet d'haver col·locat tot el ,sí' en un sol dels plats de la balança i tot el ,no' en l'altra; creuria que Llull no acceptaria aquest planteig i els tres capítols bàsics del *Gentil* no permeten de dubtar-ne; i ho confirma la forma de parlar ja en títols dels darrers anys, com en un de l'agost del 1310: *Liber quod fides sancta catholica est magis probabilis quam improbabilis*, o en un altre del febrer del 1313: *Liber, per quem poterit cognosci, quae lex sit magis bona, magis magna, et etiam magis vera*, en els quals la repetició del ,magis' no permet d'utilitzar esquemes de «tot o res», ans de gradació entre el poc i el més; recordaré que aquest, diguem-ne esquema de gradació, no és una idea que a Llull li vingués els darrers anys de la vida, car la trobem ja en un títol tan primitiu com el *Liber principiorum theologiae*, en el qual, de més a més, afirma que és ja el concepte que presideix el *Llibre del gentil*: «Huius vero artis principia conditionantur cum V secundum decem conditiones scriptas in *Libro Gentilis et trium Sapientum*, secundum videlicet regulam et doctrinas, quam eis in eorum disputatione cum investigabant, que trium legum foret verior, Domina intelligentia assignavit» (remarquem: «que trium legum foret verior»: SÁNCHEZ MANZANO, CC CM, 185, p. 147-148. líns. 95-99; cf. etiam, p. xv).

I crec que cal aprofitar l'avinentesa per recordar que el Concili Vaticà II ha emprat esquemes de gradació, quan, després d'haver evitat l',est' en un punt molt seriós de la Constitució dogmàtica *De Ecclesia. Lumen gentium*, formulà la seva doctrina afirmant que «Haec Ecclesia... subsistit in Ecclesia catholica...» (núm. 8b), i la concretà recordant que aquesta posseeix «omnia media salutis in ea instituta» (ibid., núm. 14b), mentre els cristians no catòlics no hi són empeltats per la totalitat dels mitjans de salvació, ans només «plures ob rationes coniunctam» (Ibid., núm. 15), i aquells «qui Evangelium nondum acceperunt, ad Populum Dei diversis rationibus ordinantur» (núm. 16). Voldria només subratllar el fet que aquells títols de Ramon Llull dels anys 1310 i 1313 encaixen perfectament amb la gradació emprada pel Vaticà II a l'hora d'avaluar la col·locació de cada una de les entitats religioses.

La dra. Annemarie C. Mayer ha d'ésser sincerament remerciada per haver-nos informat d'allò que un bon nombre de recercadors actuals diuen i de com ella considera que cal pensar sobre temes relacionats amb la figura unitrinitària de Déu segons Ramon Llull.

Josep Perarnau

Da Raimondo Lullo a Nicola Eimeric. Storia di una falsificazione testuale e dottrinale. a cura di Sara MUZZI (Medioevo, 20; Centro Italiano di Lullismo, 4), Roma, Pontificia Università Antonianum 2010, 220 pp.

Entorn el 1310, en vida encara de Ramon Llull, un teòleg italià, Agostino Trionfo, basant-se en el concepte de ,demostració' establert per Aristòtil en el seu primer llibre de la *Metafisi-*

ca, acusava el nostre polígraf d'intentar demostrar els articles o misteris de la fe catòlica, gairebé en el mateix moment en què Llull, en la seva polèmica amb els aristotèlics de la facultat de filosofia de la Universitat de París, deia amb tota claredat que ell considerava ,massa encongada' llur idea de demostració.

Deixem passar mig segle i en la segona meitat del XIV, l'inquisidor Nicolau Eimeric desplega contra Ramon Llull una campanya amb tota regla, amb la intenció que mai més no se'n cantés ni gall ni gallina: no s'hauria parat ni davant la falsificació pura i simple de tota una ,butlla papal' de Gregori XI, *Conservationi puritatis catholicae fidei*, que, segons ell, hauria ,condemnat' cent tesis de Llull, textualment consignades totes i una per una en el seu *Directorium Inquisitorum*. I quan els darrers anys del segle XV els Reis Catòlics inventaren la Inquisició Espanyola el *Directorium...* de Nicolau Eimeric es convertí en el llibre de capçalera dels inquisidors, mentre el Tribunal de la Fe es mantingué com a element insubstituïble de l'Estat Espanyol, fins al 1835. És, doncs, explicable que, mentre es mantingué en exercici la inquisició aquesta considerés Ramon Llull com a pensador i autor heterodox, extrem que, sumat als dubtes entorn de quines de les obres que li eren atribuïdes eren autèntiques (pensem en les d'alquímia), es convertí en un problema de tanta envergadura que, a mitjan segle XVIII, el papa aleshores presidint l'Església Catòlica, Benet XIV, exigís que, abans de tirar endavant la causa de canonització que s'arrossegava de segles, es clarifiqués tot el tema de l'autenticitat de les obres i de l'ortodòxia de l'obra lul·liana.

La història resumida en el paràgraf anterior és prou coneguda, però en canvi no ho és tant el fet que, en el mateix moment de la segona meitat del segle XIV, en què les acusacions contra Ramon Llull eren formulades per l'inquisidor Eimeric amb tota la virulència, naixien també uns primers passos, i encertats, de defensa de Ramon Llull, una defensa que, nascuda entorn el 1385, ha durat fins als nostres dies i ens ha proporcionat dotze casos de falsedat demostrada i comprovada en altres tantes de les cent tesis antilul·lianes ja esmentades.

El cop d'efecte es troba en el detall no sols que la major part de la càrrega de la dita demostració i comprovació ha pesat damunt les espatlles de catalans, ans sobretot en el que el primer gran defensor eficaç de Llull fou un dels nostres reis, Pere terç el Cerimoniós, disgustat per les inquisicions de l'inquisidor Eimeric. Fou, segurament, una possibilitat inesperada, però quan ell s'adonà que li passava davant, com si fos presentada en safata, no se la deixà perdre.

La possibilitat fou donada per la situació de Cisma d'Occident, en el qual ell no es declarà a favor de cap dels dos papes (en deien indiferència) i obligà tothom constituït en autoritat a fer el mateix. L'inquisidor Eimeric no acceptà les normes del rei i, en conseqüència, aquest no el reconegué com a inquisidor dels seus regnes; i com que l'inquisidor era nomenat pel provincial dels dominics, Bernat Ermengol, aquest prengué a les seves mans la inquisició i els seus papers, entre els quals hi havia els autògrafs d'Eimeric que permetien de saber d'on aquest havia tret les tres tesis atribuïdes al *Llibre de filosofia d'amor*: el provincial-inquisidor nomenà un consell de mestres o professors de teologia, dominics i franciscans, tots els quals certificaren que les tres tesis de les cent, atribuïdes per Eimeric al llibre acabat d'esmentat, eren certament errònies i potser herètiques, però no eren del *Llibre de filosofia d'amor*, de Llull.

El rei Pere terç moria al cap de poc i el seu fill, Joan I, avinyonista convençut, declarava els seus regnes sotmesos al papa d'Avinyó i, doncs, restablí les autoritats avinyonistes, Eimeric entre ells, el qual no reconegué les actuacions inquisitorials de Bernat Ermengol i en destruï la documentació; però el nou rei el 25 d'abril del 1388, es col·locà a favor del document de la Comissió Ermengol i no sols li donava força legal, ans sobretot històrica, pel fet de fer-hi referència explícita al cap de tan poc temps (27-32). Uns quants anys més tard, el 1419, l'acta de la Comissió Ermengol també entrava (i així li confirmava credibilitat històrica) en la coneguda com a *Sentència definitiva*, amb la qual immediatament després del Cisma d'Occident el cardenal legat del papa Martí V, Ademaro Alamanno, desfeia les acusacions de Nicolau Eimeric i les declarava jurídicament nul·les, però tingué poca eficàcia, davant les acusacions del *Directorium Inquisitorum*, repetides en cada nova edició d'aquesta obra. La *Sentència definitiva* es

pot llegit íntegra en el primer volum de l'Edició Moguntina de les obres de Ramon Llull (1721).

I així passaren uns cinc segles; només el 1938 en publicar la seva edició del *Desconhort* de Ramon Llull, Amedée Pagès, s'adonava i denunciava l'anomalia que Nicolau Eimeric havia arribat a presentar i atribuir a Llull alguna de les acusacions de l'Ermità, sense cap referència a les respostes del polígraf mallorquí: el professor es limitava a comentar, en referència a Nicolau Eimeric: «il faut être halluciné!» (33-40). Ai las, el 1938, en plena Guerra Civil de l'Estat Espanyol, l'atenció dels lul·listes, tant a Mallorca com a Catalunya es trobava immersa dins un altre desconhort, el de salvar o la pell o l'ànima. Només el 1997 en la lliçó inaugural de curs a la Facultat de Teologia de Catalunya, el prof. Josep Perarnau afegia d'un cop i demostrava de forma indiscutible sis noves mostres de falsedat tant textual com doctrinal en els sis fragments que el ja massa conegut Nicolau Eimeric havia extret a la seva manera de l'*Ars amativa* lul·liana i, deformats, els havia col·locat entre les seves famosíssimes Cent tesis; aquesta vegada hom insistia en el fet que es tractava d'acusacions falses contra Ramon Llull i plantejava el tema de la seva repercussió en la Causa Lul·liana (41-174).

Mentrestant, el 1978 es publicava dins «Estudios Lulianos», 22 (1978), 209-239, l'estudi de Benito Mendía, *La apologética y el arte lulianos a la luz del agustinismo medieval*, ací reproduït sencer (175-206): s'acabava amb un dilema: «... o la acusación de racionalismo vale contra Lulio y, por lo mismo contra el agustinismo medieval; o no vale contra el agustinismo medieval y, en consecuencia, tampoco contra Lulio»; i en el cas d'ésser vàlida l'acusació, aquesta també afectaria «San Agustín, San Anselmo, los Victorinos y San Buenaventura» (206). El darrer text acollit en aquest llibre és la segona meitat de la lliçó de doctorat 'honoris causa' de la Universitat de Barcelona al prof. Josep Perarnau (28. IV. 2009), que resumia les dues raons principals de l'antillul·lisme: la defensa de la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria ja des del 1285, bel·ligerant fins a la definició de Pius IX en la segona meitat del segle XIX, i el tema de la demostració dels articles de la fe, font de polèmica, tal com ja sabem, des d'entorn el 1310 i encara viu, perquè un crític dels nostres dies ha intentat de convalidar la posició de Nicolau Eimeric, donant-li la raó en el tema de la demostració, sense saber o recordar que el mateix Ramon Llull se n'havia desentès, col·locant, des del primer moment, una línia entre el demostrable i l'indemostrable, aplicant al segon la situació paral·lela de la 'rebava', i en els darrers anys en no acceptar la doctrina aristotèlica de la demostració per 'massa estreta'; i si Llull es col·locava fora l'aristotelisme, quin valor tenien les acusacions de l'inquisidor, dominic, tomista i aristotèlic convençut, contra ell?

Aquesta és l'aportació del volum que ens ocupa, la d'uns documents que ens permeten de conèixer de primera mà les defenses a favor de Ramon Llull, realment eficaces, entre el 1385 i el 1997, basades, les principals, en documentació autògrafa del mateix inquisidor. I val a dir que es deu tractar d'una defensa convincent, atesa la presència, a tall de llindar d'aquest interessant volum, d'una lletra de l'arquebisbe-secretari de la Congregació de la Fe dins la Cúria Romana, que, recordant la vigència secular de les acusacions contra Llull, afirma que «l'infondatezza [di queste accuse] si è dimostrata in diversi casi per il fatto che le proposizioni che si presupponevano estratte dalle opere lulliane erano state citate con imprecisione e senza accuratezza, quando non in modo falso» (6). El treball, doncs, dels lul·listes catalans des del 1385 al 1997 ha estat decisiu, tal com diu mons, Ladaria, «per far piú luce sulla figura, certamente gigantesca, di Ramon Llull» (7). De fet, en aquests moments, semblen ja haver-se alçat 'de facto', les barreres posades per Benet XIV al reconeixement dels mèrits de Ramon Llull i també és lícit d'esperar que dins un temps, que desitgem no molt llunyà, el nou clima es manifestarà amb una decisió oficial de la Santa Seu. Preparem-nos, doncs, quan arribi aquella hora a entonar, com feien en temps passats els estudiants universitaris, un VICTOR per al doctor Ramon Llull. I si miro cap al futur no puc embridar ni la imaginació ni el sentiment, que em fan veure esbossat en una no excessiva llunyania el reconeixement de Ramon Llull com a doctor de l'Església. Que almenys pel desig no quedi!

Albert Soler

Josep PERARNAU I ESPELT, *Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'Inquisició. De captaires a banquers?* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series B: Scripta/2; Nuovi Studi Storici, 85), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya; i Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2010, 210 pp.

Aquesta obra, que acaba de veure la llum pública, d'acord amb el que el mateix autor exposa, consta de tres parts, bé que les dues primeres són fruit d'un treball a fons del 1980, i la tercera, intitulada gràficament *Trenta anys després*, recull un paquet breu d'observacions que matisen o amplien, segons el cas, l'estudi bàsic original.

Cal celebrar la publicació d'aquest estudi que, seguint la línia expositiva del seu autor, més que a bastament demostrada al llarg dels anys i en els seus nombrosos estudis històrics, forma un aplec impressionant de dades i de suggeriments. Bé que, en consonància amb el tarannà acadèmic del treball, format bàsicament per una transcripció de la part de documents conservats d'un procés inquisitorial obert a la cúria de Barcelona, en tant que un estudi com a tesi de llicenciatura a la Universitat de Barcelona, el ventall dels possibles lectors abasta aquells que es dediquen a estudis de la Baixa Edat Mitjana i, més en concret, a investigacions sobre l'Església i la seva vitalitat humana, tan esponerosa en el temps que posa en relleu el focus investigador a la nostra terra i també en el nostre àmbit natural, que en diem Europa Occidental.

L'esmentada riquesa de dades prové d'una doble font, entroncades les dues fins al moll de l'os, per tal que la riquesa de dades, explícites moltes d'elles, i implícites o poc concretades les altres, aportí més llum per a formular de forma més eficient l'ambient de l'època en què es va produir i a confeir un panorama de més abast que no pas el bestret de les dades concretes. Per l'altra font, fruit d'una tenaç i meticulosa recerca aconduïda tant a nivell local com general i «mundial» —capítol segon—, el panorama es concreta més i més en tant que les persones es configuren en el seu relleu real, en el seu ambient més immediat i també ben relacionat en la panoràmica general del temps i de l'Església a nivell de població —Vilafranca del Penedès—, de diòcesi —Barcelona—, de l'orde religiós —des d'Europa a tocar la Mar Bàltica fins a les platges de la Mediterrània— i dels diversos moviments religiosos, especialment dels propis dels ordes mendicants i els que es designaven en tots els nivells, típics de la pobresa. Tot porta a obrir una finestra vers una panoràmica interrelacionada, que permet copsar els corrents interiors i espirituals i alhora els motius de força canònica i d'adhesió a la figura del Papa, en tant que cap de l'Església, no pas de manera teoritzant, sinó, ben al contrari, a través de persones i de llocs ben concrets, que parlen d'humanitat i de ramat, que calia atendre amb els millors i ben purs aliments, des del punt de vista de qui n'era el pastor i exercia el servei d'aconduir-lo per pures pastures.

De la forma d'actuar dels pastors se n'ha dit sovint exercici de poder, que circula gràcies a les orientacions i tensions viscudes al si de la comunitat cristiana de mà d'esperits que cercaven, almenys en pura teoria, una adhesió interna i radical als principis ètics, que postulaven un nivell de vida de purificació constant de l'esperit, a través de molts autors que escrivien tractats i estudis d'ascètica, mística i religiositat, entroncats sempre amb els teològics i canònics.

Un resultat o, si voleu, una mostra d'aquesta panoràmica es troba en el present estudi, en què el sentit d'ortodòxia formava l'aire que es respirava arreu, fora del qual tot era rebutjable i, si parlem de religió, heterodox o herètic segons el cas. Evidentment, que si es donava un cas de vicari l'ambient amb altres orientacions, el recurs a la conversió, radical o gairebé, formava part d'una sèrie, poc nombrosa però ben alenada des de la seu de Pere, a posar-hi remei. No és d'estranyar, per qui coneix les orientacions d'altres temps, que la vigilància es convertís en cecera, i la conversió en cremació. Perarnau mateix, i tants d'altres estudiosos d'aquells moments, parlen del nombre de persones cremades vives, que en els ambients propis prenién l'aurèola dels màrtirs.

Tanmateix, per als estudiosos que pretenguin crear visions més o menys generals d'aquelles èpoques, trobaran, sí en aquest llibre, un deversall de notícies en les múltiples i sovint extenses notes que il·lustren el text de la part del procés conservada, quan ells pretenen beure

en una font i no en múltiples. Prou que hom descobrirà la denominada cronologia del procés, que emmarca les principals dades en el temps. Però, com ell mateix escriu, «m'adonava que, trenta anys abans, la meua feina havia consistit sobretot a il·lustrar cada un dels personatges que s'anaven presentant i cada un dels passos que s'anaven avançant en aquell procés, tant com era possible d'identificar-los». El fet de Vilafranca troba al seu voltant l'ambient viscut, més tràgicament encara, a la zona llenguadociana, que parlava i escrivia una llengua tan propera a la nostra. Tot amb tot, i en la tercera part, presenta més i millor el bosc de la vida a través d'un fet molt concret, encara que d'abast general, unes decretals del papa Joan XXII, que eliminaven qualsevol reticència contrària als seus postulats, uns dels quals fermament i obcecadament defensats per Peire Joan (Oliu), a través dels seus escrits, que eren de lectura també en la comunitat beguina i l'entorn franciscà de Vilafranca del Penedès, el quadre del qual no es dibuixa en la seva totalitat ni complexitat, però sí en els punts referents a la temàtica de la pobresa absoluta que havia de predominar en la vida quotidiana en seguiment de l'observada per Crist i els apòstols, de manera que, segons les deduccions dels seus mestres, exposades en les seves obres escrites, calia aplicar amb radicalitat. Que alguns de les comunitats de menors i beguins de Vilafranca en feien tema de lectura i meditació, queda ben palès en les declaracions.

Les ones que, a través del nou TDT de l'amic Perarnau, ajuden a descobrir les vivències entre la jerarquia eclesial i els seus ajudants, il·lustren un episodi, altament significatiu de la desena darrera de la primera meitat del segle XIV, quan l'ambient del nostre país es notava abocat a dificultats greus, que esclataren poc després a remolc de la Pesta Negra amb enorme virulència a partir del 1348, diríem, potser, que les trifulgues del grup beguí, suspec-te sempre a nivell diocesà barceloní d'anar per senders arran o a fora del veritable camí (aquestes observacions corroboren el que sobre aquest punt vàrem escriure en el nostre estudi *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, vol II, pàgs. 1679-1689; cf. «ATCA», XXVII (2008), 555-559), també, a mi, em fa donar la volta a la mirada i no sembla que descobreixi una preocupació ni general i de cert nivell, que afectés a la comunitat diocesana, als camperols que formaven els grups parroquials —tret de la gran ciutat de Barcelona—, bé que presents en la segona població més important, numèricament parlant, de la diòcesi i una de les principals del nostre país català. No sembla que les preocupacions dels beguins els afectés, i menys els podrien haver afectat si, d'acord amb el subtítol del present llibre, *De capitaires a banquers?* i el que, als trenta anys del primer escrit, ha redactat, el tuf d'aquest segon aspecte en tant que en la comesa de possibles prestamistes dels capitals acumulats a base d'almoines, capacitat aquesta reconeguda a nivell general i papal —tinguem-ho present—, la gent mirava cap a altres bandes i no prendria gaire atenció sobre el final d'un procés inquisitorial obert a la comunitat beguina de Vilafranca del Penedès.

Tanmateix, i ho dic congratulant-me'n molt, a la panoràmica deduïda de les dotze sessions inquisitorials marcades per Perarnau, es bellugava un conjunt humà molt notable numèricament. Ja havia intuït en el meu treball abans citat, que havia de ser un grup esponent i, en efecte, així el podem denominar. Car entre membres religiosos dels menors i de la comunitat de la Tercera Regla, denominada beguina —i beguins els seus adeptes— en el dir comú, surten en escena ni més ni menys que trenta-quatre persones, distribuïdes entre vint-i-quatre homes, tots ells citats amb l'apel·latiu de «fra» o frare (germà) i dotze dones, onze d'elles denominades «sor» i una altra sense cap apel·latiu. En el benentès que tres de les dones foren declarades oficialment innocents i altres tres foren obligades a manifestar amb tots els ets i uts la seva abjuració.

Completa l'edició una taula d'antropònims i títols i una altra de fons manuscrits, més una tercera o taula alfabètica de mots, posades al final de llibre, i la taula general al principi, que ajuden moltíssim a anar de dret al gra i descobrir el punt o la idea o la persona, per la qual un estigui interessat. La recerca de l'investigador compta, a més, amb l'ajut important d'haver numerat de cinc en cinc les ratlles dels documents del procés transcrits, que permeten una ràpida lectura del punt o punts pel qual un estigui interessat.

Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós. Edició a cura de Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO i Josep TRENCHS (†). Estudi introductor de Francisco M. GIMENO (Fonts històriques valencianes, 39), València, Universitat de València i Acadèmia Valenciana de la Llengua 2009, 288 pp.

Les pàgines proemials de la present edició permeten al lector actual de participar vivament de l'emoció que devien sentir els professors Marià Peset i Reig i Josep Trenchs i Odena (†), en un cert moment no precisat de «la dècada dels vuitanta» del segle XX, quan s'adonaren que el còdex del Departament d'Història del Dret de la Universitat de València que tenien a les mans, era en realitat el «manuscrit original de les *Ordinacions* de la casa reial, elaborades i promulgades l'any 1344 pel Cerimoniós» (14). Tal com ens innova el mateix manuscrit en la seva pàgina inicial, reproduïda en la 41 del present volum, es tracta de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç, Rey d'aragó, sobre lo regiment de tots los oficials de la sua cort*. Un cop identificat, el volum passà a la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València, on porta la signatura de ms. 1501.

La troballa ha permès, finalment, de reconstruir la trajectòria que seguí el volum des del moment en què eixia de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) el 25 de novembre del 1787 fins al seu ja recordat redescobriments (21-22).

En realitat, però, ultra les ja esmentades *Ordenacions...* (51-239), el volum conté la *Ordinació feta per lo molt alt e molt excellent príncep e senyor, lo senyor en Pere terç, Rey d'Aragó, de la manera con los reys d'Aragó se faran consagrar e ells mateys se coronaran* (241-266), i encara la *Ordonació feta per lo dit senyor rey de la manera con les reynes d'Aragó se faran conseqrar e los reys d'Aragó les coronaran* (266-274) i al final un afegit del conegut arxiver Pere Miquel Carbonell amb l'encapçalament que segueix: *Que sequuntur faciunt pro ecclesiis consecrandis, extracta ab libro quem Pontificale vulgo appellat, per me Petrum Michaelem Carbonellum, regium archivarium hec scribentem* (275-276).

No cal dir que el text dels tres documents reials és de primera categoria, el primer per la seva enorme riquesa d'informació sobre la casa reial i la forma de treballar dels oficials de cada una de les seves quatre branques, els dos següents sobre la consagració-coronació de reis i reines, per la seva importància diguem-ne constitucional, concretada en el fet que els reis s'auto-coronaven i coronaven les reines, cosa que en la pràctica vol dir no reconèixer cap altra font de poder reial legítim, ni tan sols en el Regne d'Aragó pròpiament dit, tributari de la Santa Seu, i no cal dir en els altres regnes i terres de la corona catalanoaragonesa. Atesa, doncs, la importància constitucional, a la qual ens acabem de referir, encetarem les nostres reflexions per aquest punt.

L'adobament a cavaller era una de les cerimònies de l'entronització reial i en ella l'espasa anava plena de significació de poder, el de la sobirania damunt la sang, que és la vida i la mort, la guerra i la pau: quant a la significació, el ritual diu ben clar: «...lo rey prenga l'espaa de l'altar e ell mateix cinye-l'es sens ajuda de alcuna persona... E après, lo rey descinye's l'espaha sens ajuda d'alcun e torn-la en l'altar» (252); idèntic cerimonial per a la corona, el ceptre i el pom: «...lo rey prenga la corona de sobre l'altar e ell mateix pos-l'es en lo cap senç ajuda d'alcuna persona... E reebuda la corona per lo rey..., lo rey prenga de sobre l'altar lo ceptre sens ajuda d'alcuna persona... E reebut lo ceptre per lo rey..., lo rey prena lo pom d'or de sobre l'altar...» (159). Les cerimònies d'entronització de la reina eren sotsmeses a idèntiques significació i cerimonial: «...ordonam que les reynes d'Aragó sien... per los reys d'Aragó coronades...» (266-267); i complet un considerable cerimonial (el de la unció de la reina), «e açò fet, lo rey, qui aquí sia present, vestit ab les sues insígnies reynals, prenga la corona de l'altar e pos-la en lo cap de la reyna»; «...lo rey liure a la reyna lo cepra en la mà dreta...»; «e après, lo rey prenga lo pom d'or de l'altar e don-lo en les mans de la reyna...»; «...e après, lo rey liure l'anell a la reyna en lo quart dit de la man drete qui és appellat *medicus* (! medius?)» (271-272).

Cap resquíci, doncs, que permetés a 'alcuna persona' de pretendre algun dret damunt la reialesa del rei del regne d'Aragó i molt menys sobre els drets reials dels altres 'regnes e terres'

de la Corona: ni Catalunya, ni Mallorca, ni València. No cal dir que cap de les determinacions sobre la forma de treballar i de comportar-se en la Casa Reial o al seu servei no té la transcendència de les preses bàsiques de posició constatables en les frases del paràgraf acabat de copiar.

Però la part més consistent del llibre és la que ofereix la transcripció de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç, rey d'Aragó sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort* (51-239), promulgades com a llei de la Casa Reial el 18 d'octubre del 1344; són dividides en quatre parts, respectivament dedicades als majordoms, és a dir, als servidors directes de la persona del rei (53-88); als camarlencs, «a la custòdia de nostra persona especialment deputats», on es troben, entre d'altres, cambriers i metges (88-118); a la cancelleria, sota un doctor en lleis, si pot ésser, bisbe o arquebisbe (118-147); i l'ofici del mestre racional, (147-239) persona que «en comptes e en rahons aordonadores e en altres coses, les quals a l'ofici d'aquest se pertanyen ben sia sabent e esperta» (148). La legislació sobre cada un dels oficis col·locats sota els dits quatre oficials majors puja a cent quaranta-sis capítols i això significa que un conjunt potser d'unes més de cinc-centes o sis-centes persones es movia constantment al servei de la casa reial, servei delimitat amb precisió en aquestes pàgines, que també preveuen situacions fora del normal (en la quarta part, per exemple, figuren amb totes les lletres els encapçalaments de les missives, adreçades a cada una de les personalitats o dels càrrecs, amb les o els quals el rei havia d'estar en contacte).

El text ací publicat, transcrit de l'original que ja coneixem per mà de mestre, és sempre satisfactori, malgrat que algunes de les seves lectures ens hagin deixat amb un cert dubte (remarco que la llista següent no té cap pretensió d'ésser exhaustiva); i així, a la pàgina 64 lleigeixo ‚suffirà‘, però creuria que no s'ha de tractar d'un futur, ans d'un optatiu o desig i per això també crec que hauria de dir ‚suffira‘; 76, lín. 10: «s'i regoneguen ésser obligats»: el ‚s'i‘ no és un condicional, ans un pronom de terça persona en acusatiu, com a subjecte d'oració infinitiva (en llatí devia fer: «se agnoscant teneri»); per això un servidor diria: «si regoneguen ésser obligats»; la situació es repeteix en la pàgina 77: «s'i obligar reconeixerà < si obligar reconeixerà = se teneri agnoscet»); en trobo d'altres casos a 130, lín. 5: «regonexerà s'i ésser sotsmès al nostre protonotari < regonexerà si ésser sotsmès...»; 146, núm. 69, lín. 4 del final: «s'i sotsmès regonega < si sotsmès regonega». Hi ha d'altres lectures que no acabo de veure clares, com és ara, la de la pàgina 242: «unecat-te» < «unecat-t'é»; 243, lín. 3: «perquè < per què»; 243, lín. 23: «assímateix < a ssi mateix»; 253, lín. 15-16: «dignatus est < dignatus es»; «comune < comuni»; 253, lín. 17: «atue < a tue»; 255: «bene+dictionem tuarum < bene+dictionem tuarum»; 255, lín. 6 del final del text: «obtabilisque, glorie» < «obtabilisque glorie»; 257, nota 125: «liberamine»: segons la nota és resultat de correcció; el text primitiu devia dir «libramine», perquè la idea és la de la balança de la justícia, que és ‚libra‘; 257, lín. 10: «fidelis providus < fidelis, providus»; 257, lín. 15: «exterius, oblitus < exterius oblitus» (ungit externament: «oblitus» no és d'«obliviscor», ans d'«oblino/oblinio»); 257, líns. 17-18: «cogitare optare < cogitare, optare»; 257, lín. 18: «Domino nostre < Domino nostro»; 258, lín. 20: «oraciones < oracions»; 271, lín. 16: «operis < opereris»; 272, lín. 9 del final: «medicus < medius».

En sentit general, penso poder afirmar que el text català no sols fou traduït, ans encara calcat del text llatí, car en conserva l'estructura i per aquesta raó, la lectura en algun punt no és fàcil per a un lector actual. En la introducció, els editors esmenten el problema de la relació entre les *Ordinacions de Pere terç* i les *Leges Palatinae* per al regne feudal de Mallorca fetes públiques per Jaume II de Mallorca; jo no sé si entre els temes estudiats en relació al problema de l'autoria, ha estat tocat el de les normes no escrites que la casa reial havia anat transmetent des del segle XIII o d'abans; l'existència d'un costum no escrit de la casa reial sembla ésser afirmat en el mateix text nostre, com per exemple en la pàgina 177, núm. 91, *Dels salaris dels comissaris*, línia 4 del final: «... següents en açò costuma antigament observada...»; sembla, doncs, que caldria investigar i esbrinar totes les fonts possibles de les nostres *Ordinacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç*, començant per les no escrites, però vigents dins la Casa Reial i transmeses per

tradició. Tot just en aquest sentit i entorn al tema de la coronació, del qual acabem de parlar, puc aportar una lletra, suara coneguda, del rei Alfons II, datada el 14 d'abril del 1286, quan encara era calent el gran triomf català damunt els Croats pontificis i francesos tant a Girona com a Panissars i el rei Alfons acabava d'encetar el seu regnat després de la mort a Vilafranca del Penedès del pare, Pere el Gran, el triomfador, en la qual lletra, deixava ben clar el següent: «Protestamur quod receptionem corone... non intendimus a vobis (el bisbe d'Oscà) accipere tanquam ab Ecclesia Romana, nec pro ipsa Ecclesia, vel contra Ecclesiam»; i encara afegia: «Ex eo quod in ecclesia maiori Sancti Salvatoris [de Saragossa] coronam et militiam recepimus, nullum nobis vel successoribus nostris preiudicium generetur...». L'autocoronació no arrelava a Mallorca ans era una decisió que s'estava coent des de feia bon nombre d'anys en la mateixa casa reial; sense cap mica de dubte, les limitacions de significat marcades el 1286 al fet de rebre la corona de mans d'un bisbe, desembocaren en el gest o ritual de l'autocoronació en les *Ordinacions de Pere III*. I, segurament, com aquest punt, tants d'altres.

En acabar aquesta recensió he de repetir als autors i a la Universitat de València la gratitud molt autèntica per l'obsequi que han fet a tota l'antiga corona catalanoaragonesa i en particular a les terres de parla catalana, qualsevol que sigui en cada una la denominació de la llengua d'aquest llibre, que durant almenys els darrers segles de l'Edat Mitjana acompanyà els centenars de serveis reials a les ciutats, viles i llocs dels seus regnes i terres. I he de manifestar almenys un desig, el d'una edició crítica d'aquest venerable text, que posés a l'abast dels estudiosos i interessats una transcripció dotada de totes les garanties científiques pròpies de les edicions crítiques i completada al cap d'avall amb un vocabulari sencer de totes les paraules que hi són usades.

El signant estaria molt content de poder agrair semblant estrena a la Universitat de València, posseïdora del manuscrit, en el qual no manquen notes autògrafes del mateix rei Pere terç. Fora de les cròniques dels respectius regnats, pocs exemplars de traduccions hi deu haver, que hagin estat revisats personalment per un monarca regnant. El de les *Ordinacions de Pere terç* n'és certament un i no seria cap honor per als seus antics regnes i terres no oferir a la ciència actual una edició de text tan venerable amb el màxim de garanties crítiques, és a dir, científiques.

Josep Perarnau

Francesc MASSIP, *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó* (Col·lecció Antines, 19), Valls, Cossetània edicions, 2010, 238 pp.

La *Justificació* inicial ens informa de dos extrems: de la llarga preparació del present aplec d'estudis de l'autor en la matèria, que s'ha anat configurant pel camí de la presentació d'aspectes diversos del tema en reunions internacionals d'estudi del 1989 ençà (9-10); tot aquest treball de dècades ha contribuït a un objectiu, el d'una «recerca peonera sobre el teatre del poder durant l'edat mitjana i del primer Renaixement, particularment vinculat a la reialesa, a l'entorn de les festes de coronació dels monarques i de les entrades solemnes que feien, un cop coronats a les ciutats principals dels seus dominis, les quals participaven activament en l'agencament espectacular. Tot plegat amb una metodologia innovadora consistent a posar en relació les fonts literàries, descriptives i arxivístiques (documents escrits) amb les fonts iconogràfiques (documents plàstics) i les fonts etnogràfiques (documents vius). Nous procediments epistemològics que permeten analitzar una cosa tan evanescent com l'espectacle a la llum de la iconografia i de les festivitats més tradicionals i que ja ha engrescat diversos estudiosos a aplicar el mètode en les seues investigacions» (10).

Aquest treball de decennis conduït per la metodologia acabada de descriure ha fruitat en els deu estudis aplegats en el llibre present, que porten els següents títols: *Formes teatrals d'Al-Andalus: restes del memoricidi* (13-25); *El rei i la festa: ritu i espectacle en l'època de Jaume I* (25-44);

Monstres i bèsties en festes i espectacles de la monarquia: segles XIV i XV (45-72); Imaginari antic i propaganda «turística» en la frontissa del canvi dinàstic: el regnat epigònic de Martí l'Humà (1396-1410) (73-95); Imatge i espectacle del poder reial en l'entronització dels Trastámara (1414) (97-120); De ritus socials a espectacle del poder: l'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443), entre la tradició catalana i la innovació humanística (121-147); Política, espectacle cavalleresc i context escènic en Tirant lo Blanc (149-174); El Toisó d'Or a escena: espectacle i imatge al servici de la Casa de Borgonya (1454-1496) (175-194); Riure amb el cos: folls, geperuts i bufons en l'espectacle català antic (195-208); «Un quasi espill de vida». Celebración cívica y fiesta urbana en la época de Fernando Álvarez de Toledo: la entrada del emperador a Mallorca (1541) (209-227).

En els títols acabats de recordar tenim un repàs de les festes 'polítiques' acceptades, si no afavorides, per la casa reial barcelonina des de l'herència sarraïna fins a la primera meitat del segle XVI, ja en ple Renaixement europeu. I encara que l'Islam no participà de l'herència grega del teatre, nombre d'elements de les representacions cristianes són de procedència musulmana o almenys arribats a través dels musulmans, transmissors culturals d'antigues cultures com la mesopotàmica o del centre de l'Àsia, des dels cavallets de la Patum de Berga fins als mecanismes de la maquinària aèria del *Misteri d'Elx*, passant per desfilades populars o per tota mena de joglars o narradors d'esdeveniments o de contes i àdhuc un «magister ludi amoris», documentat el 1339 en concessió de Pere III el Cerimoniós (17-24). Eren elements intercanviables, nombre dels quals foren acollits en celebracions cristianes com les processons de Corpus o d'altres.

A partir d'ací entrem en el territori de la nostra cristiandat des del temps de Jaume I, el Conqueridor, el qual, de la mateixa manera que ens llegà la pròpia visió personal dels seus 'gesta' en el *Llibre dels fets*, ens transmeté l'explicitació de la seva idea de reialesa i de l'exercici de la sobirania en la cerimònia de la pròpia coronació reial. I així, l'evolució de la doctrina política entre la participació medieval dels pobles en el poder i la concentració de tot el protagonisme en la persona del rei, anirà acompanyada per la corresponent personalització de les festes d'entrada o de coronació reial en la persona del sobirà, tal com diu l'autor en la introducció al darrer dels estudis aplegats en aquest volum: «... el diseño de los fastos ya no irá a cargo de los gremios urbanos o de las cofradías sino de los eruditos que buscarán sus fuentes de inspiración en la mitología clásica, la historia romana y la tradición heroica judeocristiana para componer unos espectáculos empapados de simbologías imperiales y destinados a la exaltación cuasi paroxística del príncipe visitante. Así pues, si en un principio el motivo de los actos dramáticos eran temas religiosos o alegorías en loanza del soberano como protector de las libertades de su pueblo, progresivamente irán mudándose en alegorías del poder político del monarca, exaltación de sus hazañas bélicas y finalmente, glorificación del rey sobre las ciudades sumisas. La introducción de arcos triunfales en estas entradas no respondía tan solo al nuevo espíritu renacentista de recuperación de la Antigüedad clásica, sino que significaba la plasmación visual de la pérdida de la autonomía ciudadana frente al absorbente poder absoluto del monarca y de su corte» (211).

En els darrers moments de la dinastia barcelonina, el 1399, en les entrades de Martí l'Humà, de la reina Maria de Luna i de la nora Maria de Sicília a la ciutat de València, hom arribà a mostrar «visualment, a través de l'espectacle, la privilegiada relació del rei amb les esferes celestials, així com la seua condició de vicari de Déu, vincle entre cel i terra que afirma el significat simbòlic del poder suprem. Un acte que s'erigí en model per visualitzar davant la població aquesta connexió directa entre el rei dels cels i el del seu regne terrenal, i amb aquest propòsit s'incorpora en les entrades urbanes del sobirà, tot convertint-se en un dels elements centrals, amb què se l'acull a les portes de la ciutat» (92). Tres anys més tard, el 1402, hom escenificava que el rei rebia del cel per mans d'un àngel les claus de la ciutat: «Enaprés estava lo Àngel Custodi ab vestedures reals, ab les claus de la ciutat en la mà, les quals donava al dit senyor rei» (94), en un acte, la complexitat escenotècnica del qual requeria «la utilització de torns, cabrestants i màquines de desplaçament aeri» i «la participació de diverses 'mecàniques'» (94).

La *Sentència de Casp*, tot i que Benet XIII havia exigint als contrincants que es compromessin per escrit a mantenir una línia de continuïtat amb la dinastia de Barcelona, en realitat fou una fractura no sols en la política de la casa reial i per tant també en la seva representació simbòlica, que es manifestà en nombre de detalls de primera categoria, com és ara el fet que, contra la contraposició de la dinastia de Barcelona a acceptar una coronació litúrgica en encetar un regnat, Ferran Trastámara, configurà les festes d'inici del seu (un cop solucionada amb la submissió del Comte d'Urgell la legitimitat de la successió: cf. «ATCA», XXVIII (2009), 707) entorn la coronació, celebracions que significaven una certa submissió a l'Església i, doncs, a Benet XIII, a qui el rei Ferran I devia la corona, punt explícitament reconegut amb l'*Entremès del Cisma*, dins el qual l'àngel comminava el rei a «restaurar la tiara de Roma en la persona de Pedro de Luna» (103), clau que explica tot el tripijoc del Compromís de Casp.

Encara que només fos el nunci instrumentalitzat de la sentència de Casp i el principal propagandista de la seva 'justícia', mestre Vicent Ferrer havia de rebre un reconeixement del rei: fou doble: l'*Entremès de la visió de sent Domingo i sent Francesch ab les tres llances de la Fi del Món* i l'*Entremès de la visió de mestre Vicent*, dos temes (o potser només un), almenys el primer conegut des dels anys 1920 en la transcripció de mn. Manuel Betí de sermons aleshores conservats a Morella dins el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» i el segon per la lletra de mestre Vicent a Benet XIII des d'Alcanyís poc després de Casp, en els quals se sintetitza el missatge i la missió de mestre Vicent.

Val a dir, però, que el rei i els seus col·laboradors no filaven massa prim a l'hora d'ésser fidels a la realitat dels fets: l'*Entremès de la presa de Balaguer* és una mostra de falsificació de la història: la recent publicació dels documents oficials dels anys 1412-1416 no permet de dubtar que la decisió del comte Jaume d'Urgell, d'eixir de Balaguer, anar-se'n al camp de l'exèrcit reial del rei Ferran i sotmetre-se-li, no permeté al rei, al primogènit i a l'exèrcit de 'prendre' o d'expugnar' (amb les ganes que en tenien!) la capital del comtat d'Urgell. Suposo que l'entremès devia exaltar les ganes, no pas els fets. La pàgina d'aquest anuari cita unes quantes línies més amunt permet d'accedir a la documentació bàsica. I així, els documents primitius i originals donen la raó al Consell Municipal de Balaguer, el qual, segons *La fi del comte d'Urgell*, topà amb el rei Ferran justament perquè aquest volia fer enderrocar part de la muralla a fi que restés constància física de la seva 'presa' o 'expugnació' i el Consell municipal s'hi negava (123, nota 233; cf. també p. 54).

Dues petites observacions: el *Vae hoc mundo in centum annum* només és relacionat amb Arnau de Vilanova (54) perquè aquest text li arribà a través d'un intermediari, qui sap si a Itàlia, i ell l'integrà, dient-ne l'origen, en el seu *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, tal com hom pot veure en l'edició crítica d'aquestes pàgines, vol VII/VIII (1988-1989), 102-103, líns. 947-988; la frase sobre la ratapinyada devoradora dels mosquits es troba en la pàgina 103, líns. 983-984 de l'edició. L'altra observació fa referència a la Biblioteca Papal de Peníscola i afirma que «el 1423 es posa a la venda la biblioteca papal» (84, nota 126); no sembla que mai tota ella fos posada a la venda; la veritat és que Climent VIII (Gil Sanches Munyòs) se'n serví a fi de pagar jornals o mesades amb volums de la biblioteca a servidors de la seva cúria o casa papal, els quals sí, segurament, corregueren a vendre's el o els volums que acabaven de rebre en paga; les anotacions es troben en el volum VI d'aquest anuari, any 1987, sobretot pàgines 227-287. I allò que a Peníscola restava de la Biblioteca Papal en el moment de l'abdicació de Climent VIII (juliol 1429) no fou venut, ans donat al cardenal legat Pèire de Foix, el qual la portà al Col·legi de Foix fundat per ell a Tolosa de Llenguadoc; d'ací, amb el temps i per camins complicats, arribà a la Bibliothèque Nationale de França. Em sigui encara permesa una escaiguda: les lluites de la família reial entorn Carles de Viana (151, nota 281) tenen ara un altre testimoni, aquesta vegada estranger: el genovès Antonio Gallo, en el seu *Commentarius de Genuensium maritima classe in Barbinonenses expedita anno MCCCLXVI*, pp. 5-9, del qual ens ocupem més avall en aquesta secció de recensions.

No cal dir que la casa reial seguí aprofitant algun almenys d'aquells entremesos (116 i 118). I tampoc no cal dir que el prof. Massip ens ha posat a l'abast de la mà uns estudis que

ens confirmen l'evolució d'unes conviccions polítiques de la dinastia autòctona ben diverses de les de la dinastia Trastámara, totalment assimilades pels seus membres. Bé es mereix un ,Grans Gràcies' i un ,Per molts anys!'

Josep Perarnau

Paul-Bernard HODEL, *Le Tractatus de moderno ecclesie scismate de saint Vincent Ferrier (1380). Edition et étude*. Avec la collaboration de Claudien CHEVROLET et Patrizia CONFORTI (Studia Friburgensia, 104), Fribourg, Academic Press-Éditions Saint Paul 2008, 292 pp.

Fa dos anys aquest anuari publicava un article sobre un dels textos polèmics nascuts en els primers moments del Cisma d'Occident, el *De triplici statu mundi*, destinat a defensar la legitimitat de l'elecció d'Urbà VI i, doncs, de l'obediència romana («ATCA», XXVII (2008), 45-86); ara m'ha arribat a les mans la que en aquells primers moments devia ésser la peça principal a favor de l'elecció de Climent VII i, doncs, de l'obediència avinyonesa, el *Tractatus de moderno ecclesie scismate*; i, si aquell fou col·locat sota el patronatge del que fou el primer teòleg català de la segona meitat del segle XIV, Francesc Eiximenis, aquest ha anat sempre acompanyat del nom de qui fou un dels màxims predicadors cristians de tots els temps, mestre Vicent Ferrer. I arriba conduït per la mà del seu germà d'hàbit, Paul-Bernard Hodel, qui amb el treball de la present edició (crítica: p. 8) col·labora a la campanya de tot l'Ordo Praedicatorum, encaminada a la declaració de mestre Vicent Ferrer com a doctor de l'Església.

No cal dir que aquestes pàgines, certament interessades en tot allò que contribueixi al coneixement d'un autor que, com cap altre, ha engruixit els «Textos Catalans Antics», tal com demostra la seva presència constant en les pàgines d'aquest anuari, no poden entrar, ans s'han de limitar a seguir-lo des de fora, en un projecte estrictament eclesiàstic i per tant es mirarà la nova edició des d'un punt de vista merament crític. Començant per recordar que el cos del volum és repartit en tres temes: l'edició del text original del *De moderno ecclesie scismate* (27-117), la seva traducció al francès (119-185) i el *Commentaire et analyse*, escrits per l'autor del llibre (187-256). En aquesta recensió ens concentrarem en les seccions primera i terça, sense oblidar les informacions de la introducció.

D'entrada, val a dir que les pàgines inicials ens posen davant els ulls certs detalls que no semblen contenir afirmacions massa crítiques, com la que «dès 1403, le pape [Benet XIII] résidait le plus souvent à Marseille... avant de se replier vers le Roussillon, la Catalogne et l'Aragon» (14: és que ,le Roussillon' no era [i és] ,la Catalogne'?); o la que Jean Carrier era «l'un des cardinaux créés par Benoit XIII à Peniscola le 27 novembre 1429» (15: és a dir, sis anys després de mort!); o encara: «...non nimis culpabile est a vero papa recedere...» (15, nota 30: on cal llegir: «non minus culpabile est...»). Són certament menudències, que, però, sobren sempre, sobretot en una obra que es pretén crítica. En endavant, doncs, prescindirem de menudències.

El conjunt de les pàgines introductòries (5-25) ens recorda l'ocasió que explica l'existència del tractat (la política d',indiferència' de Pere III el Cerimoniós en relació als dos papes inicials del Cisma d'Occident), l'existència d'un exemplar del *De moderno Ecclesiae schismate*, ja en una de les seccions de la Biblioteca Papal de Benet XIII a Peníscola, que, per un camí força normal (cardenal Peire de Foix, Col·legi de Foix a Tolosa de Llenguadoc, col·lecció Colbert i Biblioteca Reial de França) ha arribat a l'actual Bibliothèque Nationale de París, on figura en la secció de lat. amb el número 1470: desconegut durant segles, descobert pels recercadors francesos del segle XVIII, no fou publicat fins als primers anys del segle XX, dues vegades per Albano Sorbelli i una en simple transcripció per Henri-Dominique Fages, que desconeixia l'edició Sorbelli. Davant els resultats insuficients de les edicions anteriors, l'autor ha considerat necessària una nova edició crítica «qui attache une importance plus grande aux sources utilisées par saint Vincent» (23), ,sources' que són els pares antics (Cebrià i Agustí sobretot) i els

escriptors i teòlegs medievals per damunt els quarls plana l'autoritat de Sant Tomàs d'Aquino, tal com qualsevol lector pot veure fixant-se en els peus de les pàgines, encara que en algun cas una referència important a sant Agustí, *De verbis Domini*, no trobi directament la corresponent frase al peu de la pàgina ans només a través de la citació d'altri (46, lín. 401); en general, però, s'hi troben.

A diferència del *De triplici statu mundi*, l'autor del qual, conduït per Joaquim de Fiore, arribava a la conclusió que el Cisma d'Occident és una venjança divina com tantes de l'Antic Testament, amb el *Tractatus de moderno ecclesiae schismate*, mestre Vicent Ferrer l'únic resultat que pretén és el que Pere III el Cerimoniós reconegui de manera oficial que l'únic papa legítim és el d'Avinyó, Climent VII, però ho fa de manera que allò que resulta ben clar és que en el moment de la veritat els cardenals no estigueren, ni de bon tros, a l'altura de llurs obligacions, aquella vegada sacrosantes: en el moment en què les autoritats romanes els diuen que ja no es veuen amb cor de controlar el 'popolino', mar desfermada que bramula 'Romano lo volemo, al manco Italiano', ells, ni que fos amb perill de vida, s'havien d'enfrontar amb el 'popolino' i demostrar que havien acceptada la dignitat cardenalícia a fi de defensar la institució del papat i la unitat de l'Església fins al vessament de sang, que aquest és el sentit de la porpra de la qual són revestits: els mancà o no actuaren amb la fortalesa, a la qual estaven greument obligats. I ja que foren covards, no havien de fer pagar a un altre el preu de llur covardia, ans, ja que no eren valents, havien d'ésser honestos i dir clarament a Bartolomeo Prignano que l'elegien nomès per salvar la pell, i no suposar, sense fer-ho constar oficialment enlloc, que estaven disposats a fer la comèdia de l'elecció vàlida a fi que «ipsemet, per suam scientiam et experientiam, cognoscens nullitatem notorissimam illiusmodi electionis, eam propter timorem Dei retractus nullatenus acceptaret, sed solum ad tempus eam acceptasse se simularet ad liberandos dominos cardinales» (65, líns. 860-863); ni ho feren constar davant cap autoritat ni de cap notari, ans es llançaren al joc de l'equívoc, de l'aparença, de la confusió i de passar a un altre les responsabilitats que ells eren incapaços d'assumir amb totes llurs conseqüències. L'elecció de l'abril del 1378 fou la suma de totes les covardies cardenalícies, de les quals naixia el Cisma dels quaranta anys (1378-1417), més de cinquanta a casa nostra (1378-1429). Només els interessats en llur solució se'ls podien creure, sobretot després que havien passat mesos després de l'elecció, sortint, tot d'un plegat, amb què havia estat invàlida, i posant-se, tot alhora com a acusadors i jutges.

Tinc la impressió (i, per tant, no passa d'hipòtesi a esbrinar) que tota la primera part del llibre de mestre Vicent Ferrer, en la qual ell insisteix en la validesa, fins i tot jurídica, que obligaria tota l'Església, de les preses de posició i dels documents publicats pels cardenals com a justificació per a declarar la invalidesa de l'elecció de Bartolomeo Prignano-Urbà VI, i, per contra, en la plena juridicitat de l'elecció de Robert de Ginebra-Climent VII, tota la primera part, dic, no és res més en el fons que elevar a categoria allò que fou la trajectòria del aleshores cardenal Pero de Luna en tot aquell afer: elector sense complexos d'Urbà VI, que per a ell havia estat legítimament elevat a Papa, després no pogué fer altra cosa que escoltar les raons dels altres cardenals, que insistien en llur manca de voluntat electora, i, no podent-ne dubtar, n'hagué de treure la conseqüència de la invalidesa de l'elecció de l'arquebisbe de Bari a la càtedra de Pere. També mestre Vicent considerava que les explicacions dels cardenals eren suficients a portar Pere III a la convicció d'il·legitimitat de l'elecció primera i de legitimitat de la segona. Però una cosa era un cardenal, que en darrera instància es trobava obligat per la coherència del col·legi cardenalici i una altra cosa era un rei, les decisions del qual normalment havien d'ésser discutides en consell reial i en el seu cas les coses eren ben diverses, car el seu (altament venerat) oncle fra Pere d'Aragó no sols era partidari d'Urbà VI ans encara segurament el principal valedor de l'obediència romana dins la Corona; ell tenia un poble partit en tres trossos: els dels partidaris de cada un dels dos papes i el dels qui pensaven: que el cardenals es posin d'acord i nosaltres en prendrem nota. I val a dir que aquesta terça opció de mirar-se les coses amb una mica d'expectativa, era reddíticia des d'un punt de vista polític: finalment, després de llargs temps de rebre desqualificacions de la cúria romana, ara que, tot de cop (qui s'ho creuria?) els

mateixos cardenals li havien posat a les mans el mànec de la paella: des d'un punt de vista purament polític, com se'n podia desentendre?

El cert és que en tota la primera part del llibre de mestre Vicent, el punt crític és el de si calia un concili que arrangés la situació o la darrera paraula seguien tenint-la els cardenals. Ells no volgueren passar per les baquetes, però el problema que ells no volgueren que els solucionés un concili, s'acabà en concili, el de Constança, en el qual, el darrer d'ells que restava en vida i exercici, Pero de Luna - Benet XIII, perdé bous i esquelles: jutjat, depositat, rebutjat i pràcticament empresonat a Peníscola fins que morí. El mateix mestre Vicent, si la volgué aprendre, en rebria la gran lliçó que li faria veure la futesa de la seva tesi, exposada justament per escrit en les pàgines 115-117 del seu llibre: «Timendum est autem valde ne huiusmodi bestia crudelis, scilicet presens scisma Romanorum, vivat et duret usque in finem» (lín. 2167-2169), parlant en plata: S'acabarà el món abans que el cisma actual: per això, en els sermons d'entorn el 1410, mestre Vicent repetia allò que el món havia de finir ,tost, tost e ben tost'; per a ell, certament, ,tost' arribaria la gran lliçó dels Reis a Perpinyà: el cisma estava a punt d'acabar-se i ell encara tindria temps de veure-ho, però el món, en comptes d'enfonsar-se, estava a punt d'encetar una nova època, amb el Renaixement. I malgrat la lliçó, ell qualque vegada encara pronosticaria el ,tost, tost e ben tost'.

Per a una edició crítica l'objectiu més important és, si no m'erro, el d'oferir un text, en el qual el lector tingui totes les garanties humanament possibles i normals que allò que té davant els ulls és realment allò que escriví l'autor de l'obra; en aquest sentit he de dir que el text que ens ofereix la present edició presenta molts (massa!) problemes textuals: ja en la pàgina 27, línia 12 (en endavant 27/12), sorte < forte; 27/19, numera < munera; 28/29, hacforma < hac forma; 29/52, ternuarius < ternarius; 33/142, sit < sic; 34/159, quam < quem; 34/171, papa < papam; 35/187, dixit < dicit; 35/198, dixit < dicit; 36/204, Contra decretum < Contra, *Decretum*; 36/206, illud capitulo < illud caput; 37/226-228, [non contra te ipsum cum consuluisti subtractionem regi Fernando] (és de sant Vicent aquesta frase? Si no ho és, no hauria d'anar en nota?); 38/243, recedendo < recedendo; 40/386, superior < superiorem; 42/315, subciscendo < subciscendo (?); 42/319, aliquos < aliqua (?), aliquod(?); 42/324, curia < cura; 43/340, articulum < articulus; 44/373, uerum papa < uerum papam; 47/432, ab ecclesiam < ab ecclesia; 51/520, ydiotis et simplicis < ydiotis et simplicibus; 55/609, insultam < insultum; 56/649, substinent < sustinent (com en la nota); 57/655, simplissimi < simplicissimi; 57/659: furendum < furandum; 57/668, abrupto < abrupto; 57/671 barensi < barensis; 64/846, in papa < in papam; 72/1052, accidentiis < accidentibus; 72/1071-1072, reprehendit < deprehendit (com en la nota); 72/1074, eruditius < eruditi citius; 73/1079, neccarentur < necarentur; 73/1085, habeant tantam potestatem (paraules de la línia 1088)!; 77/1178, ex ex < ex; 78/1215, quo < quod; 82/1326, attendit < attendit; 83/1342, iluminabit < illuminabit; 83/1392, rationem < ratione; 83/1398, universsalem < universale; 87/1451, perseveranter < perseverantiam?; 88/1459, quos < quod; 89/1498, que < quem; 92/1601, romani < romane; 93/1606, obtempere < obtemperare; 96/1680, suspitantur < suspicantur; 103/1828: regnum < regno.

Ja sé que l'autor ens avisa que ha respectat ,l'orthographe du manuscrit', però en les indicacions anteriors no es tracta d'ortografia, ans de faltes de llatí; i, com tots els seus contemporanis, sobretot si havien passat per la universitat, mestre Vicent de llatí en sabia; per això, respectar la correcció de la llengua llatina, crec que és una de les exigències d'una edició crítica d'un text del 1380. L'autor mateix quan al final del llibre veu que la collita no és gaire rica, com si se'n defensés, afirma que no haurà pas estat «inutile d'établir tout d'abord une nouvelle édition critique» (253): totalment d'acord; de la mateixa manera que no ho seran les indicacions precedents.

El lector recorda que la segona part del llibre conté la traducció francesa del text llatí del *Tractatus...* ferrerià i sap que aquestes pàgines no són pas les indicades per a valorar una traducció al francès, cosa que, possiblement, podrà fer qui estigui interessat a llegir aquelles pàgines en llengua francesa.

La tercera part, en canvi (187-256), és dedicada per l'autor a valorar el llibre de mestre Vicent des d'un punt de vista doctrinal i comença preguntant-se si és un tractat d'eclesiologia, (188-194) i en subratlla la doctrina sobre l'«Extra Ecclesiam nulla salus» (194-205), sobre l'equiparació de Collegium Cardinalium i Ecclesia Romana (205-222), l'autoritat del papa (222-232), el camí del Concili (232-239), i el Cisma i la vinguda de l'Anticrist (239-249); la conclusió general es pot resumir en dues afirmacions de l'autor: «le texte n'est pas d'une originalité théologique très particulière, et même sur certains points dépassée» (253), i que, per tant, «le titre de docteur de l'Église n'est guère utile, ni même opportun» (256). Aquest és el moment de manifestar el meu aplaudiment a la honestetat intel·lectual del P. Paul-Bernard Hodel.

La pregunta i les conseqüents consideracions del paràgraf anterior només poden conduir a un resultat negatiu, atès el total condicionament del *Tractatus de moderno Ecclesiae scismate* a una circumstància tan concreta com és la política de Pere III el Cerimoniós davant el fet acomplert de la duplicitat de pretesos papes, sense tenir en compte que en aquells moments inicials el rei devia tenir més que el dret, l'obligació d'informar-se responsablement sobre l'afer, cosa que féu fins al punt que, en morir el 1387, la situació havia evolucionat tant que la decisió a favor de l'obediència avinyonesa era cantada i només un mes després de la mort del pare, Joan I la declarava oficial per a tots els regnes i terres de la corona. El *De moderno ecclesiae scismate* és més aviat una reflexió moral a base del dret canònic de darreries del segle XIV, plantejat exactament d'igual manera com ho foren tots els de la línia avinyonesa fins al final del Cisma d'Occident. El mateix Benet XIII en les seves abundants pàgines d'autodefensa seguí immòbil en la mateixa posició i tothom sap que la seva defensa enrocada consistia a recordar que ell era l'únic cardenal supervivent de l'època immediatament anterior al Cisma, la del pontificat de Gregori XI, i que, per tant li corresponien tots els drets del col·legi cardenalici, i en aquest sentit, considerant que els drets d'aquest col·legi en relació a la successió papal, eren indispensables per a la subsistència de l'Església, aprofitava totes les ocasions per a dir ben alt que de la seva subsistència i integració personal en l'Església, depenia la continuïtat d'aquesta. Dic això, perquè tinc la impressió que el planteig 'eclesiològic' del Cisma d'Occident en pla purament jurídic dels drets dels cardenals, propugnat per aquests i per tots els avinyonesos durant vora quaranta anys, no els serví de res a l'hora de plantejar de debò el punt final del Cisma en el Concili de Constança: un dels temes era la recíproca comunió de Pere amb Església i de l'Església amb Pere i en el moment final del Cisma, aquesta (l'Església) no volia ni sentir parlar de reconèixer Pere justament en Pere de Luna-Benet XIII (creia que li era aplicable aquell «nisi deprehendatur a fide devius» del *Decretum* de mestre Gracià) i papa Benet ni se'n volgué adonar ni s'hi volgué avenir, considerant que els seus drets jurídics de personificació del col·legi cardenalici del 1378 havien d'ésser acceptats per una església que volgués ésser-ho: el mateix autor parla d'«une véritable surestimation des cardinaux» (216) i li va com anell al dit que Joseph Ratzinger presentés la superiorització de la dignitat cardenalícia per damunt la patriarcal com un procés «qui montre clairement le renversement d'optique» (219).

Per a mi, tot el problema de l'origen del Cisma d'Occident, rau en aquest punt: el de saber si, tres mesos després d'haver anunciat a tothom que havien elegit papa, els cardenals tenien un dret, superior a tot altre, de proclamar ara que en obrar d'aquella manera actuaren sota amenaça de mort, fins al punt que aquella elecció fou invàlida, i, doncs, era justificat d'iniciar un cisma en l'Església; ells sabien que Urbà VI ja era ben implantat i que tota una línia ben nombrosa d'opinió en l'Església d'aquell moment li seguiria fidel, perquè no estava d'acord a presentar l'Església només com una comunitat de fidels exclusivament estructurada per les normes del dret canònic del segle XIV. I com que això ho sabien, també els constava que en el moment de declarar invàlida la primera elecció i anar a la segona, ells introduïen un nou cisma en l'Església, del qual només ells eren culpables. Per això, totes les al·legacions, bàsicament jurídiques, de la línia avinyonesa sonaven a les oïdes del poble, segons la dita popular catalana, com els discursos «d'avocats i procuradors, (que van) a l'infern de dos en dos».

Sento molt que mestre Vicent es trobés en aquesta línia i segurament no sentiria menys que s'hagués trobat en la contrària. Ho dic perquè el *De moderno Ecclesie scismate*, que deixa veure ben clara la mà del futur sant a l'hora de donar bel·ligerància als ,profetes' (92-97) i sobretot a l'hora de col·locar aquella situació de Cisma ben bé al final de la història humana: «Timendum est autem valde ne huiusmodi bestia crudelis, scilicet presens scisma Romanorum, uiuat et duret usque in finem...» (117, líns. 2167-2169: res d'estrany que quan aquella ,bestia crudelis' ja tenia més de trenta anys, cap al 1412-1413, mestre Vicent, segurament veient que la situació no es podia allargar gaire, repetís sovint per les nostres terres aquell pronòstic que el final del temps seria ,tost, tost e ben tost'). Per tot això em pregunto si un esquema bàsic del tractat no era quelcom de preparat en l'entorn de Climent VII i posat a les mans apològètiques de l'obediència avinyonesa.

Saludem, doncs, cordialment la presència d'aquesta aportació a la coneixença d'un dels moments més interessants de la relació oficial de la Casa de Barcelona amb l'Església Romana, els de la ,indiferència' d'un dels reis i regnats més apassionants del selge XIV, el de Pere III el Cerimoniós (1337-1387).

Josep Perarnau

Barbara von LANGEN MONHEIM, *Un mémoire justificatif du pape Benoît XIII: l'Informatio seriosa, Étude de ses reformulations, de 1399 aux actes du Concile de Perpignan (1408)*. Traduction Barbara LEMPEREUR. Traduction des glosses et de l'expertise: David ENGELS. Révision: Marie Henriette JULLIEN DE POMMEROL et Hélène MILLET avec une préface d'Hélène MILLET, dans «Études Roussillonnaises. Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes», XXIII (2007-2008), 228 pp.

En tenir davant els ulls aquest bell fascicle, hom no pot reprimir les preguntes que li afloren espontànies. Es tracta d'una tesi ben avaluada per la Technische Hochschule d'Aachen en el Land de Rheinland Westfalen, que va caure molt bé a un estudiant parisenc de la Gasconya i a través d'ell a una directora de ,recherche du CNRS' de França i a través d'ells a la directora i al Consell de Redacció dels venerables «Études Roussillonnaises», que decidiren, plens de satisfacció perquè (finalment?) hom els demanava alguna cosa des de la ,Grandeur' francesa concentrada a París: publicar en traducció francesa a Perpinyà l'estudi i els documents oferts des d'Alemanya, que de la part de Benet XIII justificaven la solemne carbassa donada per l'aragonès al rei i a la política de la Casa de França quan el 1398 el volien fer abdicar a fi que ningú no pogués tenir dubte de qui manava en les decisions papals, almenys des del temps de la ,gloriosa' (més aviat galdosa) supressió dels Templers, i en les anades i vingudes entre París i Avinyó durant el segle XIV, tal com ha hagut de recordar alguna pàgina d'ATCA, XXVII (2008), 62. Hom no pot pas veure amb excessiva claredat que aquella política de Benet XIII tingués relació directa amb el Concili de Perpinyà del 1409, relació directa que, en canvi, seria més fàcil de veure en la fuga de Benet XIII del Palau Papal d'Avinyó la nit del 12 de març del 1403, quan des de la banda dreta del Roine, el grup dels escàpols pogué anunciar, cridant ben alt: «Digueu al rei de França que el moixó se li ha escapat i que té la gàbia buida»: aquest és el fet que hauria d'haver estat commemorat com a pas previ al Concili de Perpinyà perquè, si no l'únic, és certament el principal pas que anys després desembocaria en el concili perpiñanès.

I hom es pregunta què tenia a veure l'any 1408 Perpinyà o el comtat de Rosselló i tots i cada un dels regnes i terres de la Casa de Barcelona amb el rei, i la política i les vel·leitats de la Casa de França, i no cal dir amb la Technische Hochschule de Aachen?. Segurament senyant-se en salut, els editors subratllen que la dita carbassa serví de preparació al Concili de Perpinyà del 1409, però resulta que no hi influí menys la posició del cardenal Pero de Luna en declarar-se convençut de les raons jurídiques dels altres cardenals a fi de considerar invàlida l'elecció de

Bartolomeo Prignano (Urbà VI), donant així el primer pas cap a la seva elecció a papa per a l'obediència avinyonesa el 1394 i per tant cap al Concili de Perpinyà del 1409. I hom no pot deixar de pensar que si per commemorar un esdeveniment que no tingué res a veure directament amb Perpinyà, hom fa aquesta publicació, què no hem d'esperar de Perpinyà, del Rosselló i dels «Études Roussillonaises» per al dia 6 de gener del 2016, dia per dia sisè centenari del 6 de gener del 1416, el de la sostracció d'obediència dels regnes i terres de la corona dels Comtes de Barcelona (i del Rosselló), justament a Benet XIII, davant les primeres autoritats de tot Europa (la Grandeur de la France exceptuada); aquell sí que fou el gran dia, en què a Perpinyà es decidí el camí de tot Europa. Desitjo i auguro i espero que la vila de Perpinyà, el comtat de Rosselló, el Departament dels Pirineus Orientals i els «Études Roussillonaises» donin aquella jornada el do de pit i estic més que segur que ho faran. I n'estic més que segur que ho faran si, en comptes de pensar en francès i d'anar a remolc de la «grandeur», pensen en rossellonès i en allò que els exigeix la representació de la terra.

* * *

La doctora Langen-Monheim ha procurat d'informar-se sobre la bibliografia relativa al tema, també sobre la ,cismàtica' catalana en general (23), coneix el llibre de Josep Baucells i Reig, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (118), però se li ha escapat que els dies 19-21 d'abril del 1979, les dues institucions de cultura de Catalunya i del País Valencià, (Institut d'Estudis Catalans i la Societat Castellonenca de Cultura) els dedicaren exclusivament al tema del Cisma d'Occident sota el títol «VI Centenari del Cisma d'Occident. Commemoració sota el Patronatge de l'Institut d'Estudis Catalans» (i a València, de l'esmentada Societat Castellonenca), que fruità en tres volums d'estudis globalment intitolats *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Barcelona-Penínsola, 19-21 d'abril de 1979. Ponències i comunicacions*. En el volum segon, finalment publicat a Barcelona el 1988, ultra algun estudi més general, intitolat *Alguns volums de la Biblioteca Vaticana relatius a Benet XIII (145-203)*, en el qual per ventura l'autora hauria trobat quelcom d'interessant per a la dita *Informatio seriosa*, certament li hauria estat possible de llegir un altre títol, aquest en forma d'article, del ja conegut Josep Baucells, que ultra conegut, hauria d'ésser reconegut com un dels especialistes en el tema dels escrits del Papa Benet, *Sobre la gènesi, la datació i la transmissió dels tractats de Benet XIII entorn del Cisma* (347-381). La doctora Langen-Monheim es podrà doldre del fet que les seves fonts d'informació sobre la producció editorial dels Països Catalans, ni que potser només li arribessin per conductes universitaris, hagin estat insuficients, perquè les seves pàgines no podien prescindir d'un títol com el que acabem de transcriure. És més de doldre que aquest desconeixement es doni en un país veí, ni que estigui saturat de ,Grandeur', i sobretot a casa mateix, a Perpinyà. No cal dir que cal deplorar que a Perpinyà no sigui conegut allò que es publica a Castelló de la Plana o a Barcelona sobre un tema que afecta la capital del Rosselló. No aniria bé, de tant en tant, algun exercici de desintoxicació de ,Grandeur'? El 6 de gener del 2016 té la paraula i mirarem d'estar-hi atents.

* * *

Cal dir-ne una sobre l'aportació de la tesi de la dra. Langen-Monheim. Ella inicià la seva investigació a partir de quatre manuscrits, en els quals s'ha conservat la dita *Informatio seriosa* entorn l'operació política francesa d'obligar Benet XIII a renunciar al papat: els de París, BN, lat. 1478 (41-43), Vaticà, ASV, Armarium LIV, vol., 23 (43-45). Oxford, Balliol College (45-46) i Salamanca, BU, ms. 2172 (46-47), als quals s'ha d'afegir el darrer identificat de Barcelona, ACA, Cancelleria, CRD de Joan I, 1071 (221-224) i alguns fragments també de Barcelona, AC, còd. 142 (118); l'estudi de la dita *Informatio seriosa* en la part que narra els esdeveniments d'Avinyó durant l'ambaixada dels ducs de França davant Benet XIII a fi de con-

duir-lo a la renúncia al papat (anys 1404-1405), les observacions a la primera redacció del dit text fetes pel cardenal Pierre Ravat i per un ‚Pa‘ (Pampilonensis, que seria Martín de Zalba?), i les modificacions redaccionals, successivament proposades fins al 1408, formen la part central del present estudi (57-134 i 150-219), que però només ens afecten en la mesura que la podem considerar pròpia de Pero de Luna-Benet XIII o informen sobre intervencions del rei de la corona catalanoaragonesa, Martí l'Humà.

En la part expositiva l'autora no ha estat afavorida per la sort. Comença amb aquesta afirmació: «Aujourd'hui, on cherche en vain dans le catalogue des papes de la fin du Moyen Âge un pape nommé Benoît XIII» (14). Com que suposo que l'autora fa referència a publicacions alemanyes, un servidor puc dir que trobo molt estranya la seva afirmació, car a mi no m'ha costat gens de llegir una digna biografia de Benet XIII - Pero de Luna dins el «Lexikon für Theologie und Kirche», segona edició del volum segon, *Barontius bis Cölestiner*, Freiburg, Herder 1958, col. 177, amb signatura de Paul Mikat. És veritat que el volum primer de l'«Evangelisches Kirchenlexikon» no dedica cap biografia ni individual ni col·lectiva als papes de nom Benet (Benedikt), però en canvi trobem en el volum III, Göttingen 1959 i 1962, p. 51, la llista dels papes, dins la qual no manca Benet XIII. Això quant a publicacions serioses, però no oficials, perquè no hauria estat sobrer que l'autora s'hagués informat per la publicació oficial de l'Estat del Vaticà, l'*Annuario Pontificio*, on, en el lloc cronològic que li correspon, no sols trobaria Benet XIII (Benedictus XIII), ans encara, en nota a peu de pàgina, notícia dels dos seus ‚successors‘, Climent VIII i Benet XIV. És de doldre una entrada tan poc galdosa perquè dóna al possible lector una primera impressió de la validesa de les afirmacions importants de l'autora.

L'edició del text de la dita *Informatio...* i l'estudi de la seva evolució textual entre el 1404-1405 i el 1408 que, tal com sabem, forma la part cèntrica d'aquest treball, ha d'ésser ben positivament saludada, alhora que no podem deixar de doldre'ns de les manques informatives, en particular de les justament catalanes, de la part expositiva.

Josep Perarnau

Antonius GALLUS, *Commentarius de Genuensium maritima classe in Barchinonenses expedita anno MCCCCLXVI*, a cura di Clara FOSSATI (Fonti per la storia dell'Italia medievale /Rerum Italicarum Scriptores [Terza Serie], 8), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2010, LII i 76 pp.

Com si fossin gos i gat, Barcelona i Gènova, Gènova i Barcelona, foren l'exemple perfecte de dues ciutats en estat de guerra constant entre elles, en algunes ocasions de forma directa, d'altres a través d'aquella terra (la del Regnum Corsicae et Sardiniae) que els uns no volien perdre i els altres volien que fos seva no sols damunt la lletra dels pergamins, ans realment i políticament. Des del dia en què el papa Bonifaci VIII, a fi que el nostre rei Jaume II es posés totalment a la seva disposició i se'n pogués servir d'instrument sobretot en les guerres per la Mediterrània, li concedí el títol reial de les dites illes, però sobretot a partir del moment en què Jaume II envià entorn el 1320 el seu fill i hereu, el primogènit Alfons a la conquesta efectiva i ‚manu militari‘ del dit Regne, desaparegué la pau i s'imposà la guerra entre les dites capitals marítimes, de vegades a través de personatges o famílies interposades com serien els Arborea, al servei de Gènova, o el ‚condottiero‘ Vicentello di Istria al servei del rei Alfons Trastámara, ja en ple segle XV.

Els darrers temps del rei acabat d'esmentar, un noble català, terror de la mar i corsari, Joan de Vilamarí, tenia ja un tal estol de guerra a punt d'ésser llançat damunt Gènova, que la capital de la Ligúria temia que seria víctima de destrucció definitiva. El Vilamarí només esperava l'ordre reial d'encetar les hostilitats, però el rei moria a Nàpols i la seva ordre de posar en moviment naus i canons mai no arribà i d'aquesta manera Gènova se salvà de la destrucció: era el

1458. No cal dir que la capital lligur aprofità les indecisions polítiques de la successió reial a Barcelona i les dificultats dels primers temps de Joan II, a fi de col·locar-se en posició d'atac, situació que ens porta a la crònica de les accions bèl·liques marítimes preparades per Gènova i descrites pel 'scriptor' o notari Antonio Gallo. Ni l'autor ni les seves pàgines eren desconegudes, car ja els anys 1910-1911 foren publicades dins la segona sèrie dels «Rerum Italicarum Scriptores» i ara ho són per segona vegada a cura de Clara Fossati, amb una consistent introducció seva i la traducció italiana del text llatí. Ella ha recercat en diverses biblioteques europees les còpies manuscrites del *Commentarius...* del cronista genovès, la millor de les quals, la de Copenhagen, Kongelige Bibliotek, ms. 2205, del segle XVI, té l'únic inconvenient de tenir un full descol·locat, detall fàcil de corregir en el text transcrit (XXXVIII); de més a més, aquells fets resulten il·lustrats amb la documentació de Milà, Archivio di Stato, *Sforzesco*, lligalls 427 i 428 (XXIX-XXX).

A l'hora d'escriure el seu 'commentarius', l'autor Antonio Gallo es trobava en la flor de la joventut, car vers el 1510 insistia encara a escriure cròniques per a la ciutat de Gènova, a la qual havia dedicat uns quants anys abans un *De navigatione Columbi per inaccessum antea Oceanum commentariolus*. No cal dir que per les pàgines dedicades a l'estol contra Barcelona del 1466 no sols tenim una gran quantitat de notícies sobre la trajectòria del mateix estol genovès i de les vicissituds que acompanyaren la seva preparació, ans encara nombre d'informacions sobre la situació política i sobre la forma com els genovesos d'aquell moment veien la ciutat de Barcelona: les més interessants semblen les que fan referència a l'estat de prostració del rei Joan II, atut per la vellesa i totalment a les mans de la segona muller, Joana Enríquez: «...Regina... in tantum apud impotentem senis animum et amore sui praecooccupatum pervicerat...»; i encara en la mateixa pàgina 6: «...mulierem maleficam alienatum mente senem veneficiis opprimer...»; i a les males arts, fins a l'enverinament, del príncep Carles de Viana, que el rei «veneno necavit» o almenys «e medio... Iohannes tollendum decreverit» (6); no hauria de restar en segon pla la descripció de la ciutat de Barcelona (19).

Tota la narració és farcida de notícies de la marina entre Cotlliure i València, però en destaca la relativa a la defensa que els palamosencs feren de la seva població contra l'estol genovès, que Antonio Gallo explica amb una certa extensió (26-27), recordant que en una avinentesa en què el seu estol genovès es decidí a atacar la vila, es trobà no sols que aquesta li respongué amb un diluvi de foc que feia retronir les pedres («...ab oppido, unde tormentibus circumtonantibus saxa detorquebantur...»), ans encara des dels turons veïns observà els atacs amb una pluja de sagetes, que en pocs moments els deixà vint-i-cinc ferits («...ab ipso colle, ubi subterraneis dispositis caveis sagittarii locati erant.. Ut, parvo temporis spatio ad xxv numero vulneratis...»), es veieren obligats a pensar més a protegir-se que a allunyar-se a cop de rem.

Cap al final de la narració que ens ocupa hi ha un detall que podria ésser el que té més importància en la nostra història i rau en el fet que en un moment determinat les dues ciutats enemistades hagueren de constatar que des d'un pla superior hom les obligava a esmussar llur oposició i les manifestacions d'enemistat; s'adonaren, en efecte, que Barcelona, tenint en aquell moment, com a comte i doncs rei de la corona catalanoaragonesa un membre de la casa d'Anjou (Renat d'Anjou), també intítulat rei de Sicília i de Jerusalem, però de fet de Provença i en aquell moment poc més, de fet es trobava sota l'alta sobirania del 'sereníssim' rei de França; i resulta que també Gènova, per sobirania o per convenis internacionals, es trobava sota l'autoritat del duc de Milà, de la família Sforza, i aquesta també havia reconegut l'alta sobirania del 'sereníssim' rei de França; entrava, doncs, en el joc de qui tenia a les mans les regnes d'una altra i alta entitat i a poc a poc, amb el temps, tant Gènova com Barcelona veurien subordinats llurs drets i possibilitats dins l'entitat nova, i així decennis després encara mantindria en un ambient general de pau dues ciutats que, tant com elles mateixes tingueren la darrera paraula en la determinació de llurs destins, mantingueren constantment la guerra de la una contra l'altra, embolicant-hi i implicant-hi tants veïns com els fou possible. D'acord, doncs, amb aquesta nova situació, l'empresa militar naval de Gènova contra Barcelona, s'anà desinflant visiblement

i l'estol genovès se'n tornà a casa amb la cua entre les cames o «senza far alcun fructo» tal com reconeixia l'autoritat genovesa (34, nota 52) i ni que fos per no esmerçar i perdre diners en va «a Zenova se tracta de far tregua cum essi Barcellonesi» (ibid.). Malgrat tot, l'estol fou rebut a Gènova amb alegrois de victòria i els seus navegants aclamats com a herois.

L'edició del *Commentarius...* d'Antonio Gallo sobre els esdeveniments de guerra naval del 1466 és ocasió de recordar la possible contribució de les fonts històriques d'altres països europeus al coneixement del passat de Catalunya i de remerciar la dra. Clara Fossati per aquesta bella edició i estudi.

Josep Perarnau

Gabriel SEGUÍ I TROBAT, *El devocionari medieval del fons Gabriel Llabrés. Ms. Ll. 27 de l'Arxiu Municipal de Palma* (Rubrica, 18), Palma de Mallorca, Arxiu Municipal 2008, 136 pp.

La primera cosa que cal dir és que en el llibre que ara ocupa la nostra atenció, no hi ha sols estudi i transcripció dels texts del volum manuscrit de l'AM de Palma de Mallorca, Llabrés 27, ans també, encara que tipogràficament hi sigui com un apèndix, del manuscrit 14.060 de l'Arxiu de la Seu de Mallorca (111-122). Cal, però, una observació prèvia: tant com el darrer és una font per al coneixement d'una devoció mallorquina esbiaixada fins a la superstició, en el de l'Arxiu Municipal no acabem de conèixer la trajectòria que ja havia feta abans que arribés a les mans d'En Gabriel Llabrés (i a través d'ell, a l'actual Arxiu Municipal de Palma de Mallorca); l'autor considera que és d'origen valencià (cf. p. 107), encara que la presència de pàgines de Ramon Llull ara també ens faria pensar en Mallorca, però exactament igual podria ésser valencià, car és cosa sabuda que València i els seus grups de beguins i beguines, són els primers continuadors de Llull, que entorn del 'praesbyter Maioricensis', Bernat Garí, deixaren mostres de creativitat literària lul·liana immediatament després de la mort del Doctor Il·luminat. Pels fragments de Ramon Llull tampoc no es pot excloure origen català, car és documentada la presència de texts lul·lians al Palau Reial de Barcelona a començaments del segle XIV i abans del 1345 també consta que un dels beguins de Vilafranca del Penedès posseïa un opuscle de fra Ramon Llull.

Sigui, doncs, la que sigui la localització primitiva de l'actual ms. Ll. 27, el cert és que ens dóna una percepció viva d'una forma de religiositat mallorquina en llengua catalana: benvingut, doncs, el llibre de Gabriel Seguí, per allò que ja és i per allò que convida a fer en el futur.

És, no cal dir-ho, el resultat d'un treball molt seriós entorn el ms. Llabrés 27, tant a l'hora de presentar el volum (6-58), com en la de transcriure'n els texts (59-109).

Segurament pel fet d'haver estat escrits en el manuscrit que ens ocupa al llarg de molts anys, si no de segles, i d'haver-ho estat per mans o persones diverses, el conjunt de texts del Ll. 27, no ajuda gens a dibuixar, ni que només sigui mentalment, la fesomia del compilador. Els texts s'enceten amb un calendari de festes de cada un dels dotze mesos de l'any (60-70): automàticament hom pensaria en un clergue obligat al rés del breviari, si ja no en un capellà amb vistes a la missa; però també podia servir a un jurista a fi de recordar quins eren els dies feiners en els tribunals o corts; el fet d'ésser en llatí vol dir que havia estat copiat de les pàgines inicials d'un missal o breviari o d'un llibre de dret judicial.

Segueixen dos textos curts, un de memòria de la Passió, l'altre de les coses que un 'savi peccador' ha de tenir presents (70-71); segueix, introduït com si fos una hora de l'ofici diví, un text relativament llarg, intitulat *Confessions e iustificacions molt sanctes e segures del saui peccador qui ab temps s'aparella a ben viure e morir* (71-77), completades amb un cert diàleg, en llatí i en català, entre Jesús i Maria, amb una breu intervenció final de santa Magdalena, perquè el diàleg s'hauria escaigut en la festa de la darrera (76-77). Segueix una secció escrita en llatí, dins la qual tant podem trobar peces que s'acosten a la superstició (*Oració per curar de mal de queixal*, *Oració de protecció contra tot mal*) com la rècula de títols dels capítols de l'*Arbor vitae cruci-*

fixi Iesu d'Ubertino de Casali (80-81) o el text sencer de les parts variables de la *Missa devotissima quinque plagarum Domini nostri Iesu Christi* (86-88, dins la qual podem llegir un *Tractus sive prosa quinque plagarum* —ara en diríem seqüència— digne d'ésser degustat); segueixen algunes oracions, la primera de les quals és per a algú que es dedica a l'estudi (núm. 26) i una altra (núm. 28), que completa la de la pàg. 70, núm. 5, cosa que porta a suposar que el copista d'ambdues no fou la mateixa persona; i encara es repetirà a la pàg. 108, núm. 43. Tot seguit arriben els dos llargs fragments de Ramon Llull, *Llibre de primera i segona intenció* (88-94) i *Llibre què deu hom creure de Déu* (94-105) i amb el fragment sobre les quatre virtuts cardinals i les quatre característiques del cos glorificat i les del condemnat (105-106) s'acaba la nostra part, car les poques anotacions noves ja no són en línia amb les anteriors. No em veig amb cor per a aventurar una fesomia, ni que només sigui sociològica, dels qui escriviren el Ll. 27; m'atreveixo, però, a preguntar si la repetició tres vegades del «Christus vincit...» (Núms. 5, 28 i 43) no delata d'alguna manera que la identitat personal dels tres possibles copistes era diversa en cada cas.

Coneixem ja el contingut del llibre; diguem quelcom de l'aportació de l'editor en l'estudi introductor. És encertat d'assegurar en el possible lector una idea clara de la diferència entre un llibre d'hores portador de pregària oficial i un devocionari personal, fet a mida de les preferències de l'usuari; han d'ésser agràides les informacions sobre la materialitat del Llabrés 27, encara que hom hauria manifestat un agraiment complementari si, seguint l'exemple de Gabriel Llabrés, que informà de l'existència de nou quaderns en la constitució material del volum, trobéssim, en el quadre de la pàgina 21, quina és la situació actual de cada un dels fascicles, quants folis dels inicials s'hi han salvat i quants li'n manquen: saber-ho ens hauria ofert la possibilitat almenys de preguntar-nos si entre la situació material primitiva del volum i la d'ara hi havia diferència i, en cas que n'hi hagués, quina, i sobretot si hi manca text.

La transcripció es llegeix sense entrebancs, i això vol dir que ha estat realitzada a consciència; això no obstant, en treballs d'aquesta naturalesa sempre hi ha alguna excepció que confirmi la regla: a la pàgina 84, el núm. 23 ens n'ofereix dues mostres: en la línia 4: «...la mia penitència no ha basta a satisfacció...», suposo que ha d'ésser: «...la mia penitència no habasta a satisfacció...»; i quatre ratlles més avall: «...per la tua bondat no perescha la tua obra; per la mia iniquitat reguonex, donchs, Senyor, a mi...»: no es llegiria de forma més encertada: «... per la tua bondat, no perescha la tua obra per la mia iniquitat; reguonex, donchs, Senyor, a mi...»? M'he entrebancat dues vegades amb la mateixa grafia: a pàg. 81, lín. 3, llegeixo «...a lapis...», mot repetit a la 85, lín. 14 des del final de la caixa d'escriptura: «...a lapis...», és a dir, «...alapis, / amb bufetades». En la mateixa pàgina topem un mot estrany: «Neruiuene...» (lín. 7 del final), però deixa d'ésser-ho partint-lo en dos i encara amb coma entremig: «Nerui, uene... (els nervis, les venes)». A la pàgina 80, núm. 14/70, la sentència «Omnium terribilium maxime terribilis es[t] mors...» em recorda la frase d'Arnau de Vilanova: «... Philosophus dixerit ultimum terribilium esse mortem...»: serà, doncs, fàcil d'atribuir les paraules al seu pare, el filòsof per antonomàsia, Aristòtil, en l'*Ètica a Nicòmac*.

El present llibre ens posa a l'abast de la mà un conjunt de texts, els més significatius i amplis dels quals són més doctrinals que devocionals; qui sap si l'autor d'aquest aplec de texts no compartia l'ideal d'Arnau de Vilanova en el volum segon dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, on propugnava l'objectiu del 'verus fidelis'. Qualsevol que fos la seva finalitat l'autor mereix un agraiment més que sincer per haver-nos-els ofert en aquestes pàgines, que pel sol fet de la seva existència conviden a continuar l'edició d'altres texts, esmentats en les pàgines 50-51, en els quals batega la sensibilitat religiosa personal dels catalans i mallorquins medievals: un tema que molts ja han estudiat, tal com demostra la llarga bibliografia de les pàgines 52-58, però que a cada nova edició de textos, ai las!, tothora inèdits, experimenta un impuls qualitatiu, que ajuda a un coneixement més complet d'aquella sensibilitat religiosa mallorquina medieval en llengua catalana.

Josep M. MARQUÈS, *Impresos dels segles XV-XVI. Biblioteca del Seminari de Girona*. Pròleg de Jaume de PUIG I OLIVER (Col·lecció Francesc Monsalvatge, 7), Girona, Diputació 2007, 256 pp.

En encetar aquesta recensió em temo que en algun moment no mantingui l'objectivitat i el sentit crític ben obert i per això, crec que el millor és dir-ne la causa. L'amic autor ja estava desnonat dels metges i no hi havia a fer altra cosa que aturar-li dins el possible la progressió de la implacable malaltia i allargar la seva presència i activitat entre nosaltres. Jo li volia fer una visita, amb la seguretat que seria la darrera, però volia que aparentment s'expliqués per una raó altra que la seva salut. L'excusa fou portar-li el primer exemplar de les lletres dels bisbes de Girona del segle XIV, llibre del qual ell era coautor. La nostra trobada i corresponent xerrada tingué lloc en el seu despatx de director de la biblioteca del Seminari. Suposo que per dintre ell sabia tant com jo mateix el sentit de la visita, però també el mantingué ocult i em seguí les aparences de normalitat, fent-me per la seva banda ofrena del darrer llibre seu, el títol del qual enceta aquesta recensió. Ja no ens trobarem més. És explicable que ara el seu darrer llibre em faci reviure sentiments personals que van molt més enllà de l'objectivitat que ha de presidir qualsevol valoració bibliogràfica. Si, doncs, el record personal em fés una mala passada, el possible lector en sabrà la causa i comprendrà la possible mancança.

El número set de la fitxa bibliogràfica correspon als títols publicats per la Diputació de Girona dins la «Col·lecció Francesc Monsalvatge», cinc dels quals fan constar l'autor, Josep M. Marquès: són inventaris d'arxius o estudis de fons bibliogràfics que, per primera vegada entren en aquesta secció, que tant abans com ara i després és oberta a aquesta natura de publicacions, si el o els editors tenen l'amabilitat de fer-ne arribar almenys un exemplar, perquè informacions arxivístiques i biblioteconòmiques han d'ésser posades a l'abast dels estudiosos interessats, que es poden trobar arreu del món. Per això és una satisfacció poder contribuir amb aquestes línies a fer conèixer l'existència de la «Col·lecció Francesc Monsalvatge», patrocinada per la Diputació de Girona.

I sense més preàmbuls, fixem-nos directament en el llibre. L'autor aprofita les pàgines prologals per precisar allò que conté i allò que no l'actual Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona, atès que no hi ha pas tots els fons bibliogràfics del bisbat, i l'origen heterogeni dels volums ací donats a conèixer i els donants d'alguns grups de llibres; sobretot les aprofita per queixar-se del fet que aquest catàleg s'hauria d'haver integrat dins un servei global destinat a posar a l'abast dels usuaris la informació sobre les riqueses bibliogràfiques de Catalunya, i del fet que el dit servei és inexistent (13-20). No cal dir que hom es considera en l'obligació d'associar-se al desig de l'amic difunt i de fer ressonar la seva veu a favor d'un servei, que no sols seria molt positiu per a la cultura del país, ans encara el col·locaria, tal com li pertoca, a l'alçada dels països europeus del seu entorn.

En Josep M. Marquès ens fa saber que la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona conserva dinou mil unitats bibliogràfiques anteriors al 1901 (14), cosa que la converteix en la més rica de les fins ara existents en la ciutat de Sant Feliu; els manuscrits o almenys la part procedent de Sant Feliu, havia estat, fa ja força anys, objecte del propi catàleg i ara ha continuat la feina amb els llibres impresos; setze d'aquestes unitats són incunables i, doncs, publicades d'estampa abans del 1501 (21-24) i cinc-centes quaranta foren estampades i datades durant el segle XVI (24-144).

D'aquests cinc-cents cinquanta-sis venerables volums el present catàleg ens ofereix fitxa descriptiva de cada un, que conté: nom de l'autor, títol de l'obra, lloc i any d'edició quan s'han pogut saber, i nombre de fulls o de pàgines; la fitxa és completada amb la signatura col·leccional del volum i, si existeixen com en el cas dels incunables, indicació d'allò que les grans col·leccions internacionals (pensem en el *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* per als incunables) diuen de l'obra i qui sap si de l'exemplar gironí; també recull les frases amb les quals anteriors propietaris deixaren constància del fet que el volum ha passat per les seves mans. En algun cas, com en el del núm. 20, recull de dues obretes de Francesc Eiximenis, la informació complementària és una

autèntica nova descripció de cada un dels impresos, de dues pàgines (25-27); la primera de les dites obres atribuïdes a fra Francesc Eiximenis, el *Tractat apellat Confessionari*, «emprentat... en la insigna ciutat de València» el 1502, porta un colofó, en el qual hom pot llegir: «...la qual obreta és stada treta del toscà en la present lengua cathalana» (25): Eiximenis escriví en toscà o és un altre cas (com el *De triplici statu mundi*) d'atribució d'un títol a un autor, al qual hom podia carregar tots els neulers?.

La informació bibliogràfica és completada amb un apèndix de reproducció de pàgines, que va de la 145 a la 226, en les quals podem veure directament característiques tipogràfiques de vuitanta-dos volums, i amb taula d'autors (229-237) i d'impressors, per ordre alfabètic de les localitats (241-247). Un dels serveis de l'actual catàleg és el de proporcionar informació altrament desconeguda sobre gironins que usaren algun o alguns d'aquests volums, com, per exemple, Antic Roca (conegut al seu temps amb el sobrenom d'Antirocà), de qui sabem que posseïa un volum d'obres d'Aristòtil (75/231) i que escriví un tractat d'aritmètica, present, encara que mutilat, en aquesta biblioteca (77/241); un parell de segles més tard, algun dels llibres fou d'Antoni de Bastero (134/504).

Abans de morir, l'amic tingué la satisfacció de conèixer el conveni entre institucions patrocinadores gironines i Generalitat de Catalunya per a la catalogació de monografies de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona i la difusió de les mateixes per Internet; en aquella ocasió ell manifestava el desig que «la Biblioteca del Seminari Diocesà de Girona pugui assolir l'estatut d'Institució no membre del CCUC (= Catàleg Col·lectiu de les Biblioteques Universitàries Catalanes), amb catàleg propi» (227). M'associo al desig de l'amic difunt, al qual és obligat d'agrair la immensa feïnada en l'arxiu i la biblioteca del bisbat de Girona, al servei dels investigadors, la recerca dels quals en resulta enormement beneficiada.

Josep Perarnau

La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII. Estudi i edició del ms. 405 de l'ACV. Joaquim MARTÍ MESTRE, Xavier SERRA ESTELLÉS (Monumenta Archivorum Valentina, X/I i X/II), València, Facultat de Teologia «San Vicente Ferrer» 2009, 330 i 388 pp.

En els segles XVI i XVII, el sotssagristà Pere Martí i els seus successors en el càrrec fins a ben entrat el segle XVIII (I, 180-185), encetà (el primer) i continuaren (alguns almenys dels següents) les anotacions en la *Consueta de la Seu de València* dels segles moderns, que ara els editors Martí i Serra acaben de posar en les mans dels estudiosos i dels interessats, en els dos volums indicats en l'encapçalament d'aquesta recensió. L'edició del text del manuscrit 405 de l'Arxiu Capitular de València ocupa el volum segon (X/II), mentre el primer (X/I) conté els estudis que els autors hi han afegit.

No cal dir que l'aportació bàsica és la del volum segon, perquè posa a l'abast del possible lector, especialista o no, un text valencià en part escrit durant el segle XVI i en part en el segle XVII, i és, doncs, un 'monument' escrit en llengua valenciana amb tota normalitat en un temps en què aquesta havia deixat d'ésser utilitzada com a mitjà de relació interpersonal en la cort reial o príncipesca de la reina Germana de Foix, o del duc de Calàbria o de la marquesa Mencía de Mendoza, o dels seus successors, i prest arribaria la substitució (cas del contemporani Antoni Beuter) de la llengua valenciana popular per la d'uns valencians que s'expressaven en una altra. En tot l'àmbit de la llengua catalana en aquest moment és capítol d'aportacions constants la descoberta i l'edició de mostres textuais dels segles moderns, omplint així des d'un punt de vista literari uns temps pràcticament més que oblidats, desestimats, sota la categoria de 'decadència': la *Consueta de la Seu de València* n'és una aportació de primera categoria i és d'estricta justícia remerciar-ne, en la part que correspongui a cadascú, tots aquells que han contribuït a fer-la possible, el nom dels quals, ultra el dels dos editors, figura en les primeres pàgines de l'obra (I, 9-17).

Dit això, m'atreviria a afegir que la materialitat del text ací editat és només un element de l'obra, l'objectiu, i que l'altre, no menys bàsic, és la subjectivitat de l'autor o la forma com Xavier Serra Estellés ha mirat o contemplat l'objecte de la seva recerca; ens ha obert els seus pensaments en les darreres pàgines del primer volum, significativament intitolades *Anakefalaisis. Reflexions d'un capellà del segle XXI*: li ha calgut una bona dosi de capacitat recapituladora per esprémer i aplegar les gotetes de teologia que era possible de descobrir en el seu text. L'autor, en efecte, tenint en compte les aportacions, particularment les germàniques, de la primera meitat del segle XX (les «dels Odo Casel (+1948) i de les Maria Laach»: 312), no pot ésser excessivament optimista sobre la vàlua teològica del text d'En Pere Martí i dels seus continuadors, sobretot contemplat des de la situació teològica dels primers anys del segle XXI.

Però possiblement la perspectiva caldria que fos la contemporània de l'elaboració de la *Consueta...*, que significativament començà en moment poc posterior a la ruptura introduïda dins la Cristiandat Occidental per les diverses declaracions públiques de Reforma, i, doncs, d'una forma o altra, plenament inspirada pels principis i idees que presidirien la vida cristiana de les zones europees del catolicisme, els de la Contrareforma. Potser a València (cf. I, 41-52), qui sap si amb més força que en d'altres contrades, la societat cristiana i catòlica era presidida certament per formes de religiositat més intimista, resultants de les lliçons de *La Imitació de Crist*, i manifestades d'acord amb els ordes religiosos nous com els caputxins, els jesuïtes o els carmelitans descalços; la insistència en la religiositat interior o en una vida fortament ascètica trobava confirmació en les visions, revelacions i d'altres manifestacions de reconeixement diví. D'altra banda, i com a reacció a les negacions antieclesiàstiques de les diverses Reformes, la Contrareforma dels Àustries hispànics s'abellia a enfortir la solidesa i la grandiositat de l'Església catòlica, apostòlica i romana (i, no cal dir-ho, també a través d'aquella gran vergonya del cristianisme, que era la Inquisició Espanyola, de la qual no m'atreviré a parlar ací); no hi havia, doncs, cap contradicció entre la predilecció per una manera fortament ascètica de vida cristiana amb les corresponents manifestacions místiques d'una banda, i la voluntat d'enfortiment i engrandiment de les institucions d'Església, de l'altra (cf. I, 53-77), cosa que a València es manifestà, per exemple, en la presa de posició del poble valencià, capítol de la Seu inclòs, a favor de les manifestacions de santedat de mossèn Jeroni Simó. És, segurament, per aquests camins específics de la Contrareforma en les nostres terres, on es trobaria un cert sentit teològic subjacent a la gran construcció humana, que és la *Consueta de la Seu de València* d'En Pere Martí i dels seus successors en la sotssagristia de la mateixa Catedral valenciana, igual com també ho seria la magnitud de la mateixa seu dins la societat valenciana d'aquells segles.

Perquè si en el llibre un detall em sembla innegable, aquest és la perfecció amb què dalt el Miquelet encaixen a la seva manera «ad maiorem Dei gloriam», tant els tocs de totes les campanes, les grosses amb noms propis i «les chiques» anònimes, d'una banda, i de l'altra, en la planta baixa de la Seu, les anades i vingudes i tots els moviments, amidats fins al detall mil·limètric, dels centenars de servidors de la catedral de València en totes i cada una de les capelles i en tots i cada un dels altars i altarets, però sobretot en el cor entorn l'Altar Major, actuant de forma col·lectiva o individual. Pere Martí i els seus sotssagristans successors deixaren ben dibuixats i detallats en llur *Consueta...* tots els passos i els gests i les peces litúrgiques amb què els oficiants s'havien de revestir i àdhuc els armaris en què cada una d'aquestes s'havia de desar, amb vistes a l'acció litúrgica de tot un any. El resultat no és un ,romanç', que obligui a no deixar la lectura fins al final, però sí el ,llibret', que consigna tots els detalls d'una representació, destinada a ésser traduïda en la pràctica al peu de la lletra amb el convenciment que en el seu conjunt i en cada detall reflectia o repercutia d'alguna manera la litúrgia celestial. La serietat amb què dibuixaven i sobretot practicaven conjunt i detalls segurament és mereixedor d'una certa valoració també en el pla de la teologia. En posaré un cas, el de trenc d'alba de la vigília de Nadal:

«E començat laudes, toquen a laudes, ço és, que aventen [la] Morlana y doblen l'altra, y paren-la; e fan hun gran repich de totes les campanes, que dura una hora poch més o

menys. Aprés aventen tots los senys y campanes que poran aventar, fins a les quatre hores y mija. Y per ço los escolans deuen amprar tots los escolans de les parròquies, y tots sos amichs y ajudants que poran haver. A les quatre hores y mija dexten caure-les [f. LXXXX-VIII] de una en una, axí com les han pujades. Y fan hun bell repich fins qu'és hora de tocar alba, tocades cinc hores. Y sellavòs aqueden e toquen alba [ab lo Manuel]. E acostumen los escolans de la Seu fer hun bon almorsar en lo Fossaret a tots los qui-ls han ajudat, y pregar-los que-ls ajuden a tocar la vigília de la oració del vespre» (II, 182).

Ja sé que aquesta repicada general de campanes de la Seu i de totes les parròquies de València a trenc d'alba la vigília de Nadal, ara provocaria l'aïrada protesta ciutadana de tots els qui es considerarien destorbats a l'hora de dormir, però em pregunto si en els segles XVI i XVII per a la societat valenciana, en aquells moments civil i cristiana alhora, aquella repicada general de campanes no tenia altra significació que la de proporcionar als escolans o sagristans de la Seu i de totes les parròquies de València l'ocasió de fer un bon esmorzar de germanor, pagat pels de la Seu. En la suposició que per a aquells ciutadans i cristians, sagristans inclosos, la significació de repicada i esmorzar es localitzés en algun punt més elevat que el païdor de cada sagristà, em permetria de formular la hipòtesi, ni que sigui demanant-ne perdó, que tant Odo Casel com Maria Laach, segurament l'haurien trobada i assenyalada. Un punt de referència podria ajudar a formular la hipòtesi: A mitjan segle XVII, una mica arreu d'Europa també a València (Ara Christi, prop Puçol), s'estengué una onada d'espiritualitat que es manifestà en la creació de cartoixes noves: fins a quin punt aquella forma d'espiritualitat en estat pur (Carthusia, numquam reformata, quia numquam deformata), ben lluny tant dels barroquismes litúrgics que devien imperar en la Seu de València i en la nostra *Consueta*, com dels juridicismes en el govern de l'Església i en el control mental damunt la societat desplegat per la inquisició: uns i altres, els representants dels tres «braços» d'aquella societat cristiana, segurament, per no sé quins vasos comunicants, devien viure de les tres conviccions acabades d'esmentar; quina 'teologia' en devia resultar, però certament seria interessant d'esbrinar-la i sobretot de descriure-la.

* * *

Abans ha resultat clar que la *Consueta de la Seu de València* dels segles XVI i XVII té importància substantiva pel fet d'haver estat escrita en valencià en un moment en què les capes superiors d'aquella societat es començaven de decantar pel castellà. Per això cal dir-ne quelcom.

I el primer que cal dir-ne és que una bona quantitat de pàgines són dedicades al tema, obra d'En Joaquim Martí Mestre, que d'aquell valencià en fa la següent valoració global:

«És una llengua moderna, desprovista dels arcaïsmes del període medieval, sense dialectalismes cridaners, al mateix temps que genuïna, i poc afectada encara per la interferència castellana. Aquest model de llengua serà a grans trets continuat per part de les mans successives que intervenen en el llibre. Tinguem en compte que es tracta d'escrivans familiaritzats amb l'escriptura, bons coneixedors de la nostra tradició escrita i també del llatí» (I, 82).

Aquesta valoració de síntesi és el resultat d'un doble treball pacient, que omple moltes de les pàgines de la present edició: en primer lloc de l'estudi gramatical que, començant per les grafies i la fonètica, segueix amb una anàlisi detallada de cada una de les parts de l'oració (I, 83-157); i en segon lloc amb una taula exhaustiva en primer lloc de tots els personatges i dels topònims que compareixen en el text, on són aplegades les notícies personals que hi figuren (I, 187-215), i amb un vocabulari també exhaustiu de totes les paraules documentades en la *Consueta...*, moltes de les quals són desconegudes del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (I, 217-289). Aprofitaré l'avinentsa de trobar-me en zona de text per dir que el capítol inicial dedicat als tocs de campanes no sols és ric en el camp del seu vocabulari propi, ans també per nombre

d'observacions pròpies d'un temps, en què calia viure sense electricitat ni rellotges individuals: en donaré una mostra, que defineix el moment en què comença de fosquejar: «... començant de fosquejar, quant escassament conexen hun diner de quina moneda és» (II, 17). No cal dir que no manca ni la descripció del manuscrit, base de l'edició (I, 159-185), ni la 'ratio editionis' (I, 291-295), ni la bibliografia (I, 297-308).

Tant els autors com totes les institucions que han feta possible aquesta edició mereixen el màxim d'agraïment perquè han posat a l'abast dels estudiosos un text bàsic per al coneixement de com era escrita la llengua valenciana en els segles XVI i XVII, per la qualitat de l'edició i la dels seus complements tant històricodoctrinals com filològics. De cor, grans gràcies per aquest estudi d'una de les cares de la llengua catalana de l'anomenat temps de la Decadència.

Josep Perarnau

Príncipe ADALBERTO DE BAVIERA y Gabriel MAURA GAMAZO, *Documentos inéditos referentes a las postrimerías de la Casa de Austria en España*. Vol. I: 1678-1697. Vol. II: 1698-1703, Madrid, Real Academia de la Historia. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2004, 1440 pp. entre els dos volums.

La casa de Baviera es veié implicada en els esdeveniments centrals de la Guerra de Successió sobretot pel fet que, els defensors del pas de Viena a París de les sobirania dels diversos regnes de la branca Habsburg hispànica, haurien excogitat i aplicat una dinàmica en dos temps, el primer dels quals era convèncer Carles II Habsburg de deixar els seus regnes a un príncep de la casa de Baviera. Tothom veia que aquella era una jugada que acabaria posant la successió dels regnes d'Hispania a les mans de França, fent-la passar, doncs, de la casa d'Habsburg a la casa d'Anjou. Era, doncs, normal que l'Electeur de Baviera manifestés un interès positiu a tenir a l'abast de la mà tota la possible documentació, que, essent en general escrita en alemany, ara és traduïda al castellà i posada a l'abast dels estudiosos en els dos volums indicats en el títol. No sempre les referències a Catalunya en general o a algun dels seus punts en particular (Barcelona, sobretot, però no sols a la ciutat comtal) deixen d'ésser desiguals, però a mesura que passa el temps la informació esdevé més sovintejada i arriba a ésser gairebé abassagadora.

Limitant-nos als darrers quatre anys del segle XVII, trobem, en primer lloc, una atenció poc menys que malaltissa a la possibilitat que la reina, muller de Carles II, restés en estat i degué arribar un moment en què tot Europa estava abocada al balcó pendent de saber la notícia de si la reina havia tingut la regla. Ho dic amb totes les lletres, a fi que el possible lector s'adoni que no ha calgut arribar a la civilització de les comunicacions electròniques perquè tothom estés pendent del fil d'una notícia d'intimitats femenines. El desengany de la manca d'embaràs desembocà en la necessitat de conèixer el nom de la persona que el rei Carles II elegiria per successor, cosa que hauria permès de desvelar quin dels dos o més pretendents es podia considerar més ben situat en la cursa successòria. El testament, fet públic immediatament després de la mort de Carles II, entorn les dues i cinquanta minuts de l'horabaixa del 1 de novembre del 1700, establí aquest orde de successió: 1) el duc d'Anjou; 2) el duc de Berry; 3) l'arxiduc Carles d'Àustria; i 4) el príncep del Piemont (1350).

I en aquelles circumstàncies, ensenyant clarament les seves cartes, França havia anat enfortint la seva intervenció, també militar, al Principat de Catalunya (els Comtats ja els tenia en virtut del Tractat dels Pirineus), encara que els darrers temps, segurament per no crear una opinió pública en contra, havia contingut la seva febril activitat dins els límits de la propaganda política, mirant de convèncer i d'establir una xarxa de partidaris en llocs de responsabilitat col·lectiva.

La documentació publicada en els dos volums que ara ens ocupen pertany només a una de les dues parts en conflicte i la impressió que dona a mesura que el lector es va acostant al desenllaç, és que mancà en la partida austríaca una direcció que tingués clara la meta i assenyalés en

cada moment les decisions estratègiques. No tenint a l'abast de la mà, ací almenys, un recull documental de la partida francesa, és impossible de dir si en aquest punt el partit filogàl·lic tingué sempre ben clares les idees tant sobre els objectius com sobre els passos per a arribar-hi, però una cosa és innegable: aquest és el partit que s'endugué l'aigua al molí i isqué vencedor de la contesa.

Dit això, cal deixar ben clar un extrem: la documentació filoaustríaca aplegada en aquests dos volums és de primeríssima categoria i objectivitat, en el sentit que procedeix dels màxims representants de la facció: de l'emperador d'Àustria i dels seus dos fills, de la parella que en aquell moment regnava en els diversos estats hispànics, o de les persones de llur més estricta confiança, tant personal i familiar com política, fins a la categoria d'ambaixadors, entre els quals podem saludar els bisbes de Solsona, primer (Joan de Santamaria Alonso: 1694-1699), i després el de Lleida (Joan Santamaria Alonso de Valeria: 1699-1700), ambdós successivament ambaixadors de Carles II davant l'emperador d'Àustria. D'entre les d'aquest pom de VIPS destaquen les informacions del metge alemany dr. Geelen, enviades al príncep elector del Pfalz (Palatinat), que el devia haver enviat a Madrid, a través de les quals hom pot seguir, amb coneixement de causa i vocabulari tècnic d'aleshores, la trajectòria de la malaltia del rei, amb els seus constants alts-i-baixos de refetes i recaigudes.

Un detall semblaria que es pot retreure tant al partit francès com a l'austríac: per allò que en sabem, el primer mirà d'assegurar-se aquells VIPS que proposarien la successió al rei en els darrers moments, de l'altre en sabem de forma explícita que no podia (o no volia) sentir a parlar de convocar corts i mirar que decidissin elles el nom del successor. Entre els dos partits sembla haver existit un comú denominador, el de limitar a l'elit social i política el cercle de les persones que tenien dret a intervenir en l'elecció del successor, evitant qualsevol forma de decisió del poble, és a dir, aleshores, dels tres braços. Una de les hipòtesis (p. 1330) demanava que «el Reino junto en Cortes determinase sobre este punto [de la successió]», sota una Junta de Govern formada per l'arquebisbe de Toledo i pels Presidents de Castella i Aragó, l'Inquisidor General i algun altre membre. Ni els uns ni els altres no ho devien prendre seriosament. Què hauria passat si la cort dels regnes i terres de la Corona d'Aragó i la de Castella haguessin votat diferent? Una cosa és certa: el 1412, en el Compromís de Casp, Benet XIII havia assegurat que una (almenys simbòlica) representació dels tres estats peninsulars de la Corona tinguessin vot i veu en la designació de successor; els darrers mesos del 1700, en canvi, tot es trobà en les mans d'un petit grup de curials: representaven qualcú o quelcom fora d'ells mateixos?

Les referències a la realitat catalana no es troben uniformement repartides pels dos volums. Així, per posar un cas, les pàgines dels darrers anys del segle XVII només ens ofereixen informació de dos extrems: les successives revifalles del rei, que gairebé fins al darrer moment alimentaren esperances de successió, fins que la pàgina 1147 ens diu clar i net que s'han perdut de forma definitiva les referides esperances: així ho donava a entendre la lletra del dr. Geelen del 14 de gener del 1700 a l'elector del Pfalz/Palatinat (i un altre curial ho confirmava el 20 de juliol: p. 1250). L'altre era la situació de misèria en què els responsables feien viure els soldats del Príncep de Darmstadt a Catalunya: d'una banda, no cobren (1104), de l'altra es moren materialment de fam (1134, 1136, 1154); i, de més a més, en cort reial és constant la xerrameca sobre la necessitat de reforçar l'exèrcit estacionat a Catalunya (1250, 1281, 1283, 1285, 1304).

Mentrestant, a mitjan 1698 una notícia recordava que l'estol francès s'havia estacionat davant Roses (p. 774) i una altra que els francesos no acabaven d'evacuar Barcelona (p. 705, gener del 1698) després del setge i el bombardeig de l'any anterior, situació que és segurament el punt central de les informacions entre les pàgines 550 (maig del 1696) i la 675 (setembre del 1697), setge del qual hom deia a la cort, que, si acabés malament, «pérdida tan importante podría intimidar a la corte española hasta el punto de favorecer a un hijo Delfín, ya que son muchos los que opinan que sólo de este modo puede salvarse España de la invasión francesa» (643); «Si Barcelona queda en poder de Francia no tendrá España salvación» (672). Barcelona no fou conquerida pels francesos, perquè «la defensa de la plaza fue heroica»; «la guarnición

salió intacta» i capitulà sota condicions excel·lents, que demostrarien la poca confiança dels francesos en les seves pròpies forces (675; el text de la capitulació es transcrit en les pàgines 652-658); és resumit amb cert detall un fet d'armes del príncep de Darmstadt entre Maçanet de la Selva i Hostalric el primer de juny del 1696: els francesos dominaven Girona i en sortien i hi entraven a pleret (552). En una paraula: «No obstante el gran temor por la suerte de Cataluña, no se hace nada para defenderla» (XII 1696: p. 594), només xerrameca: aquestes pàgines en van plenes, i entre d'altres notícies ,positives', hi ha la de l'enemistat entre el virrei, Francisco de Velasco, i el cap de l'exèrcit a Catalunya, príncep de Darmstadt, que, si calia, acabaria de ,clarificar' la situació (628 i 629).

Potser l'interès d'aquesta obra rau en el fet que Catalunya només hi és tinguda en compte en tant que afecta el o els objectius d'un dels bel·ligerants, i en tant que la seva situació podia equilibrar o desequilibrar la balança a favor o en contra d'un dels dos contrincants. I aquells darrers anys del segle XVII només un dels dos (França) s'atreu a portar la guerra a Catalunya mateix, amb l'ocupació militar de part del territori i diverses operacions navals, centrades en el setge i el bombardeig de Barcelona el 1697. La veritat és que la documentació ací aplegada gairebé obliga a preguntar (i preguntar-se) si els capdavanters del partit imperial estaven tan cegament segurs que l'herència seguiria en la Casa d'Habsburg, que no semblen ni haver-se interessat a estar informats d'allò que l'altre partit maquinava ni de quins eren els seus col·laboradors. Per això hi hagué entre ells tantes acusacions després de coneguda la decisió de Carles II.

Però el pitjor encara havia d'arribar i la recensió del llibre del prof. Hernández Cardona ens en dirà quelcom.

Josep Perarnau

Francesc Xavier HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc RIART I JOU, *Els exèrcits de Catalunya 1713-1714. Uniformes, equipaments, organització*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2007, 350 pp.

L'aportació de cada un dels successius capítols del present llibre és resumida pel mateix autor de la manera següent: «El capítol primer és un resum històric dels principals fets militars de la campanya. El capítol segon passa a reflexionar sobre les opcions que tenia Villarroya per assolir una victòria en termes relatius, cosa que sens dubte va aconseguir en aguantar la pressió del setge durant més d'un any. Tot seguit es fa un resum sobre les formes de combat i d'organització militar del segle XVIII des de les lògiques que va imposar la universalització d'ús del fusell amb baioneta. El capítol quart explica els ritmes de creació de l'exèrcit català. I el cinquè dóna llum sobre el caràcter professional i multiètnic de les unitats catalanes. El sisè detalla les característiques de l'equipament i uniformes dels soldats catalans, i el setè para atenció en els aspectes de logística, fortificació i armament. Finalment, l'últim capítol ofereix una panoràmica de la uniformitat de cada unitat catalana, on domina la informació iconogràfica» (8-9).

Aquest és el nucli central del llibre, al qual s'han d'afegir tant una introducció bibliogràfica com un apèndix documental, que retindran la nostra atenció d'ací a uns moments. Abans, però, voldria tenir la satisfacció d'assenyalar un o dos detalls qualitius d'aquell setge, que s'acabà l'onze de setembre del 1714: el primer fa referència a la resposta de tot el poble de Barcelona els dies abans i el mateix d'aquella data fatídica: aquelles hores tothom, homes, dones i fins i tot criatures, es llençaren a defensar la ciutat contra els primers soldats hispanofrancesos que hi penetraven pels esvorancs produïts per les bombardes o les mines en les muralles entre el Baluard de Santa Clara i el del Portal Nou (344): el segon és que quan, cap a les tres de la tarda, l'entrada de soldats hispanofrancesos dins la ciutat fou imparabile i tota resistència inútil, els responsables de la defensa feren tocar a parlament, se suspengué el foc i la Ciutat de Barcelona capitulà, evitant així, primer, que tota la població fos passada a sang i a foc i després el

pillatge sistemàtic dels soldats vencedors. A diferència de Numància, Barcelona continuà existint i es pogué refer, segurament perquè hi seguia bategant l'heroisme d'unes quantes hores abans, que es volcà en tot allò que podia fer reviure la ciutat.

La introducció (11-21) passa revista als llibres que durant els tres segles que van del XVIII al XXI, s'han ocupat de l'heroica defensa de Barcelona, començant per Francesc de Castellví, «una de les figures més excepcionals i rellevants de la historiografia catalana, tant pel que fa a la riquesa de la documentació acumulada, com pel rigor i mètode absolutament avançats per l'època», i les seves *Narraciones históricas*, «font absolutament fonamental per conèixer la Guerra de Successió i la Campanya Catalana de 1713-1714» (12), de la riquesa de la qual visqueren autors com Salvador Sanpere i Miquel (16) o Santiago Albertí (17); Víctor Balaguer ha estat vist i qualificat pels historiadors següents de la pitjor manera possible, quan el declararen 'romàntic', però per a l'autor hauria estat «l'autèntic geni ordenador de la història de Catalunya» (14) i és de doldre que Mateu Bruguera no posés a l'abast de tothom les referències a les seves fonts. Fins i tot el malaguanyat Ernest Lluch arribà a hipotitzar la possibilitat d'una política de trajectòria contraposada, és a dir, austriacista, després de la supressió de les Constitucions de Catalunya per obra del *Decret de Nova Planta*. Però ningú no s'havia ocupat fins ara dels aspectes purament militars d'un camp d'estudi tot ell militar per naturalesa.

Per això l'autor ens diu que ha concentrat la seva atenció en «la dimensió militar del conflicte de Successió i més concretament sobre les opcions catalanes... pel que fa a organització, equipament, uniformologia i armament de les unitats militars i milicianes» (20), a base de les anotacions d'ingressos de soldats ferits o difunts a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona els catorze mesos del setge on constaven amb detall la manera com cada un anava vestit i quins objectes portava, conservades a la BC, *Fons de l'Hospital* (297-334 i 339-342), o de les de l'Arxiu Reial (ACA), *Cauteles i Albarans del Diari del Consell de Cent* (335-338) i, no cal dir, del fons propi de la Generalitat: *Dietari de la Junta de Guerra, Deliberacions i Dietaris, Dietari de deliberacions en lo tocant als fets de guerra, Cauteles i albarans*, on consten les quantitats pagades per roba destinada a uniformes dels diversos cossos d'exèrcit.

De camp d'estudi no en manca. Cal només recordar que quan el 9 de juliol del 1713 el general Guido von Starhemberg, general en cap de l'exèrcit de l'arxiduc Carles, s'embarcava amb les seves darreres forces militars en direcció a les terres de l'Imperi i, doncs, Catalunya restava desassistida dels exèrcits de les potències aliades que fins aleshores havien lluitat contra el pas dels regnes hispànics a la casa de Borbó, i, conscient d'allò que li esperava a mans de Felip V, ben visible tant a València com a l'Aragó, els braços militar i reial acabaven de decidir els dies 5 i 6 del mateix juliol proseguit la lluita en defensa de les pròpies *Constitucions i altres drets* i de la pròpia personalitat jurídica pastada de llei i llibertat per a tot un poble, les autoritats tant de la Generalitat com sobretot les de la Ciutat de Barcelona es trobaren en la necessitat indefugible no sols d'haver de planificar ans de construir pràcticament del no-res tot un sistema defensiu: aquest és el tema de la segona part d'aquest volum, dedicada a l'*Organització de l'exèrcit català* (67-102): i de fet, el dia 9 començava l'acordament de voluntaris per als diversos cossos militars ja existents o que eren creats aquells mateixos dies (cf. 105-110).

En aquesta segona part trobem tota la informació sobre les múltiples unitats militars que durant aquells catorze mesos formaren l'exèrcit de Catalunya, des de llur constitució, tropa de la qual cada unitat constava (moltes responien a la diversitat d'origen dels soldats), armament que els era proporcionat, quantitat de les pagues i en particular elements de l'uniforme (que és segurament la part més vistosa del volum: 184-295), on no manca informació paral·lela sobre l'exèrcit assaïtant (290-295) i camp d'actuació i accions defensives en què cada unitat intervingué. No són oblidades les unitats que actuaven fora de Barcelona, no sols a Castellciutat, Hostalric i Cardona (el darrer punt de sobirania catalana fins a la rendició del 18 de setembre del 1714), ans també els miquelets que saltaven d'un punt a l'altre i així encara pocs dies abans de la rendició de Barcelona obtenien resultats satisfactoris a Talamanca i a Sant Llorenç Savall.

Per aquestes entorn de tres-cents cinquanta pàgines ens ha passat davant els ulls, com en una cinta, l'activitat bèl·lica de Barcelona durant aquells catorze mesos que anaren del juliol

del 1713 al setembre del 1714, on podem veure tant les decisions de la Vint-i-quatre de Guerra com les víctimes que, mortes o ferides, entraven en l'Hospital de la Santa Creu; elles també ens informen de la participació del poble de Barcelona en aquella defensa, fins a les heroicitats dels darrers moments. No cal dir que les novetats de cada dia causarien el corresponent impressió en aquell poble, que tindrien una manifestació en el seu ideari col·lectiu —ara en diríem opinió pública— i que aquesta influiria en les decisions dels responsables. Un parell de vegades almenys, l'autor ens recorda que les visions de l'ermità Bartomeu de Sant Llorenç del Munt foren tingudes en compte fins al punt que, per les seves indicacions, la Generalitat donà patent de Coronel de Cavalleria a Pere Brichfeus (p. e., 202). I hom es pot preguntar (i potser la *Gazeta de Barcelona* permetria de donar-hi alguna resposta) com reaccionava l'opinió pública als fets bèl·lics concrets i a la situació que en resultava i fins a quin punt la dita reacció barcelonina era determinada per l'ideari col·lectiu d'una societat plenament barroca, amarada de Weltanschauung cristiana i posttridentina. Hom es pot preguntar, per exemple, si i quina importància, també bèl·lica, donaven el poble de Barcelona i tots els seus estrats socials sense excepció (fora, potser, d'algun 'esprít fort'), dels més elevats als més marginals, a l'exposició pública de la Bandera de Santa Eulàlia, 'cos sant de Barcelona'; o bé si fou convocat el poble a formes més solemnes de pregària per a situacions particularment amenaçadores i perilloses. Circularen per la ciutat durant aquells mesos 'profecies' que prometien una intervenció celestial a favor de Barcelona? L'autor mateix ens recorda que la decisió de continuar la guerra (juliol de 1713) anà acompanyada d'una «onada de fervor religiós» (154). En situacions de perill extrem, com aquell que, tant com passaven els dies, anava amenaçant la Barcelona assetjada, era normal que visions i profecies s'hi multipliquessin com bolets (la desesperança en la victòria s'havia d'equilibrar amb la predicció d'una intervenció celestial salvadora) i almenys ens consta que n'hi hagué una i es traduí en decisió militar. No puc fer altra cosa que assenyalar l'existència de la dita opinió pública i la seva més que possible capacitat d'influència en les decisions dels responsables de la situació general de la població i en particular de la defensa de la Ciutat.

En aquestes pàgines dedicades a textos no podem oblidar que Antonio de Villarreal, el cap responsable de la defensa de la Ciutat, «el primer que va fer... en acceptar el comandament va ser editar un petit manual d'instrucció» i que el mateix 1714, Francesc Ferrer publicava a Mallorca, Real Convento de Santo Domingo, un *Exercicio practico y especulativo de el fusilero y granadero. Explicacion de todos los movimientos, formaciones, perfiles y quadros que se le pueden ofrescer a un soldado puesto en el Batallón...* Existí, doncs, ultra la *Gazeta de Barcelona*, i les ja 'velles' *Ordenanzas militares del archiduque Carlos*, del 1707, una bibliografia del setge i defensa de Barcelona i seria interessant de tenir-la aplegada (97 i notes 145 i 146). I a la bestreta demano perdó per assenyalar una falta de llatí en un punt tan solemne' com el Penó de Santa Eulàlia: «...judicam causa...» diu a la pàgina 157, ja corregit en la 158: «...judica causam...», transcrit al peu de la lletra del *Salm lxxiii*, 22: però amb o sense falta de llatí, la frase bíblica proclamava que per a la gent que seguia immersa en món mental de Contrareforma i d'època barroca, la situació difícil de Barcelona era afer de Déu i que Ell s'havia d'espavilar a treure-li les castanyes del foc; i devien ésser legió els qui es consideraven intèrprets de quan i com i valent-se de qui ho faria. I així, a la seva manera, també eren combatents i llur conjunt un altre cos d'exèrcit.

* * *

En les pàgines 19-21 trobem algunes consideracions sobre la historiografia catalana del pas del segle XX al XXI, que són mereixedores que hom els dediqui un moment d'atenció. Partint del fet que en relació al tema del llibre «passa un segle sense que es revisin o s'incorporin noves dades específicament militars de la campanya 1713-1714» (19), l'autor es pregunta per les raons de la secada de tals aportacions; i s'aventura a donar-ne una: «Una de molt important radica en l'hegemonia de l'historicisme marxista en la historiografia catalana de final del segle XX, que va donar prioritat a l'economicisme i a l'estudi dels conflictes socials, menys-

preant aspectes que es consideraven *événementiels*' (subratllat de l'autor). Els temes militars eren considerats propis de l'èpica romàntica o de la ideologia militarista i per tant no rellevants, sempre conseqüència i mai causa, i per tant sense el suficient prestigi acadèmic» (19).

I no gaire més enllà: «La historiografia catalana dels períodes modern i contemporani va patir durant el darrer terç del segle XX una forta pressió i tutela dels àmbits polítics, que van dictar temes, prioritats i ritmes. L'ambient acadèmic, subordinat a les lògiques polítiques del poder i ofegat per l'hegemonia i control dels 'mandarins' i clans historicistes, va entrar en una dinàmica escleròtica. La pobresa de la recerca històrica dels períodes modern i contemporani a cavall del canvi de segle en va ser el resultat. La metodologia es va fossilitzar; la cúpula acadèmica va ser incapaç de reaplicar a la història les conquestes o metodologies assolides per altres ciències o disciplines, o generar-ne de pròpies i específiques» (20).

Des d'aquestes pàgines, que ja van cap als trenta anys dedicades als textos catalans antics, el crític no pot fer altra cosa, i ho fa amb plena convicció, d'afegir la seva veu a la de l'autor, en deplorar, per exemple, el fet que hagin hagut d'ésser publicades a Madrid les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, i en demanar que la recerca, descoberta i publicació de fonts per al tema de la Guerra de Successió o de qualsevol altre, siguin considerades elementals i prioritàries per a qualsevol investigació, sobretot quan es tracta de l'estudi de moments vitals en la història de Catalunya. I amb això, voldria dir un 'grans gràcies' a tots els qui darrerament n'han publicades.

Per tot allò, doncs, que aporta i que permet de preguntar (esperant que en un futur no massa llunyà algú hi doni resposta), sigui benvingut i aprofitat el llibre del prof. Xavier Hernández Cardona.

Josep Perarnau

Catálogo de los manuscritos jurídicos de la Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell, bajo la dirección de Antonio GARCÍA Y GARCÍA, La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell 2009, CXLII i 640 pp.

L'Arxiu Capitular d'Urgell ha publicat el catàleg dels manuscrits jurídics, que conserva la seva biblioteca. És un volum de 637 pàgines, elaborat per un equip d'especialistes en història del dret sota la direcció d'Antonio García y García, editat a la Seu d'Urgell el 2009.

La Biblioteca Capitular d'Urgell estotja cent dinou còdexs jurídics i vint-i-vuit d'altres amb textos de matèries no jurídiques, a més d'un bon nombre de fragments que, per la seva extensió, han estat repartits entre majors i menors. Sovint, cada manuscrit conté més d'una obra. Cronològicament, els textos d'aquests còdexs tenen datacions que van del segle IX al XVI. El present catàleg descriu de forma analítica i ben detallada tots els manuscrits jurídics, i en apèndix al final presenta de forma més sumària o de simple inventari els vint-i-vuit restants.

Els manuscrits jurídics, objecte del present catàleg, en formen el cos principal: comprenen el 'ius commune' amb les col·leccions del dret romà i canònic, els comentaris medievals a ambdós drets, alguns tractats, que els juristes elaboraven en exposar-ne diverses qüestions, i també un bon repertori del nostre dret català. Dins el bloc d'obres del dret comú, dominen i abunden més els manuscrits de dret canònic. També hi trobem canonistes, tant de la primera època, dels segles XII-XIII, com de més tardans, del segle XIV. En definitiva, pel que respecta a la història del dret medieval, aquesta biblioteca esdevé molt completa i proporcionada, ja que abasta les diverses classes de dret en les diferents èpoques, amb un bon nombre de tractadistes o juristes.

Quant al dret català, disposa d'una dotzena de volums que comprenen els *Usatges*, l'*Apparatus* de Bertran de Seva, la *Lectura dels Usatges* de Jaume de Montjuïc, les *Commemoracions* de Pere Albert, les *Assembles de Pau i Treva*, el *Directorium pacis et treugae* de Jaume Callís i el seu *De sono emisso o Sometent*.

En un manuscrit del segle XV, Ms. 2097, trobem un alumne vinculat a la Universitat de Lleida, Bernat Grech, que recollí i aplegà els ensenyaments jurídics sota el nom de *Quaestiones, consilia, allegationes* (més de 170).

En la formació d'aquesta important biblioteca, probablement hi contribuí el fet que alguns clergues estudiants de dret, en tornar dels seus estudis portaren amb ells els respectius manuscrits, i molts d'aquests finalment ingressaren en la biblioteca capitular d'Urgell. Per aquest motiu, la major part d'aquests còdexs són del Llenguadoc, seguits dels catalans, essent més escassos els procedents d'Itàlia o de la Península Ibèrica.

Si ens fixem més en el catàleg, veurem que el prof. Antonio García y García, ofm., ha estat el director de la present obra i ha comptat per portar-la a terme amb un equip catalogador, format, ultra pel director, per especialistes en la matèria: Martín Bertram (Institut Germànic d'Història del Dret a Roma); el professor Dr. Gérard Fransen (Université Catholique de Louvain-la-Neuve), ja difunt; el prof. Dr. Domenico Maffei (Universit  La Sapienza, de Roma), també difunt; la seva filla, la Dra. Paola Maffei (Universit  di Siena); el prof. Antonio Pérez Martín (Universidad de Murcia); i el signant d'aquestes línies.

Per causa dels problemes de salut del director de l'obra, passaren a  s­ser-ne redactors finals i editors els membres del propi equip, el prof. Dr. Martín Bertram i la prof. Dra. Paola Maffei. La introducció fa constar quins manuscrits ha tractat i estudiat cadascun dels autors.

També han col·laborat: en la revisió dels textos castellans Marta Pavón Ramírez, que és alhora l'autora de l'estudi sobre els gravats dels còdexs, i en la dels textos catalans, Benigne Marqu s, arxiver capitular. Els índexs del catàleg han estat confeigits per Andrea Bartocci, de Roma. Tal com també indica la introducció, en el curs de l'elaboració d'aquesta obra han estat necessàries diverses consultes a algunes persones, a les quals manifestem des d'ací l'agraïment en nom de la direcció. Certament, l'obra ha estat elaborada per tot un equip internacional d'especialistes en la matèria i la mateixa edició del volum també ha estat realitzada gràcies a una participació internacional dels impressors, ja que la fotocomposició del manuscrit ha estat feta per «Studio Grafico e Disegno» de Roma i la impressió ha estat obra d'«Arts Gràfiques Bobal », de Lleida.

El volum s'enceta amb una introducció, presentada en vers  doble, en llengua catalana i castellana, que explica la gènesi del volum, les seves particularitats i els advertiments per al seu  s. Segueixen les taules sin ptiques, les sigles i abreviatures, i la bibliografia. El cos del catàleg ofereix acurades descripci ns de cada còdex. Se'n fa una descripció interna i externa, són assenyalats els incipits i  xplicits, les diverses parts del manuscrit, les peculiaritats de l'obra amb el seu autor, procedència, edició, si és el cas, les glosses, els usuaris i totes les restants indicacions pertinents. Totes les observacions que s'indiquen en cada còdex s'expressen en llengua castellana.

Segueix tota una r cula d'apèndixs: I. Manuscritos no jurídicos, descripció sumària dels còdexs d'altra temàtica, a càrrec de la dra. Uta-Renate Blumenthal (Catholic University of America, Washington). II. Manuscritos añadidos. III. Fragmentos mayores. IV. Fragmentos menores. V. Manuscritos urgelenses en otras bibliotecas. VI. Manuscritos desaparecidos. VII. Manuscritos peciados, de Giovanna Murano. VIII. Manuscritos iluminados, de Marta Pavón Ramírez. I un quadern d'un centenar de gravats il·lustra la biblioteca descrita: presenta una mostra de miniatures, inicials ornamentades, lletres diverses, subscripci ns de copistes i les diverses classes d'enquadernacions.

El volum es clou amb els corresponents índexs, obra, tal com hem dit, d'Andrea Bartocci: 1. Autores y obras; 2.  ncipit de las obras; 3. Nombres de personas y lugares. 4. Textos legales comentados. 5. Copistas. 6. C dices datados. 7. C dices iluminados. 8. Fragmentos internos a los c dices. 9. C dices citados de otras bibliotecas.

En una paraula, és un catàleg que considerem molt ben treballat, el recomanem vivament a tots els interessats en el dret medieval, bo i afegint que és eina indispensable per al coneixement del dret català medieval, en particular pel que era elaborat en la corresponent Facultat de l'Estudi de Lleida. Enhorabona tant pel contingut com per la presentació.

Benigne Marqu s Sala

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del monestir de Poblet* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series D: Subsidia/1), Barcelona i Poblet, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya i Monestir de Santa Maria de Poblet 2010, 238 pp.

Aquests darrers anys s'han caracteritzat per la publicació de milers de documents (pergamins, manuscrits, etc.), existents en els arxius nacionals, regionals i locals, eclesiàstics (catedralicis, diocesans, monàstics i parroquials), o propietat d'institucions públiques i de particulars. Un aspecte d'aquest esforç per treure a la llum els documents dels arxius és la publicació o actualització d'inventaris de la documentació conservada en els arxius, fet que permet un accés immediat a la documentació existent en l'arxiu.

Mostra del dit esforç és el *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del monestir de Poblet*, degut a Josep Torné Cubells, que de cap manera no s'han de confondre amb els milers de pergamins del dit monestir ubicats en l'Archivo Histórico Nacional de Madrid com a conseqüència de la desamortització del 1835. Però des del restabliment del monestir de Poblet en els anys quaranta del segle passat l'arxiu de la nova abadia ha aplegat documentació diversa damunt pergamí, ara posada a l'abast de qualsevol persona possiblement interessada en el coneixement d'alguna de les institucions, a les quals inicialment pertanyien aquells escrits notarialis: Trasobares, amb seixanta unitats, Santes Creus amb setze, Veruela amb tretze, Scala Dei amb sis, ultra, evidentment, Poblet al qual pertanyen dos-cents quaranta-tres pergamins; la suma puja a més de quatre-cents (en concret, quatre-cents quatre) pergamins (la resta, tal com ens diu l'autor, prové d'altres institucions, famílies i persones), datats entre el 1095 i el 1759. La descripció de cada pergamí ofereix la data i el lloc, un breu regest, transcripció de l'escatocol, indicació de la llengüa o llengües emprades, nombre i mides del full i, en cas de translatat o de còpia, dades de la tradició documental, data i notícia dels documents copiats en el text i indicació de les addicions posteriors més rellevants, elements externs, referències bibliogràfiques i llistat de tots els noms de lloc i de persona, que consten en el document.

Pels pergamins de l'actual arxiu de Poblet coneixem certes intervencions directes dels papes tant a Poblet com a Trasobares i per la seva particularitat assenyalarem el manament d'Urbà VIII sobre la concòrdia entre Scala Dei i Poblet (010), Poblet i el Temple (69) o Poblet i Montserrat (263). Una part important dels pergamins fa referència a les propietats del monestir i en particular a la formació del seu patrimoni per compra d'alous, camps, peces de terra, sotsalou, molins, etc., o per restitució o reconeixement i renúncia de drets sobre béns a favor del monestir. El Bosc de Poblet ha estat durant segles un subjecte jurídic gairebé tan important com el monestir per la possibilitat d'aprofitar-se'n més fàcilment per a satisfacció privada, per exemple, traient-ne llenya (40, 94).

També els reis hagueren de recórrer a Poblet i no sols per a l'avituellament de Girona en un mal moment (204, 205), ans també en situacions crítiques de la tresoreria reial ja en temps de Pere el Cerimoniós (106-109); el cas més conegut és la venda del rei Joan I a Poblet dels drets senyorials damunt la vila de Verdú (134 i 135), que Ferran I repetiria en relació a Menàrguens (150-152). Són nombrosos els documents que recorden els encàrrecs de visita i reforma de monestirs cistercencs a l'abat de Poblet, tant de part de papes com de la Congregació Monàstica Cistercenca de la Corona d'Aragó, sola o amb Navarra (05, 06, 153).

Són particularment interessants els pergamins relatius a la cartoixa de Scala Dei: hi consten, entre d'altres, el document de Pere el Catòlic, pel qual el rei donava a la dita cartoixa tot el seu terme (32); o la sentència en el litigi entre aquella cartoixa i la universitat de la Vila de Valls en el segle XVII (09); també ho són els nombrosos documents que fan referència a Trasobares, interès que augmenta perquè permeten de conèixer problemes d'una comunitat cistercenca femenina.

No es tracta de fer esment ací del contingut de tots els pergamins del catàleg. Tanmateix, tal com el seu autor diu, aquest fons documental dóna testimoniatge de la vida regular dels monjos cistercencs, de la relació del monestir amb els seus vassalls, del creixement del seu patrimoni, de diversos conflictes i litigis, de la intervenció del papat i dels comtes reis de

Catalunya-Aragó. En molts dels documents hom també pot assistir a la lluita contra els sarraïns, al Cisma d'Occident, a la guerra civil catalana del segle XV i a les revoltes modernes contra el rei. També hi compareixen aspectes de la vida quotidiana o culturals, com el dels sepulcres reials de Poblet o els poetes Masdovelles. I no hi manca la presència dels altres estats cismarins de la Corona, Aragó i València.

La publicació del *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu del Monestir de Poblet* resulta completada amb taules exhaustives de topònims, d'antropònims, d'oficis, de càrrecs i de professions, cosa que dona als dits índexs una particular possibilitat d'ésser utilitzats des d'un punt de vista social. Més en general, és evident que les dites taules seran de gran utilitat per a tots aquells que vulguin accedir a l'actual fons de pergamins del monestir de Poblet.

L'obra de Josep Torné Cubells es guanya un lloc eminent entre les publicacions que tenen com a objectiu textos referents, encara que no exclusivament, a la història de Catalunya. I podem esperar que quan, en endavant, hom publiqui catàlegs de documents, tingui ben present el llibre de Josep Torné, perquè és un exemple metodològic i historiogràfic, perquè ha d'estar ben present en els àmbits universitaris i esdevenir punt de referència per als nostres estudiants en llurs estudis i recerca.

Josep Hernando